

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANASANAT DALI
SANATTA YETERLİK TEZİ

**TÜRKİYE'DE YAZMA ESERLERİN KORUNMASINDA
BÖLGESEL LABORATUARLARIN KURULMASININ ÖNEMİ**

Hazırlayan
Serkan İLDEN

Danışman
Prof. İsmail ÖZTÜRK

İZMİR- 2010

YEMİN METNİ

Sanatta Yeterlik tezi olarak sunduğum “**TÜRKİYE’DE YAZMA ESERLERİN KORUNMASINDA BÖLGESEL LABORATUARLARIN KURULMASININ ÖNEMİ**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15.01.2010

Serkan İLDEN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göre Geleneksel Türk EL Sanatları Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik öğrencisi Serkan İLDEN'in "**Türkiye'de Yazma Eserlerin Korunmasında Bölgesel Laboratuvarların Kurulmasının Önemi**" konulu tezi/projesi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat’ da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim/sanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projeninolduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu:

• Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: İLDEN Adı: SERKAN

Tezin/Projenin Türkçe Adı: “Türkiye’de Yazma Eserlerin Korunmasında Bölgesel Laboratuvarların Kurulmasının Önemi ”

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: “ The Significance Of Setting Up Local Laboratories For Preserving The Manuscripts In Turkey”

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: D.E.Ü. Enstitü: G.S.E. Yıl: 2010

Diğer Kuruluşlar :

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans: Dili: Türkçe
Doktora: Sayfa Sayısı: 174
Tıpta Uzmanlık: Referans Sayısı: 196
Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Prof. Adı: İsmail Soyadı: ÖZTÜRK

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Elyazması
- 2- Koruma
- 3- Onarım
- 4- Laboratuvar
- 5- Kağıt

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Manuscript
- 2- Conservation
- 3- Restoration
- 4- Laboratory
- 5- Paper

Tarih:15.01.2010

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum Evet Hayır

ÖZET

Bugün ülkemiz sınırları içerisinde sahip olunan el yazması eserlerin büyük bir çoğunluğu Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden sonraki dönemde oluşturulmuş koleksiyonlardır.

Cumhuriyetin ilanından sonra ülke sınırları içerisindeki yazma eserlerin tespiti ve kayıtlarının tutulması için çalışmalar başlatılmıştır. Ancak bu çalışma tamamlanamamış ve özel kütüphanelerde, vakıf kurumlarında ve camilerde ne kadar kitap olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Sonraki dönemlerde de yazmaların korunmasına yönelik çalışmalar başlatılmış fakat uzman personel eksikliği ve koruma uygulamaları için gerekli teknik donanımların çok masraflı olmasından dolayı bu projede tam olarak hayata geçirilememiştir.

Kitaplar çeşitli fiziksel, kimyasal ve biyolojik sebeplerden kolayca etkilenebilmektedir. Kitapların korunması ve onarımı konusunda ilk bilimsel çalışmalar 19. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Koruma uygulamaları üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar onarım öncesi ve onarım sonrası koruyucu koruma uygulamaları ile yazmalara doğrudan onarıma yönelik müdahaleleri kapsayan uygulamalardır.

Yazmaların sürekliliğinin sağlanması, bu arada araştırmacıların kullanımına da açık olabilmesi için, yazmanın orijinalinde elde edilen kopyaların kullanıcıların hizmetine sunulması gerekliliği doğmuştur. Geniş bir coğrafyaya yayılmış tüm yazmaların koruma altına alınıp kayıt ve kopyalama çalışmalarının yapılabilmesi çok zor olduğundan dolayı, yazmaların yoğun olarak buldukları bölgelerde kurulacak koruma laboratuvarları, hem onarıma ihtiyaç duyan yazmaların sürekliliklerinin sağlanması ve hem de sayısal ortamda elde edilen kopyalarının bilim dünyasına kazandırılması bakımından yararlı olacaktır.

ABSTRACT

The majority of the manuscripts remaining in the Turkish territory today are collections formed in the period after the Turks settled in Anatolia.

After the Republic of Turkey was founded, attempts to determine and record the manuscript in Turkey were started. However, these attempts were not finalized and the exact number of manuscripts in private libraries, in foundations and mosques were not found out. There were other attempts to protect the manuscripts at later times, as well, yet, these projects were not concluded owing to the lack of qualified staff and the high costs of necessary technical equipments.

The manuscripts can be easily affected by the various physical, chemical and biological conditions. The first scientific studies to protect and restore manuscripts were started in the 19th century. The protection process includes three different steps: pre and post-restoration protection processes and the direct restoration efforts.

To maintain the sustainability of the manuscripts and to make them available to the researchers, there emerged the need to put the copies acquired from the original of the manuscript into the service of the users. Because it is very difficult to put all the manuscripts spreading over the whole country under protection not to mention the recording and copying processes, it would be beneficial to set up protection laboratories to the regions where manuscripts are widespread both in terms of sustaining the manuscripts in need of restoration and providing the academia with the copies gathered in the digital space.

ÖNSÖZ

Taşınabilir kültür varlıkları arasında özel bir yere sahip olan yazma eserler selüloz temelli oldukları için biyolojik, fiziksel, kimyasal, çevresel ya da insan kaynaklı pek çok zararlı unsurdan kolayca etkilenebilmektedirler. Selüloz kökenli bu eserleri saklandıkları ya da kullanıma sunuldukları ortamlarda, zarar veren unsurlara karşı korumanın en kolay ve en ucuz yolu, buldukları ortamlarda gerekli tüm ideal şartların oluşturulmasıdır. Eğer bu ideal şartlar oluşturulamaz ise eserler zarar görmeye başlarlar. Böyle bir durumda tahribatın giderilmesi ve eserin tekrar geri kazanılması için yenileme işlemi uygulanması gerekebilir. Çok büyük bir dikkat ve titizlikle yapılması gereken yazma eserlerde koruma çalışmaları ülkemizde devlet yönetimi altında sadece Konya ve İstanbul’da bulunan iki merkezde yürütülmektedir. Fakat yeterli donanım ve uygulamayı yapacak olan uzman elaman eksikleri ve ülke sınırları içindeki tüm yazılı ve tarihi, sanatsal değeri olan basma eserlerin koruma uygulamalarının bu iki merkezde yapılması nedeniyle aşırı yoğunluk ve uygulamaya yönelik çeşitli sorunlarda yaşanmaktadır.

Ülkemizde yazma eserin korunması çalışmalarına alternatif bir bakış ve uygulama açısı getirmeyi amaçladığımız bu çalışma başta tez hocam Prof. İsmail ÖZTÜRK olmak üzere dostlarım, arkadaşlarım ve ailemin desteği ile tamamlandı.

Bu vesile ile; araştırmalarım başladığım günden beri, elindeki tüm kaynakçaları bana sunan, araştırmalarımı nasıl yapmam gerektiğini ve elde ettiğim bilgileri nasıl bir sistematik içerisinde kullanmam gerektiği konusunda bana yol gösteren, tezimin isminin konulmasından bitimine kadar olan sürecin her aşamasında vermiş olduğu fikirler ve tavsiyeler ile tezimi bitirmem konusunda bana büyük destek olan sayın hocam Prof. İsmail ÖZTÜRK’e,

Her türlü desteklerini benden esirgemeyen başta sevgili eşim Serap YILDIZ İLDEN olmak üzere tüm aileme, hocalarıma ve arkadaşlarıma bana verdikleri desteklerinden dolayı “*SONSUZ TEŞEKKÜRLERİMİ*” sunarım.

Serkan İLDEN

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE’DE YAZMA ESERLERİN KORUNMASINDA BÖLGESEL LABORATUARLARIN KURULMASININ ÖNEMİ

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
YÖK DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	xi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xii
ÇİZİM, TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

YAZMA ESERLERİN ÖZELLİKLERİ, TÜRKİYE’DE BULUNDUKLARI YERLERE GÖRE DAĞILIMI VE YAZMA ESERLERE ZARAR VEREN ETKENLER

1.1. Yazma Eserlerin Özellikleri	6
1.2. Türkiye’de Yazma Eserlerin Buldukları Yerlere Göre Dağılımı.....	15
1.3. Yazma Eserlere Zarar Veren Etkenler.....	18
1.3.1. Biyolojik Etkenler.....	19
1.3.2. Fiziksel Etkenler.....	27
1.3.3. Kimyasal Etkenler.....	28
1.3.4. İnsan ve Çevre Kaynaklı Diğer Etkenler.....	30

2. BÖLÜM

KORUMANIN TARİHÇESİ, KORUMA KÜLTÜRÜ, KORUMADA BELGELEME ve İŞLEM AŞAMALARI, BÖLGESEL LABORATUARLAR KURULMASININ ÖNEMİ, BU LABORATUARLARIN DONANIMLARI VE GÖREVLERİ

2.1. Korumanın Tarihçesi, Koruma Kültürü Ve Korumada Belgelemenin Önemi.....	34
2.1.1. Korumanın Tarihçesi.....	34
2.1.2. Koruma Kültürü.....	43
2.1.3. Korumada Belgelemenin Önemi.....	48
2.2. Korumada İşlem Aşamaları.....	57
2.2.1. Pasif Koruma (Onarım-Yenileme Öncesi İşlemler).....	58
2.2.2. Aktif Koruma (Onarım-Yenileme Uygulamaları).....	65
2.2.3. Koruma Sonrası Uygulamaları.....	74
2.3. Bölgesel Laboratuvarların Kurulmasının Önemi, Bu Laboratuvarların Donanımları Ve Görevleri.....	78
2.3.1. Bölgesel Laboratuvarların Kurulmasının Önemi.....	78
2.3.2. Önerilen Laboratuvarların Donanımları.....	89
2.3.3. Önerilen Laboratuvarların Görevleri	106

3. BÖLÜM

UYGULAMALAR

Uygulama 1: Tavus Kuşu.....	114
Uygulama 2: “Değil Namerde Merde Dahi Muhtaç Etme Allah’ım” Duası....	115
Uygulama 3: “SİR”.....	116
Uygulama 4: Yazılı Ebru.....	117
Uygulama 5: Kız Kulesi.....	118
Uygulama 6: Patenci Kız.....	119
Uygulama 7: Sis.....	120

Uygulama 8: Aşk.....	121
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA.....	131
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR;

AIC:	Amerikan Konservasyon Enstitüsü
a.g.e:	Adı Geçen Eser
a.g.m:	Adı Geçen Makale
Bkz:	Bakınız
b.y.y:	Basım yeri yok
CAC:	Kanada Konservasyon Birliği
C.M.C.	Karboksil Metil Selüloz
çev:	Çeviren
ECCO:	Avrupa Konservatör-Restoratörler Organizasyonu Konfederasyonu
EC:	Avrupa Konseyi
ICA:	Milletlerarası Arşiv Konseyi
ICCROM:	Uluslararası Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Araştırmaları Merkezi
ICOM:	Milletlerarası Müze Konseyi
ICOMOS:	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
IUCN	: Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması Birliği
Ltd. Şti:	Limited Şirketi
mtb:	Matbaa
RAMP:	Arşivlerin ve Belgelerin Yönetimi Programı
s;	Sayfa
S:	Toplam sayfa
s.n.y:	Sayfa Numarası Yok
UNESCO:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Sağlık Organizasyonu
vb;	ve benzeri
vd;	ve diğerleri
vs;	ve saire
y.t.y.	Yayın Tarihi Yok
y.y.y.	Yayın Yeri Yok

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Fotoğraf 1: Şiraze Dikişi.....	8
Fotoğraf 2: XVII. Yüzyıla Tarihli Eserin Cildi.....	8
Fotoğraf 3: Zahriye Sayfası,	9
Fotoğraf 4: Serlevha,.....	9
Fotoğraf 5: Hatime Sayfası Tezhibi,.....	10
Fotoğraf 6: Mantar İstilasına Uğramış Bir Sayfa.....	20
Fotoğraf 7: Fotoğraf 6'dan Ayrıntı.....	20
Fotoğraf 8: Mantarın Sebep Olduğu Siyah Renkli Lekeler.....	21
Fotoğraf 9: Böcek Tahribatına Uğramış Sayfa.....	22
Fotoğraf 10: Böcek Tahribatına Uğramış Bir Kitap.....	22
Fotoğraf 11: Kâğıt Güvesi.....	23
Fotoğraf 12: Gümüşcün (Order Tysanura Silverfish).....	23
Fotoğraf 13: Oryantal Hamamböceği (Blatta Orientalis).....	24
Fotoğraf 14: Alman Hamamböceği (Blatella Germanica).....	24
Fotoğraf 15: Amerikan Hamamböceği (Periplanata Americana).....	24
Fotoğraf 16: Kahverengi Çizgili Hamamböceği (Supella longipalpa Brown Banded Cockroach).....	24

Fotoğraf 17; Kitap Kurdu Tarafından Tahrip Edilmiş Bir Sayfanın Yenileme Çalışması.....	25
Fotoğraf 18: Kabuk Biti.....	25
Fotoğraf 19: Kitap Biti.....	25
Fotoğraf 20: Kitap Biti.....	25
Fotoğraf 21: Termit (Beyaz Karınca).....	26
Fotoğraf 22: Termitlerin Çeşitli Sınıfları Arasındaki Farklar; Larva, İşçi, Asker, Larvadan Sonraki Dönem, Yedek Kraliçe.....	26
Fotoğraf 23: Ev Faresi (<i>Mus domesticus</i>).....	26
Fotoğraf 24: Asit Tahribatına Uğramış Bir Sayfa.....	29
Fotoğraf 25: Nemden dolayı birbirine yapışmış sayfalar.....	31
Fotoğraf 26: Birbirine yapışmış daha sonra da taşlaşmış sayfalar.....	31
Fotoğraf 27: Batmandaki Sel Felaketinde Zarar Gören Kitaplar.....	32
Fotoğraf 28: Batmandaki Sel Felaketinde Zarar Gören Kitaplar.....	32
Fotoğraf 29: Batmandaki Sel Felaketinde Zarar Gören Kitaplar.....	32
Fotoğraf 30: Vakumlu Fümigasyon Cihazı.....	59
Fotoğraf 31: Eser Üzerinden Örnek Alınması İşlemi.....	61
Fotoğraf 32: Fırça İle Yüzey Temizliği Yapılması.....	62
Fotoğraf 33: Elektrik süpürgesi ile yapılan temizlik çalışması.....	62
Fotoğraf 34: Kuru bez (Temizlik Peti) ile temizleme.....	63

Fotoğraf 35: Elektrikli Silgi ile Temizleme.....	63
Fotoğraf 36: Kâğıt Yüzeyinde Mantarların Oluşturduğu Kahverengi Beneklenme (Foxing).....	64
Fotoğraf 37: Dezenfeksiyon ve Temizleme İşleminde Sonra Resmin Görüntüsü.....	64
Fotoğraf 38: Yeni Başlayan Personel Bir Uzman Tarafından Bıçağın Nasıl Kullanılacağı Anlatılması.....	67
Fotoğraf 39: Küçük Onarım Uygulaması.....	70
Fotoğraf 40: Tahribata uğramış sayfanın onarım öncesi durumu.....	71
Fotoğraf 41: Doldurma İle Onarım Metodu.....	71
Fotoğraf 42: Sayfanın Doldurma İle Onarım Sonrası Durumu.....	71
Fotoğraf 43: Çerçeveleme İle Onarım Metodu.....	72
Fotoğraf 44: Paçavra Kâğıdı İle Onarım.....	72
Fotoğraf 45: Işıklı Masanın Üstten Görünüşü.....	72
Fotoğraf 46: Onarımı Tamamlandıktan Sonra Prese Alınmış Sayfalar.....	72
Fotoğraf 47: Roll Laminasyon Makinesi.....	73
Fotoğraf 48: Ciltlenmesi İçin Bir Araya Getirilecek Olan Sayfaların Onarım Çalışması.....	75
Fotoğraf 49: Kaiser Marka Taşınabilir Kopyalama Sistemi.....	91
Fotoğraf 50: Kaiser Marka Taşınabilir Kopyalama Sistemi Reprokid	91
Fotoğraf 51: DUNCO DesktopStudio Pro. Taşınabilir Kopyalama Sistemi.....	92

Fotoğraf 52: Taşınabilir Kitap Tarayıcısı.....	93
Fotoğraf 53: Süleymaniye Kütüphanesi Restorasyon Laboratuvarı'nın Fümigasyon Odasından Genel Görünüş.....	97
Fotoğraf 54: Süleymaniye Kütüphanesi Restorasyon Laboratuvarı'nın Fümigasyon Odasından Genel Görünüş.....	97
Fotoğraf 55: Kâğıt Onarım Malzemeleri.....	99
Fotoğraf 56: Yapıştırıcı Olarak Kullanılan Cmc, Nişasta Kolası ve Fırça.....	100
Fotoğraf 57: Kâğıt Onarımında Kullanılan Bıçak, Iskata, Bisturi, Cımbız.....	100
Fotoğraf 58: Elle Çalışan Giyotin.....	100
Fotoğraf 59: Işıklı Masanın Üsten Görünüşü.....	101
Fotoğraf 60: Işıklı Masa.....	101
Fotoğraf 61: Vakumlu Işıklı Masa.....	101
Fotoğraf 621: Ayarlanabilir Kurutma Rafı.....	101
Fotoğraf 63: Pres.....	102
Fotoğraf 64: Baskı Presi.....	103
Fotoğraf 65: Sırt Dikiş Presi.....	103
Fotoğraf 66: Cilt Süslemesinde Kullanılan Bazı Motif Kalıpları.....	104
Fotoğraf 67: Bakteri ve Virüsleri Çekerek Yok Edebilen Ocak (Hava Temizleme Cihazı).....	105
Fotoğraf 68: Yıkama Havuzu.....	105

Fotoğraf 69: Mikroskop.....	106
Fotoğraf 70: pH Metre.....	106
Fotoğraf 71: İklimlendirme Dolabı (Buzdolabı).....	106
Fotoğraf 72: Sayısal Ortamda Tarama Uygulaması.....	109
Fotoğraf 73: Laboratuar Ortamından Sayısal Kayıt.....	109

ÇİZİM, TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Çizim 1: Cildin Bölümleri.....	8
Çizim 2: Ciltlenmiş Bir Kitap.....	8
Tablo 1: Yazma Eser Bulunan Kütüphaneler ve Eser Sayıları	17
Şekil 1: Yazma Eser İlk Kayıt Formu.....	53
Şekil 2: Yazma eser Onarım Kayıt Formu.....	54
Şekil 3: Londra Devlet Arşivlerinde Konservasyon İşleminin Belgelenmesi İçin Kullanılan Matbu Kayıt Evrakları.....	55
Şekil 4: D.G., VAISEY'in Önerdiği Matbu Konservasyon Kayıt Evrağı	56

GİRİŞ

Yazma eser, genellikle edebiyat, bilim, din vb konularda elle yazılan kitap anlamına gelmektedir.¹ Bugün Türkiye coğrafyası üzerinde sahip olunan yazma eserlerin büyük bir çoğunluğu Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden sonraki dönemde oluşturulmuş koleksiyonlardır. Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalan bu yazma eserler önceleri cami ve medreselerde oluşturulan kütüphanelerde sonraları ise vakıf kütüphanelerinde kullanıma sunulmuşlardır.

El yazması kitaplar, yalnızca okumakla yetinilmeyen, yazılarının, tezhiplerinin, minyatürlerinin, cildinin güzelliğiyle de görsel bir önem, estetik değer taşıyan nesnelere olmuştur. Yazma eser üretimi, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da matbaa kullanımının artmasıyla birlikte gerilerken, Osmanlı'da 1900'lü yıllara kadar yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Cumhuriyetin ilanından sonra ülke sınırları içerisinde ne kadar yazma eser olduğunun tespiti için kamu kesimindeki yazma eserlerin demirbaş defterlerinin tutulması ve sayımının yapılmasına başlamıştır. Fakat el yazması eserlerin koleksiyon olarak çok dağınık bir haritaya sahip olması, onların korunmalarını ve değerlendirilmelerini güçleştirmiştir. Bundan dolayı özel kütüphanelerde, vakıf kurumlarında ve camilerde ne kadar kitap olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Fakat kısmen de olsa yazma eserler kayıt altına alınmıştır. Türkiye'deki yazma eserlerin sayısının tespitine yönelik yapılan bu çalışmalar sonucunda ülke genelinde 300.000 yazma eser olduğu tahmin edilmektedir. Bazı el yazması kitapların birden fazla ciltten oluşmuş olması ve ayrıca bu yazma eserlerden bazılarının da sadece bir-iki bölüm kopyasının koleksiyonlara dâhil edilmiş olduğu da göz önüne alınırsa, yazma eserlerin künye adedi 500.000 – 600.000'i bulabileceği tahmin edilmektedir. Türkiye'de arşivlerdeki evraklar ve belgeler dışında, 300.000 cilt civarında olduğu tahmin edilen bu yazma eserlerden 160.000 kadarı Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde görev yapan 35 kütüphanede yer almaktadır. Diğerleri ise çeşitli halk kütüphaneleri ile

¹ Ahmet Turan Sinan, **Yazma Eserlerle İlgili Terimler**, Fırat Havzası Yazma Eserler Semp.'86, Bildiriler, Fırat Üniversitesi, Elazığ-1987.33 s.; "Yazma Eser" Terimi, **Büyük Türkçe Sözlük**, <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=yazma+eser&ayn=tam>, 02-10-2009

üniversiteler ve kamu kuruluşlarındaki kütüphaneler ile kişi ve kurumların ellerindeki özel koleksiyonlarda bulunmaktadır.²

Doğal çevre koşullarına bağlı olarak kâğıt, birçok etken tarafından bozunmaya uğratılabilir. Kâğıdı tahrip eden ve özelliklerini bozan sebepler arasında; fiziksel etkenler, kimyasal etkenler ve biyolojik zararlılar sayılabilir. Bu etkenlerin neden olduğu tahribatlar genellikle çok yavaş başlar ve sürekli kontrol yapılmadığı takdirde, erken safhalarda tespit edilmeleri zordur. Tahribatın tespit edilmesinde gecikilmiş ise yazma eserin tamamıyla yok olmasına kadar gidebilecek bir bozulmayla karşılaşılabilir. Bundan dolayı büyük bir titizlikle yapılması gereken koruma çalışmaları bilimsel anlamda 19. yüzyıl ile başlamıştır. Daha önceki dönemlerde koruma adı altında yapılan uygulamalar ise daha çok politik kaygılar ile siyasi otoritenin arzusu, dini otoritenin baskısı ya da kişisel gayretler ile yapılan çalışmalardır. Dolayısıyla koruma uygulamaları kişisel becerilerle veya daha çok usta çırak öğretisi ile edinilmiş, bilimsel bir tabana oturmayan sahip olunanı saklamak, sunmak amacıyla yapılan çalışmalar olmuştur.

Kitapların korunması ve onarımı konusunda bilimsel anlamda organize ilk girişim ise 19. yüzyılda, Vatikan kütüphanesi kardinali Franz Ehrle tarafından yapılmıştır. Kendisi de parşömen yazmaların onarımı ile uğraşan Ehrle 1898 yılında Saint Gall'da toplanan Milletlerarası Kütüphane Konferansı'nda yaptığı başvuruda; mevcut koruma ve onarım metotlarının tekrar gözden geçirilmesini, bu konuda bilimsel çalışma yapanlarla işbirliği yapılması gerekliliğini vurgulamıştır. II. Dünya savaşından sonra ise Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Sağlık Organizasyonu (UNESCO), Milletlerarası Arşiv Konseyi (ICA), Milletlerarası Müze Konseyi (ICOM) gibi kuruluşların kurulması ile birlikte, koruma konusu uluslararası sahada çözümü için uğraşılan bir konu olmuştur.³

² Altınay Sernikli, **Elyazması Eserlerimizin Dünü, Bugünü, Yarını**, Eski Eserler ve Müzecilik, Kütüphanecilik, Arşiv Dokümantasyon, cilt: IX, V.Türk Kültürü Kongresi, Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17–21 Aralık 2002, Ankara), Yayına Hazırlayan: Dr. Azize Aktaş Yaşa, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları Ankara–2005, 30-34. s

³ A. Sernikli, **a.g.e.**, 29 s.; İsmail Öztürk (2007), **Koruma Kültürü ve Geleneksel Tekstillerin Korunması-Onarımı**, Morfil Yayınları, Ankara–2007, 19 s.

Ülkemizde ise koruma olgusu iki yönüyle dikkat çekmektedir. Birincisi çağdaş dünya koşullarında oluşan yeni eğilimlerin belirlediği yaşam gereği, geleneksel değerlerin değişime uğraması, kimilerinin ortadan kalkması, ikincisi ise kültür tarihimiz açısından çok önemli olan, değişen, kaybolan bu değerlerin sonraki kuşaklara aktarılması sorunudur.⁴ Bu aktarım ise belgeleme ile mümkün olabilmektedir. Taşınır veya taşınmaz tarihi ve kültürel varlıkların ait olduğu toplumun belleğinde varlıklarını sürdürmeleri için önemli bir yapı taşı olan belgeleme, eserlerin buldukları, tespit edildikleri noktadan başlanıp, müze veya koleksiyonlar gibi saklama, kullanma veya izlenime sunma alanlarına ilk girdikleri andan itibaren ciddiye alınarak yapılması gereken işlemlerden birisidir. Sayısal-görsel elamanlar kullanılarak, metrik veya yazılı evraklar yoluyla yapılan belgelemeler, kültürel mirasın mevcut durumu ve sorunlarının tespiti ile bu sorunların çözümüne ilişkin her türlü koruma çalışmalarında temel veri olarak kullanılmasının yanı sıra kültürel mirasın gelecek nesillere iletilmesinin ve topluma tanıtılmasının da önemli bir yoludur.

İki aşamalı olarak düşünülen belgeleme işleminin ilk aşamasını; fotoğraflama ve tarama gibi teknikleri kullanan sayısal ortam araçları yardımıyla yazma eserlerin sayısal kopyalarının çıkarılıp, bu kopyaların uygun ortam ve tekniklerle saklanması-arşivlenmesi çalışmaları oluşturmaktadır. Ardından da yazma eserlerin tarihi, sanatsal ve kültürel değerleri göz önünde bulundurularak kimlik bilgilerinin ayrıntılı bir dökümünün çıkarılıp, matbu olarak hazırlanan bir kimlik formuna yazılı olarak kayda geçirilmesi işlemi gelmektedir. Ayrıca bu işlem sırasında yazma eserin mevcut durumunu belgeleyecek ayrıntılı fotoğraflarda kimlik formuna eklenmektedir. Belgeleme çalışmalarının ikinci aşaması ise; korumaya yönelik yapılan uygulama çalışmalarını kapsamaktadır. Burada öncelikle üzerinde durulması gereken, yapılan tüm işlemlerin kayıt altına alınması gerekliliğidir.

Koruma uygulamaları üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar koruyucu koruma uygulamaları olan “Pasif koruma uygulamaları”, yazma eserlere doğrudan onarıma yönelik müdahaleleri kapsayan “Aktif koruma (restorasyon) uygulamaları”

⁴ İsmail Öztürk (2005), “Müzecilikle İlgili Yayınlar Işığında Türkiye’de Etnografya Müzeleri ve Yenilikler” **7. Müzecilik Semineri Bildiriler**, 20-22 Ekim 2005, İstanbul, s.59-64

ve “Koruma sonrası uygulamalar”dır. Koruyucu koruma uygulamaları, ön inceleme ve belgeleme aşamalarıyla başlar. Ön inceleme çalışmaları objeyi oluşturan malzemelerin özelliklerini, objenin yapı tekniğini ve bozulmalarını saptamak kadar, koruma yöntemlerinin belirlenmesi açısından da son derece önemlidir. Aktif koruma ise esere yapılan her türlü fiziksel veya kimyasal müdahaleleri kapsamaktadır. Aktif korumanın amacı eser üzerinde var olan hasarın tamiri veya hasara sebep olan nedenlerin giderilmesidir. Fakat unutulmamalıdır ki, oluşmuş hasarın geriye döndürülüp eserin tekrar orijinal hale döndürülmesi mümkün değildir. Hasar kapatılabilir, kopmuş parçalar yeniden birleştirilebilir, zayıf kısımlar kuvvetlendirilebilir. Ancak bütün bu işlemler olabilecek en mükemmel biçimde de yapılırsa, eser yalnızca aslına benzetilebilir. Onarım görmüş eser daha az mükemmel ve daha az orijinaldir. Yenilemeler ve esere yapılan her türlü müdahale, eseri orijinal durumundan biraz daha uzaklaştırdığından, esere yapılan müdahalenin en minimumda tutulmaya çalışılması etik bir zorunluluktur. Koruma sonrası uygulamalar da yine koruyucu koruma uygulamalarıdır. Yalnız yapılan işlemlere ciltleme, eserlerin ait oldukları mekânlara sağlam bir şekilde ulaştırma, gitmiş oldukları mekânlarda ideal şartların sağlanarak tekrar tahribata uğrama riskinin ortadan kaldırılması, bu mekânlarda görev yapan ve faydalanan kişilerin koruma konusunda bilinçlendirilmesi gibi konular da dâhil olmaktadır.

İyi bir koruma çalışmasının yapılabilmesi, uygulamayı yapan uzmanın kişisel yeteneği kadar uygulamanın yapıldığı mekânın ve kullanılan malzemelerin nitelikleriyle de ilişkilidir. Ancak, yazma eserlerin bulunduğu her ortamda kalıcı veya kadrolu bir koruma – onarım laboratuvarı ve ekibi bulundurmak, özellikle yerel yönetimlerin sorumluluğunda olan müze ve kütüphaneler için, getirdiği maddi külfetler ve koruma konusunda yetişmiş eleman temininde yaşanan güçlükleri nedeniyle oldukça zordur. Ayrıca yasalar ve yönetmelikler ile getirilen bazı uygulamalar da koruma çalışmalarının aksamasına neden olabilmektedir.

“Türkiye’de Yazma Eserlerin Korunmasında Bölgesel Laboratuvarların Kurulmasının Önemi” isimli Sanatta Yeterlik tez çalışmamızda amacımız, ülkemizde yapılan yazma eser koruma çalışmalarının, eldeki personel ve donanım eksiklikleriyle, sahip olunan geniş yazma eser koleksiyonu için ne kadar yetersiz

kaldığını ve bu olumsuzluklara bir alternatif olarak taşınabilir üniteleri ile bölgesel yazma eser koruma laboratuvarlarının kurulmasının gerekliliğinin anlatılmasıdır. Ayrıca laboratuvarların ve taşınabilir ünitelerin sahip olması gereken donanımlar ile bu birimlerin görev ve sorumluluklarının neler olması gerektiği irdelenmiştir. Çalışmamızda yöntem olarak yerinde gözlem metodu ile yazılı ve görsel kaynak araştırması kullanılmıştır. Bununla birlikte yazma eserlerin korunması konusunda özellikle kamu kuruluşlarında yapılan çalışmalar üzerinde durulduğu için, özel kuruluş ve kişilerin yapmış olduğu çalışmalara değinilmemiştir. Bu amaçla bünyelerinde koruma ve onarım çalışmaları yapılan kamuya ait merkezler incelenmiş, Türkiye’deki yazma eser koleksiyonlarının koruma ve onarım çalışmaları için bu merkezlerin yeterlilikleri değerlendirilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; yazma eserlerin özellikleri, yazma eserlerin Türkiye’de buldukları yerler ve yazma eserlere zarar veren etkenler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise; Türkiye ve dünyada korumanın tarihçesi, koruma kültürünün gelişmesi ve ne olduğu, korumada belgeleme uygulamalarının nasıl yapıldığı ve koruma çalışmalarında uygulanan işlem aşamalarının neler olduğu incelenmiştir. Çalışmanın da ana sorunsalı olan “Bölgesel laboratuvarlar kurulmasının neden önemli olduğu” konusu, koruma çalışmalarında karşılaşılan bürokratik, teknik ve maddi problemler üzerinden gidilerek anlatılmıştır. Ayrıca bir öneri olarak getirilen “Bölgesel Laboratuvarlar Kurma Gerekliliği” düşüncesi içinde, önerilen bölgesel laboratuvarların nasıl olması gerektiği ve bu laboratuvarların sahip olması gereken donanımların neler olabileceği ve laboratuvarın işlevsel açıdan görevlerinin neleri kapsayacağı konusu tartışılmıştır. Üçüncü bölümde ise; sanatta yeterlik süresi içerisinde yapılan sanatsal çalışmaların fotoğrafları ve bilgileri verilmiştir.

**TÜRKİYE’DE YAZMA ESERLERİN KORUNMASINDA BÖLGESEL
LABORATUARLARIN KURULMASININ ÖNEMİ**

1. BÖLÜM

**YAZMA ESERLERİN ÖZELLİKLERİ, TÜRKİYE’DE
BULUNDUKLARI YERLERE GÖRE DAĞILIMI VE YAZMA ESERLERE
ZARAR VEREN ETKENLER**

1.1. Yazma Eserlerin Özellikleri

Elle yazılan her şeye yazma eser denmesine rağmen, terim olarak yazma eser, bilim, sanat, teoloji vb konularda elle yazılan kitap anlamına gelmektedir. Yazma kitap terimiyle ister sayfa, ister tomar, isterse kitap biçiminde olsun, defter şeklinde birbirine eklenmiş ve ciltlenmiş eserler anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yazma kitap terimiyle, yine elle yazılmış olmasına rağmen mektup, ahid-nâme, vesika, vb isimlerle anılan yazılı objeler yazma eser kapsamı dışında tutulmaktadır.⁵

Bugün Türkiye coğrafyası üzerinde sahip olunan el yazması eserlerin büyük bir çoğunluğu Türklerin Anadolu’ya yerleşmesinden sonraki dönemde oluşturulmuş koleksiyonlardır. Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalan bu yazma eserler önceleri cami ve medreselerde oluşturulan kütüphanelerde sonraları ise vakıf kütüphanelerinde kullanıma sunulmuşlardır.⁶ El yazması kitap, Osmanlılarda matbaanın iyice yaygınlaştığı dönemlerde de varlığını sürdürmüştür. El yazması kitaplar, yalnızca okumakla yetinilmeyen, yazılarının, tezhiplerinin, minyatürlerinin, cildinin güzelliğiyle de görsel bir önem, estetik değer taşıyan nesnelere olmuştur. Bu yüzden el yazması eser üretimi Osmanlı döneminde başlı başına bir sektör ve geçim kaynağı olarak görülmüştür. Kâğıdı temin edenler, metni yazanlar, sayfalara cetvel çekenler, tezhip ve minyatürlerini yapanlar, ciltleyenler, ciltleri süsleyenler hep ayrı kişilerdir. Dolayısıyla bir el yazması kitap bitirilince kadar 7–8 sanat erbabının elinden geçmekteydi. Yazma eser üretimi, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa’da matbaa kullanımının artmasıyla birlikte gerilerken, Osmanlı’da 1900’lü yıllara kadar yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Günümüzde ise daha çok sanatsal

⁵ A. T.Sinan, **a.g.e.**, 33 s.,; İhsan Fazlıoğlu, **Yazmalarda Karıştırılmaması Gerekenler**, Farklar Kılavuzu, <http://www.farklar.net/Yazmalar/> 12–02–2008

⁶ A. Sernikli, **a.g.e.**, 29–30 s.

alandan olmakla beraber yazma eser üretimi devam etmektedir. Bu yüzden hemen hiçbir Avrupa ülkesinde yazma eser üretimi bizdeki kadar uzun olmamış ve dolayısıyla bizdeki kadar büyük bir yazma eser koleksiyonu oluşmamıştır.⁷

Yazma eserlere özellikleri açısından bakıldığında öncelikle cilt yapısı dikkati çeker. İçerik olarak incelendiğinde ise asıl metnin içerdiklerinin yanı sıra kitabın yazılı veya boş sayfalarını süsleyen veya resimleyen çeşitli unsurlardan faydalandığı görülmektedir. Günümüz kitaplarından farklı olarak yazma eserler hem sağdan sola doğru okuma yönüne sahip olmaları hem de zahriye, serlevha, hatime vs bölümleriyle ayırım göstermektedir. Ayrıca yazma eserin yazımı ve çiziminde kullanılan kâğıt, mürekkep boya ve altın gibi malzemelerde el emeği ile üretilmeleri açısından önem taşımaktadır.

Cilt; kitabın yapraklarını dış etkenlere karşı koruyan kitap kapaklarına denilmektedir. Cilt kelimesi Arapça kökenli olup deri anlamına gelmektedir. Koruma ve süsleme amaçlı kitap kapları çoğunlukla deriden yapıldığı için cilt adını almıştır.⁸ Cilt beş bölümden oluşmaktadır. Bunlar: kitabın alt ve üst sayfalarını örten parçalar olan *alt ve üst kapak*, kitabın arkasını örten *dip-sırt* kısmı, kitabın ön tarafını örten ve sol kapak üzerinde yer alan, ucu genellikle üçgen formunda olup kitabın arasına giren *miklep* kısım ve miklebin kapağa bağlandığı yer olan ve aynı zamanda miklebe hareket edebilme imkânı sağlayan *Sertap* kısımlarıdır.⁹ (bkz; Çizim 1)

⁷ A. Sernikli, **a.g.e.**, 29 s. ; Osmanlılarda matbaanın tarihi ve kitapçılık ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Alpay Kabacalı, **Türk Kitap Tarihi, cilt:1, Başlangıcından Tanzimat'a Kadar**, 2. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul – 1989,

⁸ Mine Esiner Özen (1998a), **Türk Cilt Sanatı**, Ankara–1998, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 9 s.

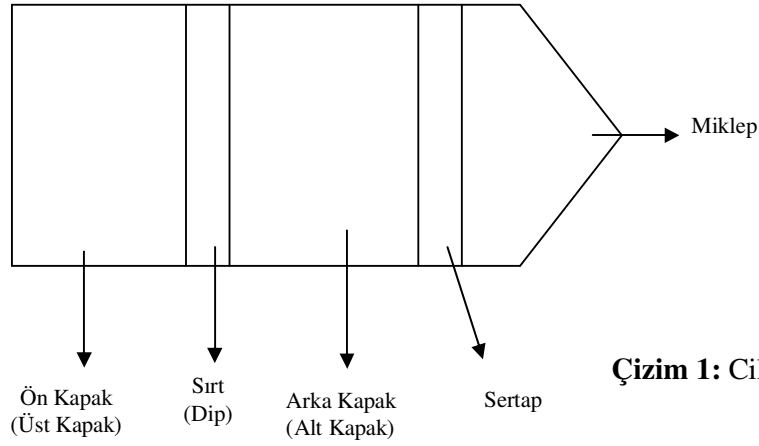
⁹ Cilt Konusunda Geniş Bilgi İçin Bkz: İsmet Binark (1987), “Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu’86, (Bildiriler)**, Fırat Üniversitesi ,Elazığ’87, 91-107 s.; Mine Esiner Özen (1990), “Klasik Cilt Sanatımızda Lâke”, **Antik Dekor**, sayı: 6, Asır Matbaacılık, İstanbul-1990, 78-81 s.; Zeren Tanındı (1997), “*Cilt*” Maddesi, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, cilt:1, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul–1997, s.347-349.; Muammer Ülker (1986), “16. Yüzyıl’da Kâğıt, Mürekkep ve Cilt Yapımı”, **II. Uluslararası Türk –İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi**, İ.T.Ü., 28 Nisan- 2 Mayıs 1986, Cilt III, Çağrılı Bildiriler ve Kongre Faaliyetleri, İ.T.Ü. Bilim ve Teknoloji Tarihi araştırma Merkezi, İ.T.Ü. İnşaat Fakültesi Mtb. 1987, 146-154 s.; Muammer Ülker (1987), “Türk Cilt Sanatı”, **Sandoz Bülteni**, 7. Yıl, 26. Sayı, 2/1987, s.13-21.; M. E. Özen (1998a), **a.g.e.**, 91 S.

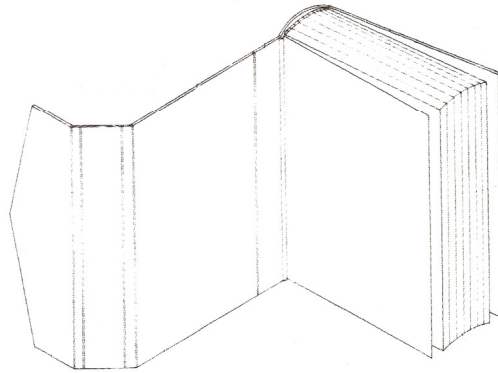
Fotoğraf 1: Şiraze Dikişi
Foto: İsmail ÖZTÜRK

Fotoğraf 2: XVII. yüzyıla tarihli eserin cildi
(Amasya II. Bayezid Halk Kütüphanesi.
Yazmalar: 05 Ba 206). Foto: Serkan İLDEN

Çizim 1: Cildin Bölümleri

Çizim 2: Ciltlenmiş Bir Kitap

Bunlara ek olarak cildi yıpranmaya karşı koruyan ve cildbent adı verilen kap ile şirazeyi de cildin bölümlerine ilave edebiliriz. Yazma eser oluşturulurken öncelikle yazılı sayfalar sıraya konulmuş el yazması forma haline getirilerek dikilir.

Dikilen yapraklar baskı altında (cenderede) sıkıştırılıp, sırtına ince bir bez yapıştırıldıktan sonra cendereden çıkarılır. Sırt tutturma kolanları atıldıktan sonra sırtın iki ucuna yapıştırılan yastık üstüne şiraze örülür. Şiraze sözcük anlamı olarak kitabın yapraklarını düzgün bir şekilde tutan bağ, örgü anlamına gelmektedir. Cilt yapımında formları bir arada tutan, birbirine ekleyen kısım şirazedir. 8–10 çeşit şiraze dikişi yapıldığı bilinmektedir. Bunlar arasında en çok tanınanları sıçandışi, sağ-sol yolu, tek baklava, çift baklava, geçmeli, alafranga isimleri ile anılanlardır. (bkz. Fotoğraf 1) Dikimi biten kitap kapaklara tutturulur. Tahta veya mukavva kullanılarak hazırlanan cilt taslağının içi, dışı ve üstü dönemin sanat beğenilerine uygun ve sanatçının ustalığı ölçüsünde bezenmiş deri, altın plaka, bağa, fildişi, kumaş, kâğıt gibi malzemeler kaplanır.¹⁰(bkz. Fotoğraf 2)

Fotoğraf 3: Zahriye Sayfası,
Kaynak: Nakkaş Karamemi, İÜK, 5467

Fotoğraf 4: Serlevha,
Kaynak: Serkan İlden

¹⁰ Z. Tanındı(1997), **a.g.e.**, 347 s.; Kemal Çığ (1971), **Türk Kitap Kapları**, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi, İstanbul–1971, 8–10 s.; Cilt süslemeleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz; Z. Tanındı(1997), **a.g.e.**, 347-349 s.; Kemal Çığ (1973), “Türk Kitap Kapları”, **Türkiyemiz**, yıl:3, sayı:9, Şubat 1973, 6-10 s.; K. Çığ (1971), **a.g.e.**, 10-24 s.; M. E. Özen (1998a), **a.g.e.** 9-38 s.

Fotoğraf 5: Hatime Sayfası Tezhibi, Aşık Paşa
Kaynak: S.K. Hamidiye 550. Divan, 114a

zorunlu olarak yazma eser asıl metin kısmına gelene kadar dıştan içeriye doğru; zahriye, serlevha, temellük kaydı ve fihrist gibi kısımlarından oluşmaktadır. Yazma eserin asıl metninden sonra ise hatime ve istinsah kaydı kısımları gelmektedir.¹¹

Zahriye yazma eserlerde metnin başlığının olduğu ilk sayfanın arkasındaki sayfa için kullanılan bir deyimdir.¹² Zahriye sayfasında müellifin adı ve bazen de yazma eserin kimin adına yazılmış olduğu gibi çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Zahriye sayfaları çoğunlukla tezhipli olarak görülmesine rağmen bazen de boş bırakılmıştır. Bu sayfalar yazma eserin iç kapağı durumundadır ve zahriye her yazma eserde yoktur.¹³ Zahriye tezhibi tek sayfada ise ithaf ve kitabın adı aynı madalyon içerisinde yer alır. Çift sayfalı zahriye tezhibi örneklerine Osmanlı döneminin sonlarına doğru yazılmış yazma eserlerde rastlanmaktadır. Az sayıda da olsa bazı yazma eserlerde zahriyeden sonra kitabın fihrist bölümü gelmektedir. Yazma eserlerde fihrist bazen dibâce'den¹⁴ önce, bazen de sonra yer alır. Fihrist bir veya birkaç sayfa olabilmektedir. Bazı yazma eserlerde fihristin baş tarafı ile çevresinin tezhiplendiği görülmektedir.¹⁵

Serlevha (dibace - mukaddime) çoğunluk Kur'an-ı Kerim'lerde olmak üzere bazı yazma eserlerde zahriye sayfasından sonra gelen ve metnin başladığı sayfanın

¹¹ Dursun Kaya-Niyazi Ünver (a), *El Yazması Eserler*,
http://www.konyayazmakutup.gov.tr/yazma_eser.htm 19.07.2008

¹² Arapça'da zahr, arka, sırt demektir. Zahriye ise, bir kâğıdın arka tarafına yazılan yazı, şerh anlamını taşır. Yazma eserlerde başlık bulunan ilk sayfanın arka yüzüne zahriye denilir. Kitaplar genellikle birinci yaprağın (b) yüzünden başlar, bu sayfanın (a) yüzü de doğal olarak zahriye olur. Mine Esiner Özen (1998b), "Yazıda Gönül Çiçekleri", *Art Decor*, Ocak-1998, Sayı:58, 79 s.; Çiçek Derman, "Osmanlı Asırlarında Üslup ve Sanatçılarıyla Tezhip Sanatı", *Osmanlı, Kültür ve Sanat*, c:II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-1999, 109 s.

¹³ Hatice Aksu, "Türk Tezhip Sanatında Süsleme Unsurları", *Osmanlı, Kültür ve Sanat*, c:II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-1999, 132, s.

¹⁴ "Dibâce; Başlangıç, önsöz anlamına gelmektedir", Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 24. Baskı, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara-2007, 184 s.

¹⁵ Mine Esiner Özen (1998b), *a.g.e.*, 79 s.; Fihristin tezhiplenmesi ile ilgili örnek için bkz: *Camii's-Sahih*, Buhari, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, no. 257

(1b) üst kısmında bulunan, yazı alanının sınırlı tutulduğu ve genellikle dikdörtgen veya üçgene benzeyen şekilde (ki buna *mihrabîye* denir) süslemeli kısımdır. Burada Besmele veya kitabın adı yer alır. Serlevha sayfaları mutlaka karşılıklı ve çift olmalıdır. Eğer ilk sayfada başlayan metin kısmının üstüne tezhip yapılıyorsa bu sayfaya *ünvan sayfası* denilmektedir. Yazar burada sebep-i telif kısmında eseri niçin yazdığını, kendi adını, eserin adını ve telif tarihini bildirir, divanda ise şair, mahlâsını şiirler arasında verir.¹⁶

Eserin yazılış amacı olan metin kısmının ardından *Hatime* sayfası gelir. Hatime kitabın sonuç bölümüdür. Daha sonra *İstinsah kaydı* ya da ketebe kaydı denilen bölüm gelmektedir. Bu bölümde yazma eserin telif tarihi, istinsah tarihi, müstensih¹⁷, istinsah yeri kaydedilir. Bazı yazma eserlerde bu bölümde yazarın adı ve kitap adı, yazım tarihi de verilmektedir. Müstensih adından önce "el-fakîr" "el-hakîr" gibi tevazu sıfatları da kullanılmaktadır.¹⁸

Yazma eserler için en gerekli malzemelerden biri olan kâğıt; ana maddesi selüloz olan organik bir malzemedir. Osmanlı döneminde yazma eser üretimi için kullanılan kâğıtlar doğu kaynaklı kâğıtlar, batı kaynaklı kâğıtlar ve yerli üretim kâğıtlar olmak üzere üç yoldan temin edilmekteydi.¹⁹ Özellikle dışarıdan getirilen kâğıtlar kullanıma hazır olmayan ham kâğıtlar olduğundan bu kâğıtların üzerine yazı ve resim çizilebilmesi için işlemden geçirilmesi gerekmektedir. Aharlamak olarak adlandırılan bu işlem sonucunda kâğıt yüzeyi pürüzlerinden arındırılmış ve gerektiğinde üzerindeki yazının kolayca silinebildiği bir duruma getirilmiş olunurdu. Ayrıca ham kâğıtların renklerinin beyaz oluşu ve beyaz rengin gözü yormasından dolayı, bu kâğıtlar bazı bitkilerin suları (soğan kabuğu, cehri tohumu, albakkam odunu vs) ile renklendirilmiş daha sonra aharlanmışlardır. Yumurta akı, balık tutkalı,

¹⁶ Ç. Derman, **a.g.e.**, 109 s. [Bazı araştırmacılar Serlevhanın çift sayfa olması zorunluluğunun olmadığını belirtir]

¹⁷ "Müstensih; İstinsah eden, bir yazının suretini, kopyasını çıkaran", F. Develioğlu, **a.g.e.**, 750 s.

¹⁸ D. Kaya-N. Ünver (a), **a.g.m.**,

¹⁹ Anadolu'da Kullanılan Kâğıtlar Hakkında Detaylı Bilgi İçin Bkz. Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)** Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul-1998, 15-35 s

nişasta vb ile yapılan aharlama işlemi hem kâğıdın dayanıklılığını sağlamaktaydı hem de yanlış yazılma gibi bir durumda, yazı kâğıdı yıpratmadan silinebilmekteydi²⁰.

Aharlama işlemi kâğıdın dayanıklılığını arttırıyor olmasına rağmen kâğıt, üretiminden kaynaklı olarak yapısında olumlu ve olumsuz bazı özellikler taşımaktadır. Paçavra ve pamuk gibi yüksek selülozlu bitkilerden üretilen kâğıtlar daha sağlam ve dayanıklı olurken, odunsu yapıdaki bitkilerden yapılan kâğıtlar içlerine katılan kimyasal maddelerin etkisi ile daha kolay tahrip olabilmektedirler. Özellikle 17. yüzyıla kadar üretilen kâğıtların paçavadan üretilmiş olmaları, içerilerine üretim esnasında kimyasal madde karıştırılmamış olunması, onların yüzlerce yıl sağlam kalabilmelerini sağlamıştır. Bununla beraber 18. yüzyıl ve özellikle 19. yüzyıl ve sonrasında üretilen kâğıtların kimyasal işlemlerden geçirilerek hazırlanması, içeriklerindeki asit seviyesini çok arttırmış ve kâğıtlar çok kısa süre dayanabilecek seviyeye inmiştir. Ayrıca üzerine kolay yazı yazılması-çizim yapılması ve dayanıklılık kazandırılması için yapılan aharlama işlemi de kâğıt üzerinde iyi ve kötü etkiler oluşturabilmektedir.²¹

Yazma eselerde yazı genellikle mürekkep ile yazılırken, süslemeler altın-gümüş gibi metal özlü ve toprak kökenli boyalar ile yapılmıştır. Mürekkep; kâğıt ve benzeri malzemeler üzerine kelime veya karakter kaydına yarayan ve hemen hemen rengini ve şeklini değiştirmeyen sıvı yazma malzemesine denilmektedir. Mürekkep ilk zamanlarda karbonlu ve demirli bileşikler ile hazırlanmıştır. Türk mürekkebi de denilen bezir isi mürekkebi de esas maddesi “dude” denilen bezir ya da kandil isi olan karbonlu mürekkeptir. Bu mürekkep koyu siyah renkte, kamyş kalemin ucundan kolaylıkla akabilen ve yüzyıllar boyu renk tazeliğini ve siyahlığını koruyabilen bir maddedir.²² Osmanlı döneminde siyah mürekkebin yanı sıra la'al ve surh denilen

²⁰ Uğur Derman (1970), “Yazma Kur'an-ı Kerimler Nasıl Hazırlanırdı?”, **Hayat Tarih Mecmuası**, cilt:11, sayı:7. 1970, 12 s., İsmet Binark (1975), **Eski Kitapçılık Sanatlarımız**, Ayıldız Mtb, A.Ş. Ankara-1975, 50 s., Aharlama ile ilgili detaylı bilgi için bkz, M. Kütükoğlu, **a.g.e.**, 22-23 s.

²¹ Kağıt üretimi ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Hüdaverdi Eroğlu, **Kâğıt ve Karton Üretim Teknolojisi**, Karadeniz Üniversitesi Orman Fakültesi, Trabzon-1985,.2 s; Serkan İlden (2006), **“Türkiye’de Kitap Konservasyonu Çalışmaları ve Bir Kâğıt Restorasyonu Laboratuvarı Kurma Projesi”**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü. Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, İzmir- 2006), 22-34 s

²² M. Ülker (1986), **a.g.e.**149 s.; İ. Binark (1975), **a.g.e.**, 56 s.; Yash Pal Kathpalia, **Arşiv Malzemesinin Korunması ve Restorasyonu**, çev:Nihal Somer, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri

kırmızı renkte mürekkepler ile az da olsa farklı renklerde mürekkepler de yapılmıştır.²³

Karbonlu mürekkepler 19. yüzyıla kadar yazma işlemlerinde yaygın olarak kullanılmışlardır. Mürekkebin boyar maddesi; tutkal, jelâtin veya zank vasıtasıyla su içerisinde süspansiyon halinde tutulmaktadır. Bu mürekkep sabittir ve üzerine yazıldığı malzemeye zarar vermemektedir. Bu mürekkebe benzeyen fakat daha katı yoğunluktaki diğer bir mürekkep ise “Çin mürekkebi”dir. Yine karbonlu olan Çin mürekkebi de siyah renktedir.²⁴

Demirli mürekkepler ise karbonlu mürekkeplerin kolayca ıslak bir malzeme ile kullanıldığı yüzeyden silinebiliyor olmalarından dolayı, mürekkebin parşömen ve tirşe gibi malzemelerin yüzeyinde daha kalıcı olabilmesi için geliştirilmiştir. Demirli mürekkepler, demir tuzları ile (demir sülfat) fındık zehirinden elde edilen taninlerin karışımıdır. İlk hazırlandığında rengi çok açık olduğu için kullanılmayan bu mürekkep, bir süre bekletildiğinde oksitlenerek mavi-siyah renge dönüşmekte ve içine zank karıştırılarak kullanılmaktadır.²⁵

Kâğıt veya parşömen üzerine demirli mürekkepler ile yazı yazıldığında oksitlenmenin devam ettiği gözlenmiştir. Bu oksitlenme sırasında mürekkep, kâğıt veya parşömen üzerinde, içerdiği tanin ve demir miktarına bağlı olarak, silinmez bir şekilde sabitlenmektedir. Bu mürekkeple yazılan yazılar yüzyıllar boyu okunaklı olarak kalabilmişlerdir fakat kâğıdın bileşimindeki kimyasal kalıntılar ve ışığın tesiriyle yazılar siyahtan kahverengiye dönüşmüştür.²⁶ Bununla birlikte demirli mürekkepteki oksitlenmenin sürekli olması, kâğıdı uzun dönem içerisinde sürekli tahrip etmektedir.

Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yayın No:6, Başbakanlık Basımevi, Ankara – 1990, 12 s.

²³ M. Ülker (1986), **a.g.e.**, 149 s.; İ. Binark (1975), **a.g.e.**, 56 s.; Ayrıca Osmanlı Döneminde Mürekkep Yapımı İle İlgili Bkz: Nefeszade İbrahim, **Gülzar’ı Sevab**, Tahsis ve Tertip Eden: Kilisli Muallim Rıfat, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından, İstanbul-1938, 93-100, s.

²⁴ Y. P.Kathpalia, **a.g.e.**, 12 s.

²⁵ **y. a.g.e.**, 12 s.

²⁶ **y. a.g.e.**, 12 s.

Boyalar yazma kitaplarda ve murakkalarda, genellikle altın ile birlikte tezhip ve minyatür uygulamalarında yoğun olarak kullanılmıştır. Boyalar genellikle kök boyalar, renkli toprak boyalar, madeni oksitler, bazı renkli taşların tozlarının tutkallı su ile karıştırılmasıyla elde edilmiştir. Minyatürde kullanılan boyaların sabit olması için XVIII. y.y.'a kadar içine yumurta sarısı ilave edilmiştir. XVIII. y.y.'dan sonra boyalara tutkal katılmaya başlandığı görülmektedir. Renklerin parlak olmasını sağlayan tutkal yerine Arap zamkı katıldığında ise hem boyaların parlak olmadığı hem de zamanla karardığı bilinmektedir.²⁷

Yazma eserlerin yazımı ve süslemesinde boyalardan başka altın ve gümüşte kullanılmaktadır. Özellikle hat, tezhib ve minyatür uygulamalarında kullanılan altınlar çok çeşitlidir. Altın ve gümüş, çeşitli tekniklerde kullanılmıştır. Bunlar arasında ezilip sürülen en çok tercih edilenidir. Bunun dışında, yapıştirılarak, serperek veya elekten geçirilerek kullanılan altınlama teknikleri de vardır. Altının en iyisi 24 ayar olanlardır. Ayarı düşük olanlar az parlar. Yeşil altın, belirli bir oranda saf altına gümüş katarak elde edildiği için rengi daha açık ve yeşilimtıraktır. Rutubetli bir yerde bırakıldığında koyu bir renk alır ve zamanla kararır. Kırmızı altın ise, altına bakır katılarak elde edilir. Ancak katılan bakır oranı fazla olduğu zaman sürüldüğü zemini tahrip eder, kâğıdın zamanla parçalanmasına neden olur.²⁸ Jengar adı verilen bakır oksit içerikli parlak yeşil boya, maliyeti düşürmek amacıyla kimi zaman altının içine karıştırılmış ya da olduğu gibi kullanılmıştır. Önceleri parlak bakır rengi/yeşil olan boya zamanla yeşil/ kahverengiye dönüşüp kâğıdın arkasına geçmektedir. Bir çizgi halinde bile olsa uygulandığı yerde kâğıdın kırılmasına neden olmaktadır. El yazmalarında genellikle yazıyı çevreleyen cetvellerde kullanılmış olan jengar, yazının bulunduğu orta kısım ile çerçevenin dışında kalan sayfanın birbirinden ayrılmasına ve yazıların düşüp kaybolmasına ya da metnin birbirine karışmasına neden olmaktadır²⁹. Gümüşte çok çabuk oksitlenen olan bir madde olduğu için bir zaman sonra kararır ve ilk sürüldüğü zamanki parlaklığını kaybeder ve sürüldüğü yerdeki kâğıdı tıpkı jengar gibi tahrip eder. Özellikle minyatürlerde

²⁷ İ. Binark (1975), **a.g.e.**, 35-36 s.

²⁸ **y. a.g.e.**, 35-36 s.

²⁹ Nil Baydar (2004), "El Yazmalarında Belgeleme, Koruma ve Onarım Çalışmaları", **7.Müzecilik Semineri**, 20-22 Ekim 2004, İstanbul-2004, 81 s.

akarsu ve dere gibi çizimlerde su görüntüsü vermek için tercih edilen gümüş tezhipte çok fazla kullanılmamıştır.

1.2. Türkiye’de Yazma Eserlerin Buldukları Yerlere Göre Dağılımı

Matbaanın Osmanlı topraklarına geç gelişi ve yazma eser üretiminin pek çok kişi için iyi bir gelir olmasından dolayı Türkler Anadolu coğrafyası üzerinde Selçukludan Osmanlının son yıllarına kadar yaklaşık 1000 yıl “el yazması” eser üretmişlerdir. Bu yüzden hem dünyanın en büyük ve en kıymetli el yazması eser koleksiyonuna sahip olmuşlar, hem de bu koleksiyonu özellikle Osmanlı toprakları üzerindeki merkezi büyük şehirlerin kütüphanelerinden uzak, küçük şehir ve kasaba kütüphanelerine, medrese/cami kitaplıklarına kadar yaymışlardır. Başlangıçta vakıf cami, medrese ve özel koleksiyonlardaki kütüphanelerde yer alan kitaplar, Tanzimat ile birlikte devletin kütüphanelere eğilmesiyle özel kişilerin yanı sıra devletinde ilgi alanına girmeye başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra elde ne kadar yazma eser olduğunun tespiti için Fehmi Etem KARATAY’ın başkanlığında kamu kesimindeki el yazmalarının demirbaş defterlerinin tutulması ve sayımının yapılmasına başlamıştır. Fakat el yazması eserlerin koleksiyon olarak çok dağınık bir haritaya sahip olması, onların korunmalarını ve değerlendirilmelerini güçleştirmiştir. Bundan dolayı özel kütüphanelerde, vakıf kurumlarında ve camilerde ne kadar kitap olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Ülke genelinde yazma eserlerin sayısının tespit edilmesi ve demirbaş defterlerinin tutulması çalışmaları esnasında öncelikle bütün vakıf kütüphaneleri devlet çatısı altına alınmış, demirbaş kayıt defterleri yeniden düzenlenmiştir. Bu çalışmalar doğrultusunda kapatılan tekkelerin, zaviyelerin ve medreselerin koleksiyonları da buldukları yörede açılan modern halk kütüphanelerine devredilmiş, kütüphane olmayan bölgelerde el yazması eserler en yakın müzelere teslim edilmişlerdir. Böylelikle de kısmen de olsa yazma eserler kayıt altına alınmıştır.³⁰

³⁰ A. Sernikli, **a.g.e.**, 33 s.

Bu çalışmalardan elde edilen veriler ışığında ülke genelinde 300.000 el yazması eser olduğu tahmin edilmektedir. Bazı elyazması kitapların birden fazla ciltten oluşmuş olması ve ayrıca bu kitaplardan bazılarının da sadece bir-iki bölümün kopyasının koleksiyonlara dâhil edilmiş olduğu da göz önüne alınırsa bu yazma eserlerin künye adedi 500.000 – 600.000’i bulabileceği tahmin edilmektedir.³¹

Türkiye’de arşivlerdeki evrak-belgeler dışında, 300.000 cilt civarında olduğu tahmin edilen bu yazma eserlerden 160.000 kadarı Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü bünyesinde görev yapan 35 kütüphanede yer almaktadır. Bununla birlikte, Yazma Eser Kütüphanesi olarak Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü çatısı altında faaliyet gösteren 13 kütüphaneden 7 tanesi İstanbul’dadır. Bu kütüphanelerde yaklaşık olarak 105.000 adet el yazması eser mevcuttur.³²

El yazmalarının bu kadar çok sayıda olmasından dolayı Kültür Bakanlığı 9 Ekim 1992 tarih B.16.0 KGM–1–400.21/5163 sayılı onay ile yazma eserlerin hem kontrolünü sağlamak hem de bakım/onarım yapılabilmesi ve koruma altında tutulabilmesi için Ankara/Milli Kütüphane Başkanlığı, Konya/Blėe Yazma Eserler Kütüphanesi, İstanbul/Süleymaniye Kütüphanesi’nde toplanmasına karar vermiştir. Bu proje kısmen gerçekleşebilmiştir. Fakat bazı kütüphanelerin bulunduğu yreler “bölgemizin kültür hazinesidir” düşüncesi ile el yazmalarının devrini engellemişlerdir. Politikacılarda halkı bu konuda bilinçlendirmek yerine bu eğilimi desteklemişler ve “el yazmalarının bakım ve onarımına çözüm bulunması koşuluyla” yazma eserlerin belli merkezlerde toplanması projesi iptal edilmiştir.³³

³¹ A. Sernikli, **a.g.e.**, 34 s.

³² D. Kaya – N. nver (b), **Yazma Kitaplar**, https://www.yazmalar.gov.tr/elyazmaciligimiz_tr.php 08.09. 2007

³³ A. Sernikli, **a.g.e.**, 40-41 s.; **Yazma Eserler**, <http://www.konya.gov.tr/byek/yazmalar/index.htm>, 08.09.2007

YAZMA ESER BULUNAN KÜTÜPHANELER VE ESER SAYILARI

İli	İlçesi	Adı	Kitap Sayısı
Amasya	Merkez	Beyazıt İl halk Kütüphanesi	2340
Antalya*	Akseki	Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi	322
Balıkesir	Merkez	Balıkesir İl Halk Kütüphanesi	1451
Burdur**	Merkez	Burdur İl Halk Kütüphanesi	625
Bursa	Osmangazi	İnebey Yazma Eser Kütüphanesi	8385
Çorum	Merkez	Hasan Paşa Halk Kütüphanesi	3692
Çorum	İskilip	İskilip İlçe Halk Kütüphanesi	529
Diyarbakır	Merkez	Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi	1984
Edirne	Merkez	Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi	3384
Erzurum	Merkez	Erzurum İl Halk Kütüphanesi	651
İstanbul	Merkez	Atuf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi	3228
İstanbul	Merkez	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi	72075
İstanbul	Merkez	Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi	2775
İstanbul	Fatih	Millet Yazma Eser Kütüphanesi	6728
İstanbul	Merkez	Ragıp Paşa Yazma Eser Kütüphanesi	1274
İstanbul	Merkez	Beyazıt Devlet Kütüphanesi	11120
İstanbul	Üsküdar	Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi	2887
İstanbul	Merkez	Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi	5053
İzmir	Tire	Necip Paşa Kütüphanesi	1147
İzmir	Merkez	Milli Kütüphane	5000
Kastamonu	Merkez	Kastamonu İl Halk Kütüphanesi	4185
Kayseri	Melikgazi	Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi	2000
Konya	Meram	Bölge Yazma Eser Kütüphanesi	11918
Konya	Karatay	Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi	3186
Kütahya	Merkez	Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi	3180
Kütahya	Tavşanlı	Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi	1266
Manisa	Merkez	Manisa İl Halk Kütüphanesi	6743
Nevşehir***	Hacıbektaş	Hacıbektaş İlçe Halk Kütüphanesi	320
Sivas	Merkez	Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi	776
Trabzon	Merkez	Trabzon İl Halk Kütüphanesi	475

Yukarıda bilgisi verilenlerden başka İstanbul'da Askerî Müze, Deniz Müzesi, Divan Edebiyatı Müzesi, Vakıf Hat Sanatları Müzesi, Sadberk Hanım Müzesi'nde, Ankara'da Ankara Üniversitesi Tıp Tarihi Merkezi Feridun Nafiz Uzluk

* Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi'ndeki yazma eserler dijital ortama aktarılma amacıyla Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

** Burdur İl Halk Kütüphanesi'ndeki yazma eserler onarım amacıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

*** Nevşehir Hacıbektaş İlçe Halk Kütüphanesi'ndeki eserler dijital ortama aktarılma amacıyla Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

koleksiyonu, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu, Cumhurbaşkanlığı Köşkü, T.B.M.M. Kütüphanesi ve Anıtkabir’de, Antalya Müzesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphaneleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve bağlı kuruluşları ile Müftülüklerde, Malatya ve Niğde’deki Kütüphaneler gibi çeşitli illerin müzelerinde ve özel şahıslarda sayıları belirlenemeyen ve çok miktarda olduğu düşünülen el yazması eserler bulunmaktadır.³⁴

Günümüzde ise Kültür ve Turizm Bakanlığı, kendisine bağlı kütüphanelerde bulunan el yazması eserlerin korunması ve araştırmacıların kullanımına daha kolay sunulması amacıyla, yazma eserlerin sayısal ortama aktarılması projesini başlatmıştır. Bakanlık bugüne kadar ülke genelinde 188 bin cilt el yazması eserden 126 bin âdedinin elektronik kayıtlarını kendi bünyesinde toplamıştır. El yazması eserlerin sayısal ortama aktarılması ile ilgili hazırlanan projeyle, Bakanlık sadece 2006 yılında 33 bin cilt yazma eseri sayısal ortama aktarmıştır. El yazması eserlerini sayısal ortama aktaran kütüphaneler arasında, Amasya Bayezid Halk Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi, Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Trabzon İl Halk Kütüphanesi ve Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi bulunmaktadır.³⁵

1.3. Yazma Eserlere Zarar Veren Etkenler

Doğal çevre koşullarına bağlı olarak kâğıt, birçok etken tarafından bozunmaya uğratılabilir. Kâğıdı tahrip eden ve özelliklerini bozan sebepler arasında; ısı, güneş ışığı, nem, toz, kir, çeşitli fiziksel etkenler ve biyolojik zararlılar sayılabilir. Ayrıca havada bulunan asidik ve diğer gazlar ile kâğıt hamuruna imalat sırasında ilave edilen kimyasallar da kâğıdın depolanma ömrünü olumsuz yönde etkileyen kimyasal faktörlerdir. Kâğıtta tahribata sebep olan etkenler; biyolojik, kimyasal, fiziksel, insan ve çevre kaynaklı etkenler olarak sınıflandırılabilirler. Bu

³⁴ D. Kaya – N. Ünver (b), **a.g.m.**

³⁵ <http://www.yordam.com/Yeni/projeler.htm>, 06.07.2007.; <http://zemin.terapad.com/index.cfm?fa=contentNews.newsDetails&newsID=12222&from=archive,15.06.2006> ; Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Yazma Eserler Müdürlüğü bünyesinde genelağ ortamına aktarılarak kullanıma açılacak el yazması eserleri “www.yazmalar.gov.tr” ve “www.yazmalar.org” adresinden görmek mümkündür.

etkenlerin neden olduğu tahribatlar genellikle çok yavaş başlar ve sürekli kontrol yapılmadığı takdirde, erken safhalarda tespit edilmeleri zordur.

1.3.1. Biyolojik Etkenler

Kâğıt ve deri gibi organik maddelerde tahribata sebep olan ve çoğunlukla tropikal olmak üzere her türlü iklim şartlarında yaşayabilen biyolojik etkenleri; mikroorganizmalar, böcekler ve kemiriciler olarak gruplandırabiliriz³⁶. Bu zararlılar kütüphane, arşiv ve koleksiyonlardaki kitap, belge ve teçhizatlara ciddi ve bazen de onarılması imkânsız zararlar verebilmektedirler.

Kâğıdı tahrip eden *mantar ve bakterilerin* her ikisine birden “*Mikrobiyolojik etkenler*” denir. Mikroorganizmalar gurubu olarak adlandırılan bu zararlılardan bakteriler daha çok deri, mantarlar ise kâğıt eserler üzerinde tahribat yapmaktadırlar. Mantarlar, organik objelere zarar veren en önemli biyolojik etkenler arasında yer alırlar. Kâğıt üzerinde yaklaşık 250 çeşit mantar oluştuğu ve bu mantarların beyazdan siyaha kadar çeşitli renklerde şekiller meydana getirerek kâğıdı tahrip ettiği bilinmektedir.³⁷ Atmosferde her zaman var olan mantar sporları, yüksek ısı ve nem (%65’in üzerindeki nisbi nem³⁸) şartlarında gelişip çoğalmaktadırlar.³⁹

Mantarın varlığı, tahribata uğramış malzemenin üzerindeki tozumsu lifli kütleden, beyaz, gri, yeşil, mavi, sarı, kırmızı, kahverengi veya siyah noktalar ve lekelerden kolayca anlaşılabilir. Mantar kağıt yüzeyinde gözle tespit edilebileceği gibi tahribata uğramış kısımlardan örnekler alarak mikroskopla da teşhis etmek mümkündür. Mantarlar kâğıdın liflerini parçalayarak dayanıklılığını azaltmaktadır. Bu kısımlara bakıldığında ölgün, yumuşak, pamuk gibi kopan, ilerlemiş safhalarda adeta un gibi dağılan bir görüntü ile karşılaşılır. Çoğu mantar

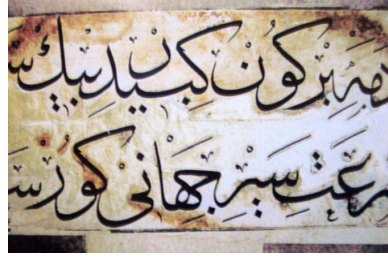
³⁶ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 17 s.

³⁷ Saadet Gazi, “Yazma Eserlerin Bakım ve Tamiri”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu’86**, Fırat Üniversitesi , Elazığ-1987 109 s.; Mikroorganizmalar (mantar ve bakteriler) ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz; Ayhan Yücel- A. Serda Kantarcıoğlu (1997), **Müzelerdeki Eserlerin Bozulmasında Mikropların Rolü**, T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara – 1997, 45-62 s.

³⁸ Herhangi bir sıcaklıktaki havanın taşıdığı su buharının, aynı sıcaklıkta taşıyabileceği azami su buharına oranına **nisbi nem** denir. <http://www.meteor.gov.tr/2006/genel/genel-metaletler.aspx?subPg=c 05. 10. 2008>

³⁹ A.Yücel- A.S. Kantarcıoğlu (1997), **a.g.e.**, 45 s.

çeşidi renk oluşumuna yol açar ve kâğıtta genellikle sarı, kahverengi ve siyah noktalar halinde lekeler yapar. (bkz. Fotoğraf 6–7) Bazı mantar çeşitleri ise renksiz koloniler oluştururlar ve bunlar eğer ortamda demir ve linyin gibi maddeler bulunursa renk oluşumuna sebep olabilirler. Mantar gelişimini etkileyen çevresel faktörler nem, sıcaklık, ışık ve besleyicilerdir⁴⁰. Fakat bunlar içinde nem ve sıcaklık en önemli iki etkendir.⁴¹

Fotoğraf 6: Mantar istilasına uğramış bir sayfa
Kaynak: A. Yücel- A.S. Kantarcıoğlu (1997);
a.g.e., 45 s.

Fotoğraf 7: Fotoğraf 6'nın kırmızı lekeli alanından 480 kat büyütülmüş ayrıntı (A. Yücel- A.S. Kantarcıoğlu (1997); **a.g.e.**, 45 s.)

Mantar oluşumu sonucunda, kâğıdın selüloz lifleri yumuşar ve zayıflar, fakat hala elle tutulabilir ve yırtılmadan katlanabilir durumdadır. Ayrıca mantar tahribatında; nişasta, tutkal, kola ve diğer yapıştırıcılar özelliklerini kaybederler ve kâğıdın aharı bozulur, yumuşar ve kurutma kâğıdı gibi emici bir hal alır ve en sonunda da lapa haline gelir. Mantara maruz kalan deri ise çürümeye başlar ve kitabın kapakları dağılır. Mantar mürekkebi de etkilemektedir, özellikle demir mürekkeplerin renginin solmasına neden olduğu bilinmektedir. İleri safhasında ise yazı tamamen solarak onarımı oldukça zorlaşır.⁴²

Yüksek ısı ve nem, uzun süre saklanması gereken kitap ve belgelerin üzerinde önemli ve kalıcı izler bırakır. Sıcaklık ve nem ne kadar fazla olursa, meydana gelecek zararda o kadar fazla olur. Bu durum sadece kitapların bozulmasını

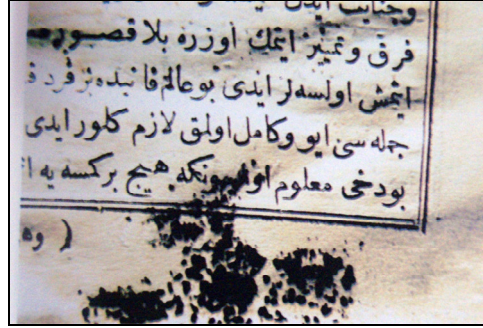
⁴⁰ **Besleyiciler;** kâğıdın özünde bulunan selüloz ve kâğıdı aharlamada kullanılan yumurta akı veya nişasta gibi maddelere verilen ad. Kâğıt ve deri üzerinde mantar büyümesine etki eden diğer besleyiciler ise karbonhidratlar, metal tuzları, aminoasitler, proteinler ve azot oksitlerdir.

⁴¹ A. Yücel- A.S. Kantarcıoğlu (1997), **a.g.e.**, 45 s.; İsmet Binark (1980), **Arşiv ve Arşivcilik Bilgiler**, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yayın No:3-Gn. No:049, Başbakanlık Basımevi, Ankara–1980, 154, s.; Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 18-19 s.

⁴² İsmet Binark (1988), “Arşiv Malzemesini Tahrip Eden Unsurlar, Bunlara Karşı Korunma Metodları ve Arşiv Malzemesinin Restorasyonu”, **Vakıflar Dergisi XX**, Mas Mtb. Ankara–1988, 349 s.; M. Sabri Koz, “Saadet GAZİ ile Söyleşi”, **4. Kat**, Yapı Kredi Sermer Çifter Araştırma Kütüphanesi Bülteni, Ekim-Kasım-Aralık Bülteni, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık 8-9 s.,

hızlandırmakla kalmaz, aynı zamanda, böcek veya küf bakterilerinin kâğıda zarar verme tehlikesini de artırır. Bundan dolayı kitap ve belgelerin saklandığı ortamdaki ideal sıcaklık 18 °C'nin, bağıl nemde⁴³ %50'nin altında olmalıdır.

Mantar gelişimi, ışık, karanlık ve aharlama veya dolgu maddelerinden de kaynaklanabilir. Mantar gelişimini engellemek için güneşten faydalanıldığında güneşin ultraviyole ışığı mantarlar için öldürücü olmakta ancak bu ışık, kâğıdı da zararlı yönde etkilemektedir. Mantarın, aharlamasında dekstrin, nişasta ve jelâtin gibi maddeler kullanılan kâğıtları un haline getirdiği bilinmektedir. Kâğıt temelli objelerin saklandığı alanlarda, çok az bile olsa bir mantar veya küf varlığı görülürse, bu o alandaki sıcaklık ve nemin olmaları gereken sınırlarının üstünde olduğunu gösteren bir ikaz olarak kabul edilmektedir. Genellikle mantar ve küf, mahzen ve havalandırması kötü olan yerler gibi nemli ortamlarda daha iyi gelişebilmektedir.⁴⁴ (Bkz Fotoğraf 8)

Fotoğraf 8: Mantarın Sebep Olduğu Siyah Renkli Lekeler Kaynak:A.Yücel-A.S. Kantarcıoğlu (1997); a.g.e., 45 s.

Kâğıtların, mantarın neden olduğu zararlara karşı gösterecekleri tepkiler, üretimi sırasında kullanılan malzeme ve tekniklerle alakalıdır. Üretimde çok fazla kimyasal madde ve makine kullanılması, üretim sonucunda elde edilen kağıdın kalitesi ve dayanıklılığını doğrudan etkilemektedir. Makina yapımı kâğıtların bünyesinde yaşlanmayı hızlandıran lignin ve bazı kimyasal maddeler bulunur. Ayrıca

⁴³ **Bağıl nem;** Belirli hacimde ve belirli sıcaklıkta, havada bulunan su miktarının aynı hacimde ve sıcaklıkta havanın taşıyabileceği maksimum su buharı miktarına oranıdır. Kaynak; Müzelerde Koruma: Çevresel Koşulların Denetimi. ICCROM Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Araştırmaları Uluslararası Merkezi-İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkezi Laboratuvarı Yayınları, Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul-1987, 3 s.

⁴⁴ İ. Binark (1980), a.g.e., 154 s.; Y. P. Kathpalia, a.g.e., 18-19 s.

bu kâğıtların şap kullanılarak işleme sokulması liflerin zayıflamasına ve kâğıdın kırılmaşmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte pamuk veya ketenden yapılmış yüksek kalitedeki el yapımı kâğıtlar, çevresel faktörler veya üretim aşamasında uygulanan beyazlatma ve aharlama gibi bazı olumsuz işlemlerin etkisi dışında bozulmaya karşı daha dayanıklıdır. Bundan dolayı makina üretimi kâğıtlar, imalat sırasında kullanılan hammadde, kimyasallar ve uygulanan işlemlerden dolayı el yapımı kâğıtlara oranla mantar saldırısına daha fazla meyillidirler. Ayrıca kâğıt ile doğrudan teması bulunan malzemelerde ki asidite de, kâğıdın yapısını zayıflatan etkenler arasındadır. Genellikle asiditesi pH= 5,5–6,0 olan kâğıtlar küflenmeye karşı oldukça dirençlidirler. Aharlı kâğıtlar, özellikle de reçine ile aharlanmış kâğıtlar, ise mantar saldırısına karşı dirençlidirler.⁴⁵

Fotoğraf 9: Böcek Tahrifatına Uğramış Sayfa Foto: Serkan İliden

Fotoğraf 10: Böcek Tahrifatına Uğramış Bir Kitap Foto: Serkan İliden

Böcekler kâğıt eserlere zarar veren bir diğer biyolojik zararlı gurubudur. Böceklerin vermiş olduğu zararlar, mikroorganizmalardan farklıdır. Böcekler yazma eserler üzerinde fiziksel tahribata yol açarlar ve sadece kitap ve dokümanlara değil kitabın korunması veya sunulması işlemlerinde faydalanılan cild, raf ve dolap gibi tahtadan yapılmış teçhizatlara da, kemirerek veya dışıklarının yaydığı asitler nedeniyle zarar verirler. Böcekler sıcaklığın 0-35 °C olduğu ortamda rahatça gelişebilmektedirler. Kitap ve belgelerin bulunduğu ortamlarda en çok rastlanılan; Gümüşcün (gümüş balığı böceği), kâğıt güveleri (Thysanurans), hamamböceği (Cockroaches – Dictyoptères), termit(beyaz karınca) (Termites- Isoptères) , un kurdu

⁴⁵ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 19 s.

ve ambar kurdu, kitap kurtları (Bookworms), kitap-kabuk bitleri (Psocids veya Booklice) gibi böcek çeşitleridir.⁴⁶

Fotoğraf 11: Kâğıt Güvesi (Trichophaga tapetzella)
Kaynak:<http://www.ento.csiro.au/aicn/image/s/cain2337.jpg&imgrefurl>

Fotoğraf 12: Gümüştün (Order Thysanura Silverfish)
Kaynak:<http://www.ilaclamaturkiye.com/gumuscun-bocegi-ilaclama.html>

Un kurdu kütüphane ve arşiv gibi organik objelerin yoğun bulunduğu ortamlarda en çok rastlanılan zararlı böceklerdendir. Bunları, kitapların kapaklarında, sırta yakın kısımlarda ve sayfa aralarında, gözle tespit etmek mümkündür. Un kurtları larva döneminde beyaz kurtçuk, olgunluk döneminde küçük kahverengi kanatlı böceklerdir. Bahar aylarında üremeye başlarlar, yumurta larvaya dönüşür, gelişme beyaz kurtçuk dediğimiz bu dönem olmakta, ipek kozası gibi etrafındaki kâğıdı yiyerek gelişmekte ve böcek halinde çıkmaktadır ve ömürleri bir dönemlidir. Sayfaların üzerlerinde dantel şeklinde oymalar, derin dehlizler ve kırpıntılar meydana getirirler.⁴⁷

Kâğıt güveleri' nin (*Thysanurans'ların*) silverfish, fish moths, slikers veya firebrats olarak bilinen çeşitleri vardır. Bunlar gece görünen, koni biçimli, süratli hareket eden ve koyu renkli böceklerdir. Binaların her yerinde bulunurlar, ancak karanlık köşeleri tercih ederler. Bunlar çok fazla üretkenlerdir, raflardaki kitapların arkaları, dolap ve çekmecelerdeki karanlık kısımlar, yumurtalarını en fazla

⁴⁶ İ. Binark (1988), **a.g.e.**, 349 s.; **y.a.g.e.**, 32-33 s.

⁴⁷ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 32 s.; D.W.G. Clements, -D.L., Thomas , **Arşiv Belgelerinin Korunması Konusunda Temel Bilgiler**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yayın No:18, (Bir RAMP çalışması), Ankara-1993, 9-10 s.; S. Gazi, **a.g.e.**, 110 s.; N. Baydar (2000), **a.g.e.**, 108 s.; N. Baydar (1997), **a.g.e.**, 179 s.; Michael Roper, **Koruma ve Konservasyon Servisinin Planlanması, Teçhizatlandırılması ve Personel İstihdamı**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu:21, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1994, 7 s.; İ. Binark (1980), **a.g.e.**, 154 s.; İ. Binark (1988), **a.g.e.**, 350 s.

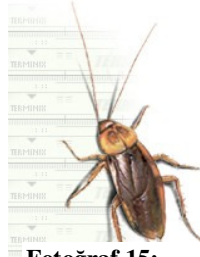
koydukları yerlerdir. Kâğıt güveleri nişasta ve tutkalı çok severler ve kâğıt depolarına, kitap ciltlerine, suni ipek ve benzeri malzemelere saldırırlar. Kâğıdın perdahını kaldırır ve yüzeyden derine doğru yiyerek yazma eseri tahrip ederler. Ayrıca fotoğraflara, etiketlere, kâğıdın aharına, pelür kâğıdına, selofana ve yağlı kâğıda da zarar verirler.⁴⁸ (Bkz Fotoğraf 11-12)

Fotoğraf 13:
Oryantal
Hamamböceği
(Blatta Orientalis)
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Fotoğraf 14:Alman
Hamamböceği
(Blatella Germanica)
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Fotoğraf 15:
Amerikan
Hamamböceği
(Periplaneta
Americana)
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Fotoğraf 16: Kahverengi
Çizgili Hamamböceği
(Supella longipalpa Brown
Banded Cockroach)
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Hamam böcekleri (Cockroaches – Dictyoptères) genellikle evlerde yaşayan zararlılardır. Hamam böcekleri, birçok cins malzemeyi ve genellikle kitap ve mecmuaların yaprakları gibi kâğıt malzemeleri, parşömen, deri ve dokumayı yiyen, kahverengi veya kahverengimsi, siyah veya esmer renkli, parlak, düz vücutlu ve kötü kokan böceklerdir. Hamam böcekleri vücutlarından koyu renkte bir sıvı salgırlar. Bu sıvı, böceğin üzerinde gezdiği malzemedeki temas ettiği yerlerin rengini değiştirir. Hamam böcekleri yumurtalarını nem ve sıcaklığın uygun olduğu kirli yerlere bırakırlar ve dünyanın pek çok yerinde yaşayabilen birçok türü vardır.⁴⁹ (Bkz. Fotoğraf 13-16)

Kitap kurtları (Bookworms) hemen hemen her cins malzemeyi yiyebilen ve özellikle kâğıtların selülozunu yiyerek beslenen zararlılardır. Bu böceklerle mücadele etmek nispeten daha zordur. Yumurtalarını cilt yüzeylerine yakın yerlere veya yaprakların uç kısımlarına bırakırlar. Yumurtlamadan sonra çıkan larva, kitabı

⁴⁸ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 32, s.; İ. Binark (1988), **a.g.e.**, 350 s.

⁴⁹ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, s. 32-33

içine doğru yiyerek ilerler, koza (krizalit) dönemi için hazır olduğu zaman yüzeye tekrar geri döner ve yüzeye yakın bir yerde kozasını örüp içerisinde gelişim safhasını tamamlamayı bekler. Sonunda kozadan tamamen gelişmiş böcek olarak çıkarlar.⁵⁰ (Bkz Fotoğraf 17)

Fotoğraf 17; Kitap kurdu tarafından tahrip edilmiş bir sayfanın yenileme çalışması
Foto: Serkan İlden

Kabuk biti veya kitap bitleri (Psocids veya Booklice) genellikle kitap kurtları ile karıştırılan açık renkli, küçük böceklerdir. Ancak çok miktarlarda oldukları zamanlarda ve devamlı kullanılan kitaplarda fark edilebilirler. Kitap ciltlerindeki tutkal ve nişastayı yiyerek beslenirler, fakat çok küçük oldukları için çok az zarar verirler.⁵¹ (Bkz Fotoğraf 18–20)

Fotoğraf 18: Kabuk Biti
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Fotoğraf 19: Kitap Biti
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Fotoğraf 20: Kitap Biti
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Termitler (Termites) çoğunlukla tropikal ve yarı tropikal iklimlerde görülen böceklerdir. Beyaz ve karınca olmamalarına rağmen dış görünüşlerinin benzerliği sebebiyle bunlara bazen “beyaz karıncalar”da denilir. Ahşap dokuları yemeyi çok seven bu böcekler genellikle loş ve nemli yerlerde yaşarlar bundan dolayı da hemen fark edilebilmeleri çok zordur. Kâğıdın bünyesine tesir edip dokusunu parçaladıkları

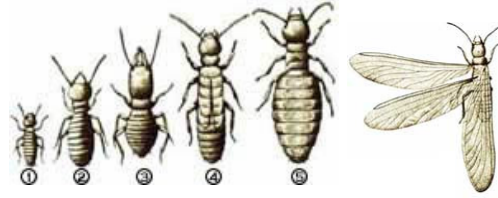
⁵⁰ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 33 s.

⁵¹ **y.a.g.e.**, s. 33

için dayanıklılığını azaltan termitleri kitap kapaklarının iç yüzeylerinde yüzlerce bir arada olacak şekilde görmek mümkündür. Kâğıt depoları, tahta kutular, kitaplar ve belgeler gibi ahşap orijinli veya selüloz ihtiva eden her türlü malzemeye saldıran ve evleri, kütüphaneleri, ahşap bölmeleri, sehpaları ve depoları istila eden termitler aydınlık yerlerde barınmazlar. Açığa çıkmaktan devamlı kaçındıkları için büyük bir hasar meydana gelinceye kadar fark edildikleri çok enderdir. Birçok eşyaya tesadüfî olarak saldıran termitler bu nesnelere, istedikleri yiyeceğe ulaşabilme yollarını tıkadıkları için veya kanatlı erişkinlerin dışarıya çıkma yollarında buldukları için oyarlar ve zarar verirler.⁵²

Fotoğraf 21: Termit (Beyaz Karınca)
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Fotoğraf 22: Termitlerin çeşitli sınıfları arasındaki farklar; Larva, İşçi, Asker, Larvadan sonraki dönem, Yedek kraliçe
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Fotoğraf 23: Ev Faresi (*Mus domesticus*)
Kaynak:
http://www.osman.com.tr/bocek_turleri.htm

Kütüphane ve arşivler gibi organik objelerin bulunduğu ortamlarda tahribata neden olan bir diğer zararlı grubu da *kemirgenlerdir*. Koruma konusu içerisinde, kemiriciler'in kâğıt ve kâğıt malzemelerine saldırmaları engellemek, en zor koruma problemlerinden birini oluşturur. Böyle bir istila olduğu zaman depolanmış malzemenin %20 si zarar görür. Mantar ve bakteriler, yiyeceklerini kâğıdın selülozundan, yapıştırıcılarından veya diğer organik bileşiklerden sağlarlar. Böcekler ise kâğıdı yerken veya delerken kâğıdın içindeki zehirli veya zararlı maddeler ile

⁵² Y.P. Kathpalia, **a.g.e.**, 32-33 s.; S. Gazi; **a.g.e.**, 110 s.; Adnan Arslan, "Askeri Müzede Tarihi Eserlerin Depolanması", **5. Müzecilik Semineri Bildiriler**, 20-22 Eylül 2000, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, Harbiye-İstanbul, 104 s

temas eder veya yerler. Fakat fareler ve diğerk kemiriciler ise bunlardan farklı olarak, kâğıda mekanik tarzda saldırırlar yani objeleri mekanik olarak kemirirler. Kemirdikleri bu maddeler onların hazım sistemi ile temas etmediğinden kâğıttaki herhangi bir zehirli madde onlara tesir etmez.

1.3.2. Fiziksel Etkenler

Fiziksel tahribata sebep olan etkenleri ışık, ısı ve nem olarak sıralayabiliriz. Isı, ışık ve nem kâğıtta fotokimyasal, hidrolitik ve oksitleyici değışikliklere sebep olurlar. Bu değışikliklerin belirtileri genellikle sararma ve kolay kırılabilirlik şeklindedir. Fiziksel tahribatlar, kolayca fark edilmeyen kimyasal değışiklikler sonucu ortaya çıkar ve sadece objenin kimyasal özelliklerini değıl, uzun süre durumunu muhafaza edebilmesini de etkiler. Yazma eserler üzerinde en fazla tahrip edici etkisi olan ışık kaynağı güneştir.

Güneş ışığına maruz kalan bütün hayvansal ve bitkisel lifler zaman içinde dayanıklılıklarını kaybederler. Güneş ışığının, kâğıt temelli objelerin içeriğinde bulunan selüloz ve diğerk maddeleri tahrip etmesinin esas sebebi, içinde barındırdığı ultraviyole ışınlardır. Organik eserler, boyalar ve pigmentler üzerinde yoğun tahrip edici özelliğı olan ultraviyole ışıklar (mor ötesi ışın), gün ışığında ve flüoresan lambalarda yüksek oranda bulunurlar ve objelerin bünyesinde bir takım değışikliklere sebep olurlar. Güneş ışığının kâğıt üzerinde sebep olduğı tahribatlar; yırtılma ve gerilme kaybının oluşması ve katlanma dayanıklılığının azalması şeklinde görülür. Işık sebebiyle oluşan tahribatın hızı; ışık şiddeti, sıcaklık ve ortamın nemi ile orantılıdır. Işık ister tabii, ister suni olsun tahribata yol açar. Fakat suni ışık kaynaklarının şiddeti düşük olduğı için, güneş ışığının kısa sürede sebep olduğı solmayı (tahribatı), suni ışık ancak uzun süreli temas sonucunda yapar. Kâğıdın güneş ışığı etkisine karşı olan direnci, kâğıdın cinsine ve selülozuna bağılı olmakla beraber, bütün kâğıtlar bu kaynaktan zarar görürler.

Sıcaklık ve nem kâğıt temelli objeler üzerinde zararlı etkisi olan bir diğerk etkindir. Kitap ve belgelerin saklandığı depo, kütüphane ve koleksiyonlarda şartlar mükemmel olsa bile kâğıtlar zamanla tahrip olurlar. Önce sararma sonrasında ise kolay kırılabilirlik olarak ortaya çıkan bu değışim “doğal yaşlanma” olarak

andandırılmaktadır. Bu süreci hızlandıran faktör yüksek sıcaklıktır. Yüksek sıcaklığa maruz kalan kâğıtlar, kısa bir süre kalacak olsa bile, sararır ve kırılabilirler. Buna karşılık düşük sıcaklık ise yaşlanma sürecini yavaşlatan bir etkiye sahiptir.⁵³

Yüksek ısı ve düşük nem birleştiğinde kâğıtta kuruma ve kolay kırılabilir hale ortaya çıkar, diğer taraftan nemli ısıya maruz kalan kâğıt ise yumuşamanın ardından birbirine yapışacak hale (balçık haline) gelir. Kâğıttaki bu değişim küflenmeyi de artırır. Bu durumu kontrol altına almak ve kâğıdın uzun süre dayanıklılığını ve sürekliliğini sağlamak için objelerin saklandığı ortamdaki sıcaklık ve nem arasındaki ilişki/etkileşimi (sıcaklık artarsa nem düşer, sıcaklık düşerse nem artar) dengeli bir seviyede tutmak gerekir. Organik eserler için ideal olan ortam sıcaklığı 19 °C- 20 °C arasındadır. Nisbi nemin ise %40- %55 arasında olması gerekir. Bu şartlara sahip olan saklama yerlerinde kötü kalitedeki kâğıtlar bile uzun süre muhafaza edilebilmektedir.⁵⁴

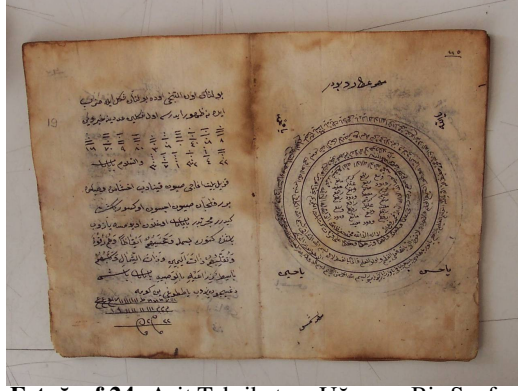
1.3.3. Kimyasal Etkenler

Kâğıdın kimyasal yolla bozulmasına neden olan etkenler; atmosferde bulunan asidik gazlar, duman, ortam içerisindeki tozlar ve kâğıdın imalatı sırasında kullanılan kimyasallar ile mürekkeplerin zaman içerisinde birbirlerini tetikleyerek veya tek başlarına oluşturduğu tepkimelerdir. Kâğıdın asidik gazlar gibi kimyasal kökenli unsurlardan dolayı tahrip olması yine ısı, ışık gibi sebeplerle ortaya çıkan fiziksel nedenli tahribat ya da biyolojik kökenli tahribattan çok daha farklıdır. Bu fark, kâğıtta meydana gelen reaksiyonda değil, reaksiyona neden olan etkenlerden kaynaklanmaktadır. En iyi saklama şartlarında bile selüloz, asit tarafından yavaş yavaş etkilenerek, renk değişimi, sertleşme ve kolay kırılabilir hale gelme gibi tahribata uğratılabilmektedir. Kâğıdın saklandığı ortamda fazla ısı, fazla nem veya fazla ışık varsa bu değişimler hızlanmaya başlar.⁵⁵

⁵³ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 42 s.

⁵⁴ N. Baydar (2000), **a.g.e.**, 107 s.; A. Serda Kantarcıoğlu,, “Topkapı Sarayı Müzesindeki Bazı Mekanlarda İklimin Saptanması ve Organik Eserler İklim İlişkisi Üzerine Yeni Araştırmalar”; **Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu**, III.Bildiriler,24-26 Eylül 1996, İstanbul, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay Basımevi, Ankara-1997, s.187-190.; A. Arslan, **a.g.e.**, 104 s.

⁵⁵ M. Roper, **a.g.e.**, s.6-7.;Y.P.Kathpalia, **a.g.e.**, 44-45 s.

Fotoğraf 24: Asit Tahribatına Uğramış Bir Sayfa
Foto: Serkan İlden

Hava kirliliği, kâğıdın kimyasının bozulmasına sebep olan ana etkenlerden biridir. Atmosferdeki kirleticiler; karbon oksitler, azot oksitler ve özelliklede kükürt oksitlerdir. Bununla birlikte, normal şartlarda kükürt dioksit gazının kâğıt üzerinde zararlı bir etkisi yoktur. Fakat kâğıt temelli malzemeler içerisinde çok az dahi olsa bulunabilecek demir ve bakır, kükürt dioksit gazını katalize etmeye yetmektedir. Kükürt dioksit gazı ile atmosferdeki oksijen ve su buharı arasında oluşan reaksiyon sonucu sülfürik asit meydana gelmektedir ve sülfürik asit kâğıt için çok zararlı bir maddedir. Çünkü sülfürik asit, selüloz molekülünün bozulması veya parçalanmasına neden olan oksitlenmede katalizör görevi görmektedir.⁵⁶

Fiziksel ve kimyasal bozunmanın bir diğer kaynağı da toz ve kirdir. Toz ve kir, kükürt bileşiklerinin zararlı etkisini arttıran bir özelliğe sahiptir. Tozun içerisinde bulunan asit kökleri, bozunmayı tetikleyen metal iyonları da taşır. Ayrıca tozun nem tutucu bir özelliğe de vardır ve nem kirletici gazların kimyasal davranışları için gereklidir.⁵⁷

Diğer taraftan atmosferdeki zararlı gazlar kadar, üretim sırasında kâğıda katılan kimyasalların ve kullanılan mürekkeplerinde tahrip edici özellikleri vardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra artan kâğıt ihtiyacının karşılanması için paçavra yerine odun ve ot gibi farklı selüloz kaynakları da kullanılmaya başlanılmıştır. Fakat odun liflerinden selülozun ayrıştırılması işleminde kimyasal maddelerden faydalanılması gerekmektedir. Bununla birlikte, selülozun ayrıştırılması için gerekli kimyasal işlemler, kâğıdın sürekliliği açısından problemler ortaya çıkarmaktadır. Bu

⁵⁶ M. Roper, **a.g.e.**, 6-7 s.; Y.P. Kathpalia, **a.g.e.**, 44-45 s.; M. S. Koz, **a.g.e.**, 8 s.

⁵⁷ İ. Binark (1980), **a.g.e.**, 147 s.; M. Roper, **a.g.e.**, 6 s.

problemler ya hammaddenin içeriğinde olan kimyasallardan veya bu kimyasalları uzaklaştırmak için kullanılan klorür, sodyum hidroksit, sodyum sülfat, kalsiyum bisülfid gibi maddelerin istenmeyen etki veya kalıntılarında kaynaklanmaktadır. Üretim sırasında kâğıt hamurunun hatalı pişirilmesi, fazla miktarda şap, reçine aharı kullanma ve beyazlatma işleminden kalan klorür kalıntıları ile kimyasal ağaç lifleri arasında bulunan, oksitlenebilen karbonhidratlar da kâğıdın kimyasal bozunmasına etki eden önemli faktörlerdir.⁵⁸

Kitapların yazımında ve resimlendirilmesinde kullanılan mürekkeplerin içeriğindeki maddelerinde kâğıdın bozunması üzerinde olumsuz etkisi vardır. Orta çağa kadar kullanılan ve kâğıt üzerinde çok fazla bir tahrip edici etkisi bulunmayan karbon mürekkeplerinin yerini, orta çağdan sonra demirli mürekkepler almaya başlamasıyla, bu mürekkep ile yazılı kâğıtlar üzerinde tahribatlar görülmeye başlanmıştır. Çünkü karbon mürekkeplerin içeriğindeki demir sülfatın taninlerle yaptığı reaksiyon sonucu sülfürik asit oluşmaktadır. Oluşan bu sülfürik asitte kâğıda zarar vermektedir. Karbon mürekkeplerdeki asit miktarı şayet yüksek ise oluşan zarar zaman içerisinde kâğıtta delinmeler şeklindeyken, asit miktarı düşük olduğu durumlarda tahribat, mürekkep içerisindeki asit ile orantılı olarak azalmaktadır.⁵⁹

1.3.4. İnsan ve Çevre Kaynaklı Diğer Etkenler

Kütüphane ve arşivlerde bulunan kitap ve belge gibi kâğıt temelli objelerde görülen insan kaynaklı tahribatlar çoğunlukla, araştırmacıların ve personelin yanlış kullanımdan kaynaklanmaktadır.⁶⁰ Kitapların kullanım esnasında ya da saklama koşullarında, birbirlerine çok yapışık olarak dizilmesi veya üst üste çok fazla kitap yığılması, sıkışık dizilmiş kitapların raflardan alınırken sırt kısımlarından tutularak çekilmesi ve kullanıcının kitapları cildin-sayfaların açılabilme olanağından daha fazla açmaya çalışması gibi nedenlerle ciltte ve iç kapakta oluşan yırtılma ve kopmalar en sık rastlanılan tahribatlardır. Ayrıca kalem ile sayfalar üzerinde notlar almak ya da işaretler bırakmak, yazma eserlerin sayfalarına el veya ıslak parmak ile

⁵⁸ Y.P. Kathpalia, **a.g.e.**, 46-48 s.

⁵⁹ M. S. Koz., **a.g.e.**, s.8.; Y.P. Kathpalia, **a.g.e.**, 48-49 s.

⁶⁰ Araştırmacılar ve personele kitapların korunması konularında verilmesi gerekli temel bilgiler için bkz; D.W.G. Clements-D.L., Thomas, **a.g.e.**, 18-28 s.

dokunma⁶¹ sonucu eldeki ıslaklık, yağ veya kirlerin sayfalarda leke bırakması da çok sık görülen tahribatlardandır. Kitap ve belgelere zarar veren insan kaynaklı diğer unsurları ise; çalınma (hırsızlık), yangın, su baskını, savaş ve terör gibi nedenler olarak sıralayabiliriz. Ayrıca çevresel faktörlerin neden olduğu sel (su baskını) ve deprem gibi tabii felaketlerde kâğıt temelli objelere çok büyük zararlar vermektedir.

Çevresel ya da insan kaynaklı tahrip unsuru olarak karşılaşılan yangın ve su baskını, kâğıt kökenli objeler üzerinde en fazla zararı olan iki etkidir. Bununla birlikte, suyun nem halinden, sıvı halde temasına kadar kâğıt üzerinde geniş bir yelpazede etkisi olabildiğinden, neden olduğu zararlar yangının yol açtığı zarardan daha fazladır. Suyun kâğıtlara verdiği zararlar, tahribatın oluş biçimiyle ve kitabın sayfalarını oluşturan kâğıdın yapıldığı-yazıldığı malzemeyle de alakalı olmasına rağmen, biyolojik, fiziksel ve kimyasal tahrip unsurlarında görülen nem kaynaklı tahribatla hemen hemen aynıdır.⁶² Bunlara ek olarak sel (su baskını) gibi bir felakette karşılaşılan tahribatlar, kitap sayfalarının birbirine yapışarak balçık haline gelmesi ve bazı durumlarda bu balçık halinin arkasından kitap sayfalarında küflenmeden kaynaklanan çürüme görülebilmektedir. (Bkz Fotoğraf; 25) Yoğun olarak neme maruz kalan kitapların kurumalarının ardından uzun süre temizlenmeden bu halde kalmaları taşlaşmalarına da neden olabilmektedir (Bkz Fotoğraf; 26). Sudan dolayı sayfalar üzerindeki yazı ve boyaların kısmen veya tamamen silinmesi ya da birbirine karışması gibi sonuçlar da sıklıkla görülen tahribatlardır.

Fotoğraf 25: Nemden dolayı birbirine yapışmış sayfalar⁶³

Fotoğraf 26: Birbirine yapışmış daha sonra da taşlaşmış sayfalar

⁶¹ Bazı insanların kitap sayfalarını çevirmek için alışkanlıkla parmaklarını dil ile ıslatmaları

⁶² Suyun Biyolojik, fiziksel ve kimyasal tahribatı ile ilgili bkz: 18-33. sayfalar.

⁶³ Fotoğraf 25–26: **Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belge Türleri, Padişah El Yazmaları ve Belge Restorasyonu**, Yayına Hazırlayanlar: Dr. Ş. Nihal Somer ve diğerleri. İstanbul–1997, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı 168, 195 s.

Fotoğraf 27: Batmandaki Sel Felaketinde Zarar Gören Kitaplar

Fotoğraf 28: Batmandaki Sel Felaketinde Zarar Gören Kitaplar

Fotoğraf 29: Batmandaki Sel Felaketinde Zarar Gören Kitaplar⁶⁴

Yazma eserlere zarar veren insan kaynaklı diğer bir etkende hırsızlıktır. Kitap ve belge gibi materyallerin bulunduğu ortamlar hırsızlığın çok yoğun olarak görüldüğü ortamlardır. Hırsızlık için en uygun yerler araştırma ve okuma salonlarıdır. Hırsızlığın neden olduğu zararlar, yazma eserlerin tamamının ya da içerisinde bazı sayfaların yırtılarak alınması-çalınması şeklinde görülmektedir. İnsan kaynaklı zararlar arasında savaşlar ve terör olayları yıkıcı ve yok edici etkisi ile diğer zararlı etkenlerden daha çok tahribata neden olan etkenlerdir. İnsan kaynaklı bu felaketler yalnız insanlara ve binalara değil, her çeşit kültürel varlıklara da zarar vermektedir.⁶⁵

⁶⁴ Haber ve Fotoğraf Detayları için bkz: medreseizehra.blogcu.com/Haber/ - 46k. 14.11.2006
www.vatanim.com.tr/root.vatan?exec=cikolata_detay&hkat=1&hid=10315 - 85k. 02.12.2006
www.dunyabulteni.net/haber_detay.php?haber_id=5739 - 174k. 14.11.2006 -

⁶⁵ Irak savaşı esnasında stratejik askeri noktaların yanı sıra tarihi ve kültürel mekânlar ve yapılarda yok edilmiştir. Bu mekânlardan biri olan Irak Ulusal Kütüphanesi ve Elyazmaları Evi'ndeki durum

Yangınlar ise yazma eserleri tamamen yok edebildiği için çok tehlikelidir. Ayrıca yangını söndürme çalışmaları sırasında kullanılan sular da, yazma eserlere temas etmeleri durumunda, çok büyük tehlike yaratmaktadır. Günümüzde bazı teknolojik olanaklar kullanılarak yanmış bir sayfa üzerindeki bazı metinlerin okunabildiği bir gerçek olsa da söz konusu olan bir kitap olunca, sayfa okumada kullanılan bu yeni teknolojiler de sayfaların birbirine karışması veya tamamen yok olması nedeniyle şimdilik yetersiz kalmaktadır.

Depremler ise yazma eserlere, saklandıkları veya kullanıma sunuldukları alanların tamamen ya da kısmen yıkılması veya sarsıntının neden olduğu yangın-su baskını gibi sebeplerle zarar vermektedir. Depremden dolayı oluşan zararlar daha çok yırtılma, yıkıntılar altında kalma gibi fiziksel tahribat şeklinde kendini göstermektedir. Fakat depremden kaynaklı sel ve yangın gibi olaylar sonucu biyolojik ya da kimyasal zararlarda görülebilmektedir.

hakkındaki rapor Irak'ta tarihi ve kültürel varlıklara karşı yapılan tahribat konusunda ilginç tespitler yapmaktadır. Bilgi için bkz; Mary-Jane Deep- Michael Albin - Alan Haley, **Library of Congress Mission to Baghdad, Report on the National Library and the House of Manuscripts**, October 27-November 3, 2003, http://www.oi.uchicago.edu/OI/IRAQ/mela/LC_Iraqreport.html; 28. 05. 2004

2. BÖLÜM

KORUMANIN TARİHÇESİ, KORUMA KÜLTÜRÜ, KORUMADA BELGELEMENİN ÖNEMİ ve İŞLEM AŞAMALARI, BÖLGESEL LABORATURLAR KURULMASININ ÖNEMİ

2.1. Korumanın Tarihçesi, Koruma Kültürü ve Korumada Belgelemenin Önemi

2.1.1. Korumanın Tarihçesi

Muhafaza etmek, himaye etmek, aynen saklamak gibi anlamlarda kullanılan koruma kavramı, terim olarak bir varlığı tehlike ve dış etkilere karşı güvence altına almak anlamını taşır. İnsanoğlu tarihin ilk dönemlerinden beri sahip olduklarını saklama ve onları her türlü zararlı etkenlere karşı koruma güdüsünde olmuştur.⁶⁶ Günümüzdeki anlamıyla olmasa da korumanın temelleri, eski çağlarda iktidarların kendilerine ait olan eserlerin tahrip edilmesini önlemeye yönelik çalışmalarına dayanmaktadır. Pers Kralı Dara'nın Persepoliste⁶⁷ yer alan “...sen ki gelecek günlerde kayalara oyduğum bu kitabeyi göreceksin, buradaki insan suretlerini bozma ve tahrip etme, ...onların korunmalarını sağla” biçiminde süren yazıtın bu tür bir kalıcılık sağlamaya yönelik olduğu söylenebilir.⁶⁸ Bilimsel anlamda koruma 19. yüzyıl ile başlamıştır. Daha önceki dönemlerde koruma adı altında kimi davranışlar sergilenmiş olmasına rağmen bu uygulamalar daha çok politik kaygılar ile siyasi otoritenin arzusu, dini otoritenin baskısı ve kişisel gayretler ile hayata geçirilmiştir. Koruma uygulamaları kişisel becerilerle veya daha çok usta çırak öğretisi ile edinilmiş, bilimsel bir tabana oturmayan sahip olunanı saklamak, sunmak amacıyla yapılan çalışmalar olmuştur.

19. yüzyılda bilimsel bir temele oturan koruma uygulamalarının düşünsel kökeni Avrupa'dır. Koruma düşüncesinin gelişiminde ilk aşama olarak Fransa, İngiltere ve İtalya'da “üslup birliğine varış” kaygısıyla yapılan gelişigüzel onarımlar;

⁶⁶ Nurcan Uydaş, “Koruma Politikaları Üreten Kesimin Koruma Bilinci Üzerine Bir Araştırma”, **Ulusal Koruma Planlaması Semineri II**, 29-30 Eylül/ 1 Ekim 1993, YTÜ Oditoryumu, İstanbul, Yıldız Üniversitesi Fakülte Yayın No: 94067, 63-70. s.

⁶⁷ Şiraz şehrinin 55 km. kuzeydoğusunda bugünkü İran İslam Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan, Pers İmparatorluğuna başkentlik yapmış olan antik kent.

⁶⁸ Z. Aygen, **a.g.e.**, 43 s.,

bunun tartışmaya yol açmasıyla tepki olarak hiç onarım-yenileme yapılmamasını isteyen “romantik görüş”ün ileri sürülmesi, sürecin ana parçalarıdır.⁶⁹ Bu kapsamda, tarihi ve kültürel eserlerin yoğun olduğu mekânları geleneksel biçimi yerine var olan doku ve kültürel kimliğe ilişkin verileri muhafaza edip, mekânların içyapısında konfor şartlarını sağlama, günümüz koruma uygulamalarında esas olarak kabul edilmektedir.⁷⁰ Bu kabullenişte 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılda yaşanan savaşların büyük etkisi bulunmaktadır. Savaşların yol açtığı tahribata karşı koruma konusunda toplanan Lahey Konvansiyonu, konu üzerindeki endişelerin ilk açık belirtisidir. 1904 yılında Madrid’de yapılan Uluslararası Mimarlar Birliği Toplantısı’nda ilk kez tarihi binaların sınıflandırılması ve anıtların korunmasında uygulanacak ilkelere ayrılmış özel bir bölüm yer almıştır.⁷¹

“İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Birleşmiş Milletler bünyesinde, 16 Kasım 1945 tarihinde imzalanan bir sözleşme ile Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) UNESCO kurulmuştur. Bu sözleşme, yeterli sayıda onay belgesinin tamamlanmasının ardından 4 Kasım 1946 tarihinde resmi olarak yürürlüğü girmiştir. Sözleşmeye göre çeşitli etkinlikler düzenlemek, işbirliğini sağlamak ve izlemek amacıyla “Dünya Mirası Komitesi” adı altında bir “Hükümetler Arası Komite” kurulmuştur. Her ülke bu komite içinde belli zaman dilimlerinde görev almaktadır. Sözleşmeye göre ülkeler topraklarında bulunan ve olağan dışı evrensel değerlere sahip olduklarını düşündükleri değerleri Dünya Mirası Komitesine bildirmek mecburiyetindedirler. İlk aşamada komite, bildirilen değerlerin, kendi belirlemiş oldukları değerler ölçüsüne uyup uymadığına ilişkin bir ön çalışma yapmaktadır. UNESCO bu ön çalışmanın yapılması konusunda kültürel değerler için Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites), ICOMOS, doğal değerler için ise Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması Birliği (International Union for the Conservation of Nature and Naturel Resources) IUCN kuruluşlarını görevlendirmiştir.”⁷²

1947 yılında Paris’te ilk toplantısını yapan dünya müzelerinin bilimsel kadrolarından oluşan ICOM’da (International Council of Museum) koruma anlayışı ile ilgili yeni gelişmeleri tartışmaya açmıştır. Toplantıda müzeciliğin geliştirilmesi,

⁶⁹ Zeynep Ahunbay, **Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon**, YEM Yayınları İstanbul-1996, 8, s

⁷⁰ Hasan Hüseyin Öztürk, **Tarihi ve Kültürel Çevrenin Korunmasında Sivil Toplumun Rolü: Hamamönü Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı), Ankara-2007, 11 s.; Koruma – Mekan İlişkisi İle İlgili Geniş Bilgi İçin Bkz. Doğan Kuban, **Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, Kuram ve Uygulama**, YEM Yayınları, İstanbul-1997

⁷¹ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.** 21 s.

⁷² İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, 22 s.

uzmanlık dalları, teknik incelemeler uluslararası kongrelerin toplanması ve yayınlar yapılmasına ağırlık verilmesi gibi kararlar alınmış, müze-bilim kavramı ortaya konmuş, müze yönetimi, müzelerde yer alan objelerin ışık, böcek gibi dış etkenlere karşı koruma yöntemleri ve bilimsel envanterlemenin önemi vurgulanmıştır. Toplantıda ayrıca kültür varlıklarına, tüm ulusların ortak mirası olduğu düşüncesi ile önem verilip, onlarla ilgilenilmesi ve eğitimi önem kazanmıştır.⁷³

1953'te UNESCO yönetiminde Paris'te toplanan Uluslararası Anıtlar Koruma Komitesi'nin (ICOMOS) Uluslararası Müzeler Konseyi Bilimsel Müze Laboratuvarı Komitesi ile yaptığı birleşik oturumda Lahey Konvansiyonu yeniden kaleme alınmıştır. Yeni düzenlemede kültürel varlıkların korunma ve onarımı konusunda, araştırma programlarını koordine edecek, belgeleri toplayacak ulusal düzeydeki kuruluşların çalışmalarının gereksiz tekrarını önleyecek uluslararası mali desteğe sahip bir merkezin kurulmasını önermiştir. Böylece ICCROM'u oluşturacak merkezin temelleri atılmıştır.⁷⁴ 1990'lı yıllara gelindiğinde ise uluslararası kuruluşların yanı sıra sivil toplum örgütlerinin de koruma alanıyla daha fazla ilgilendikleri görülmektedir. Özellikle küreselleşmenin ve teknolojik ilerlemelerin etkisi ile koruma konusunda faaliyet gösteren kurumlar daha fazla kişiye ulaşabilmekte ve daha fazla kişi ve kurumdan destek alabilmektedirler.

Türkiye'de ise koruma politikalarının gelişmesi üç döneme ayrılarak inceleyebiliriz. Bunlar; Cumhuriyet öncesi dönem, Cumhuriyet sonrası ve ülkemizde özellikle neo-liberal politikaların açıklıkla uygulanmaya başladığı 1980 sonrası dönemlerdir.

Cumhuriyet öncesi yani Osmanlı İmparatorluğu Dönemini koruma alanının irdelenmesi açısından, klasik dönem ve son dönem olmak üzere iki dönemde ele

⁷³ Erdem Yücel, **Türkiye'de Müzecilik**, Kanat Matbaası, Arkeoloji ve Sanat Yayınları Başvuru ve El Kitapları Dizisi:5, İstanbul-1999, 86-87 s.,

⁷⁴ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, 23 s.; Cevat Erder (1987), "Kültürel Varlıkların Korunmasında Bilim ve Teknoloji", **Anadolu (Anatolia), (Akurgal'a Armağan)**, sayı:21, 114 s.; Koruma konusunda faaliyet gösteren ülkeler, uluslararası kuruluşlar, tüzükler ve anlaşmalar ile ilgili detaylı bilgi için bkz: H. Perihan Kiper (2006), **Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel Kültürel Değerlerinin Korunması/ Türkiye-Bodrum Örneği**, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınevi, İstanbul-2006., 17-60 s.; Z. Ahunbay, **a.g.e.**, s.8-20.; Ayça Sürül ve diğerleri; **ICOMOS DIGITAL DATABASE OF THE CULTURAL HERITAGE OF TRABZON**, <http://cipa.icomos.org/fileadmin/papers/antalya/6.pdf>, 21.07.2008; <http://www.icomos.org.tr>, 03.11. 2005.; <http://www.unesco.org.tr/>, 16.03.2007

alabiliriz. Osmanlı Klasik Döneminde, her alanda olduğu gibi koruma alanında da başarılı uygulamalar sergilenmiştir. Çünkü Anadolu Selçuklu Devleti ve çok daha öncesinde de var olan vakıflar düzeni, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de devam etmiştir. Devletin yapısında çok önemli bir yeri olan vakıflar, koruma faaliyetlerinde etkin kurumlardır. Kaleler ve saraylar dışındaki Osmanlı illerindeki tüm yapılar, vakıf yapılarıdır. Dolayısı ile bir vakfın bünyesindeki yapıların, kütüphanelerin ve kitapların bakım ve onarım işlerinden yine vakfın kendisi sorumludur. Ayrıca, Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulduğu tahmin edilen Hassa Mimarlar Ocağının da, koruma faaliyetleri kapsamında yapıların onarım ve tamir işlerinde başarılı çalışmaları bilinmektedir.⁷⁵

Osmanlı son döneminde ise eski eserlerin korunmasına yönelik ilk bilinçli çalışmalar 19. yy.'ın ikinci yarısına doğru, batılılaşma hareketleriyle başlamıştır. Avrupa'da doğan ve gelişen modernite süreci, sanayi devrimini takiben 1840'lı yıllardan itibaren Osmanlıları da etkilemiştir.⁷⁶

Osmanlılarda bugünkü anlamıyla ilk eser korumacılığı Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşanın eline geçen eski eserleri, o güne kadar silah deposu olarak kullanılan St. İrene Kilisesinde toplamasıyla başlamıştır. Bu ilk müzecilik (1846) örneği, daha sonraki bilinçli gelişmelere öncülük etmiştir. Burada toplanan örnekler “Mecma-i Asar-ı Atika (Eski Eserler Koleksiyonu) ve Mecma-i Eslah-i Atika (Eski Silahlar Koleksiyonu) adları ile iki bölümde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye “Müze-i Hümayun” (İmparatorluk Müzesi) adı verilmiştir.⁷⁷ Bu dönemde taşınır kültür varlıklarının korunması için çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnameleri ile koruma

⁷⁵ Nimet Candaş Kahya ve diğerleri, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Koruma Kavramının Gelişimi”, **Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu 1**, 27-29 Eylül TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Yayınları, Ankara-2007, 172 s.; Fatma Afyoncu, XVII. Yüzyılda Hassa Mimarlar Ocağı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2702, Kültür Eserleri Dizisi/316, Ankara-2001, 50-55 s.; A. Sernikli, **a.g.e.**, 29-30 s.

⁷⁶ Osmanlı toplum yapısı içinde özel alan ve kamusal alan farklılaşmaya başlamış, bireysel haklar ve mülkiyetin kurumsallaşması gündeme gelmiş, sınıfsal farklılaşma değişmeye yüz tutmuş, klasik Osmanlı düzeninin askeri sınıftan gelen yönetici kadroların yerini ücretli devlet memurlarından oluşan bir bürokrasi almıştır. İlhan Tekeli, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço’98**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul-1998, ⁷⁷ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, 26-27 s.; Üstün Alsaç, **Türkiye’de Restorasyon**, İletişim Cep Üniversitesi/Yayınevi Genel Dizisi, İstanbul-1992, s. 17-18.; N. C. Kahya ve diğerleri, **a.g.e.**, 172 s.

yasal tabana oturtulmuştur. “Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni” bu yasaı uygulayacak kurum olmuştur.⁷⁸

Osmanlı dönemindeki koruma düşüncesi; Tanzimat’la birlikte başlarda yalnızca arkeolojik kazı buluntulardan oluşan salt “taşınır eser”i kapsamış, taşınır eski eserler müzelerde toplanmıştır, bunu daha sonraları taşınırların yanı sıra taşınmaz anıtsal yapı gibi eserlerin korunması izlemiştir. Taşınmaz eserler kişi mülkiyetinde korunmuş ve koruma faaliyetleri kişisel çabalarla yürütülmüştür.⁷⁹ Bununla birlikte kitapların korunması konusunda özellikle 1716 yılında Sadrazam Damat (Şehit) Ali Paşa sahafların başka şehir ve ülkelere kitap satışını yasaklayan emrinden başka dikkate değer pek fazla bir uygulama görülmemektedir.⁸⁰ 19. yüzyılda Osmanlı döneminde koruma konularında oluşturulan ilk gönüllü kuruluş ise 1878 yılında kurulan “İzmir Kütüphane ve Müze Cemiyeti”dir. Bu dernek o yıllarda İzmir yöresinde arkeolojik araştırma yapma ve kazı izni istemiştir.⁸¹

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde mimari alanda yapılan koruma çabalarında ideolojik ve etik değerlerden çok yapıların kullanım değerleri etkin olmasından dolayı, kamusal alanlar olan cami, medrese, han vb. yapıların bakımlarının yapılarak korunduğu görülmektedir. Ancak, bunların onarımı için ayrılan pay da sınırlıdır. 19. yüzyılda vakıf yapıları için ayrılan bütçenin yalnızca %6.81’i onarım gideri olarak harcanmıştır.⁸² Bu dönemlerde, belirli bir sınıf ya da toplumsal bilinçle oluşturulmuş koruma politikalarının varlığından söz etmek mümkün değildir.⁸³

Osmanlı Döneminde doğrudan eski eserlerin korunması ile ilgili ilk yasal düzenleme 13.11.1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi’dir. Nizamname 8 maddeden oluşmakta olup ilk maddesinde eski eser aramak isteyenlerin Maarif

⁷⁸ İ, Diñer – O. Akın,, “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı”, **2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kolokiyumu**, İstanbul–1994, 127–131 s.,

⁷⁹ “Osmanlı Dönemindeki taşınır eski eser kaçakçılığı nedeniyle taşınmaz kültür varlığı yok sayılmış, Nizamnamede korunması gerekli eser olarak taşınır eski eser kastedilmiştir”. Besim Çeçener, “Ülkemiz Taşınmaz Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Olayı”, **İstanbul’un Kültür ve İmar Sorunları**, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, 1995, 281 S.

⁸⁰ A. Kabacalı, **a.g.e.**, 118-119 s.

⁸¹ Emre Madran (2002), **Tanzimattan Cumhuriyet’e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800–1950**, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı Ankara–2002, 9. s.

⁸² E. Madran (2002), **a.g.e.**, 79 s.

⁸³ E. Madran (2002), **a.g.e.**, 1. s.

Nezaretinden izin alması gerektiği, ikinci maddesinde ise eski eserlerin yurt dışına çıkartılamayacağı belirtilmektedir. Bu düzenleme ile özellikle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kazı ve araştırma yapan yabancı ekiplerin çalışmalarının denetlenmesi amaçlanmıştır.⁸⁴ 1860'lı yıllardan sonra oluşturulan Asarı Atika Mevzuatının, “Devletin giderek arsızlaşan Avrupa kökenli “kültürel talan”a karşı kendini korumayı amaçlayan ve içgüdüsel olarak aldığı tavırların sonucunda” ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.⁸⁵ 7.4.1874 tarihinde yine aynı isimle yapılan yasal düzenlemede de, eskiden kalan her türlü “eşya” eski eser olarak nitelenmektedir. Bu tanım ile Türk-İslam çağı öncesi eserler ve kalıntılar öngörülmektedir. 1874 Nizamnamesine göre, eski eserler devlet malı sayılmıştır ve bu tarihten sonra getirilen tüm düzenlemelerde bu yaklaşım sürdürülmüştür.⁸⁶

Üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesinin çıkarılmasında da rol oynayan, Osman Hamdi Bey'in 1881 yılında Müze-i Humayin Müdürlüğüne getirilmesi ile; arkeolojik kazılar, taşınmazların korunması gibi koruma konularındaki çabalar yoğunlaşmıştır.⁸⁷ Osman Hamdi Bey döneminde; yeni yasal düzenlemelerle yurtdışına eski eser çıkartılmasının yasaklanması, yeni müze kurulması, bilimsel sergileme yöntemlerin kullanılmaya başlaması, Türk kurullarının da kazı yapması, müzelerin yayın yapması, il müzelerinin kurulması gibi ilkler yaşanmıştır. Osman Hamdi Bey, Anadolu'daki kazıların tamamının yabancılarca yürütülmesinden ya da kazılarda çıkarılan eserlerin yurt dışına götürülmesinden yakınmaktadır.⁸⁸

1884 tarihinde çıkartılan 3. Asar-ı Atika Nizamnamesinde; belirli bir tarih verilmeksizin “ülkede “*eskiden*” yaşamış kişilerin terk ettikleri...” şeklinde başlayan tanım getirilmiştir. Burada da hangi eserlerin korunması gerektiği konusundaki belirsizlik sürmektedir. En geniş kapsamlı Asar-ı Atika Nizamnamesi olarak bilinen 1906 Nizamnamesi (IV. Nizamname), yalnızca Türk-İslam çağı öncesi eserleri değil, tüm kültürlerle ait değerleri eski eser kapsamına almıştır. Bununla korunması gerekli

⁸⁴ Atlan Akat, **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı**, Ankara, 14–16 Mart 1990, s. 14

⁸⁵ E. Madran (2002), **a.g.e.**, 19. s.

⁸⁶ H. Perihan Kiper, **a.g.e.**, 129 s.

⁸⁷ A. Akat, **a.g.e.**, 14 s.; Arif Müfit Mansel, “Osman Hamdi Bey”, **Bilim ve Ütopya**, sayı: 2, yıl: 1996, s. 52–53.; Nur Akın, “Osman Hamdi Bey, Âsâr-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine”, **Osman Hamdi Bey ve Dönemi**, 17-18 Aralık 1992, 236-237 s.; E. Madran (2002), **a.g.e.**, 19 s.

⁸⁸ E. Madran (2002), **a.g.e.**, 29-48 s.

eserlerin çerçevesi genişletilmiş ve evrensel kültür anlayışı bağlamında önemli bir adım atılmıştır. IV. Nizamname'ye kadar yapılan tüm düzenlemelerde, genelde arkeolojik kalıntıların korunması ile ilgili konular ağırlıktadır ve gerek kamu ve gerek özel mülkiyette bulunan tüm eski eserlerin devlete ait olduğu hükmü bulunmaktadır.⁸⁹ Bu son düzenleme, Cumhuriyet dönemini de kapsayan bir şekilde tam 67 yıl yürürlükte kalmış ve 1973 yılına kadar tek koruma mevzuatı olma özelliğini korumuştur. Beş bölüm ve 37 maddeden oluşan bu nizamname, daha önce var olan ve kazı yapanla arazi sahibine pay verilmesine olanak sağlayan tehlikeli hükmü ortadan kaldırmış ve eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklamıştır. Çıkan tüm eserlerin doğrudan doğruya müzeye aktarılması kararlaştırılmıştır. Osman Hamdi Bey bu nizamname ile o zamana kadar hiç olmayan bir olanağı da elde etmiş ve 1885'ten itibaren, müze ve özellikle arkeolojik kazılar için devlet bütçesinden ödenek ayrılmasını sağlamıştır.⁹⁰

1909'da II. Meşrutiyet yönetimi içinde "Evkaf Nezareti" (Vakıflar Bakanlığı) yeniden örgütlenmiş ve bu nezarete bağlı bir Yapım ve Onarım Dairesi kurulmuştur.1912 yılında ise bir "Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi" (Anıtları Koruma Tüzüğü) çıkarılmıştır.⁹¹ Diğer taraftan yapıların işlevselliği ile bağlantılı olarak Asar-ı Atika Nizamnameleri kapsamında olmayan sivil mimarlık örnekleri de bu dönemde yok olmuştur.⁹²

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise; koruma olgusunun kamuoyuna dayanmayan bir aydınlar hareketi olduğu görülmektedir. Savaşlar sonucu birçok kaynağını ve insan gücünü yitirmiş, bir imparatorluktan yepyeni bir yönetim biçimi ve bu yönetim biçiminin gerektirdiği alt ve üst yapı kurumlarını oluşturmak durumunda olan ve bunu bir ulusun itibarı olarak gören devlet, öncelikle bu durumun gerektirdiği atılımları yapmak zorunda kalmıştır. İlk yıllarında ulaşım, bayındırlık, eğitim ve sanayi gibi birçok alanda atılım yapmak zorunda olan Cumhuriyet, koruma sektörünü

⁸⁹ E. Madran (2002), **a.g.e.**, 43 s.; N. AKIN, **a.g.e.**, 234 s.

⁹⁰ N. Akın, **a.g.e.**, s.238

⁹¹ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, 27-28 s.

⁹² Türkan Kejanlı, Can Tuncay Akın, Aysel Yılmaz, "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Deneme", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Kıs -2007, Cilt:6, Sayı:19, 179-196 s.

çokta fazla ön planda tutamamıştır.⁹³ Bu dönem koruma anlayışı eski eserlerin müzelerde toplanması, müze ve müzeleri denetleyen kurumların oluşturulması uygulamalarıyla ile karşımıza çıkmaktadır. 1925–1928 tarihlerinde Ankara Etnografya Müzesi, 1927 yılında Türk ve İslam Eserleri Müzesi ile İstanbul Arkeoloji Müzesi kurulmuştur. Eski eserleri koruyan müzelerin geliştirilmesi amacı ile Hars Müdüriyeti kurulur.⁹⁴ Evkaf-ı Hümayun Nezareti altında merkezi bir yönetimde toplanarak denetlenen Osmanlı Dönemi vakıfları ise, 1924 yılında Ali Saim ÜLGEN (1914–1963)'in katkılarıyla kurulan Vakıflar Genel Müdürlüğünün çatısı altında toplanmıştır. 2 Temmuz 1951 tarihinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'da (GEEAYK) yine Ali Saim ÜLGEN'in kişisel çabalarıyla kurulmuş ve bu kurum birçok yapının onarım ve yenilemesini gerçekleştirmiştir.

1960 tarihinde yürürlüğe giren 6785 sayılı “Hususi Şahıslara Ait Eski Eserlerle Tarihi Abidelerin İstimlakı Hakkında Kanun” ile hakiki ve hükmi şahıslar elinde bulunan eserlerin de korunabilmesi için kurulun kontrolü altında olmak şartıyla sahiplerince onarım ve bakımlarının yapılması şartı getirilmiştir. Bu kanun kendisini destekleyecek mali, idari ve hukuki değerlerin ve özel şahısların katkılarının eksikliği yüzünden yararlı olamamıştır⁹⁵

1973 yılında, Cumhuriyet tarihinin ilk koruma mevzuatı olma özelliğini taşıyan 1710 sayılı “Eski Eserler Yasası” kabul edilmiştir. Bu yasa ile devletin mal sahiplerine onarım için parasal ve teknik yardım yapılması gibi çeşitli olanaklarda sağlanmıştır.⁹⁶ 1980’li yıllardan sonra, belgeleme çalışmalarına ağırlık verilmiştir. 1983 yılına kadar taşınmazların korunmasına ilişkin iki temel düzenleme, 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kuruluş Yasası ile 1710 sayılı Eski Eserler Yasası’dır. Bu iki düzenleme içeriğindeki tanımlar, kavramlar ve

⁹³ E. Madran (2002), **a.g.e.**, 166 s.

⁹⁴ Nuran Zeren (1981), **Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi, İstanbul. 1981, 31-33 s.; E. Madran (2002), **a.g.e.** 164-166 s.,

⁹⁵ Nevin Akçura, “Türkiye’de Eski Eserler”, **Mimarlık Dergisi**, sayı:8, Ankara–1972, 39–40 s.

⁹⁶ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, s.29-30.; Bu yasa ile ilgili daha geniş bilgi için bkz; E. Madran (2002), **a.g.e.**; N. Zeren (1981), **a.g.e.**; Feramuz Berkol, “Vakıf Müessesesi: Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, **Vakıflar Bülteni-1**, Milli Eğitim Basımevi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınlarından, İstanbul-1970.; C. Tamer, Cumhuriyet Devrinde Eski Eser Anlayışı ve Onarım Faaliyetleri, **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları-1, Ankara-1974.; Nuran Zeren (1984), “Türkiye’de Tarihsel Mimari Değeri Koruma Anlayışının Gelişimi”, **Tarihsel Çevre Koruma Seminer Dizisi**, İ.T.Ü., Yayınları, İstanbul.-1984.; A.Yılmaz (2000), **a.g.e.**

uygulamaya yönelik aksaklıklarından dolayı tekrar yenilenmiş ve 1983 yılında 2863 sayılı yasa kabul edilmiş ve 1710 sayılı Eski Eserler Yasası yürürlükten kaldırılmıştır.⁹⁷

2863 sayılı yasanın yerel koruma kurulları oluşturması, bu arada koruma gündemindeki konuların çeşitlenip çoğalması gibi nedenlerle tüm hizmetlerin tek bir birim tarafından yürütülemeyeceği görülmüş ve 1989 yılında Eski Eserler Ve Müzeler Genel Müdürlüğü iki ayrı genel müdürlük halinde yeniden örgütlenmiştir. Bu bölünme sonucu oluşan birimlerden ilki olan “Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü” taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının arkeolojik araştırma ve kazılarla açığa çıkarılmasını, korunmasını ve değerlendirilmesini sağlamak, müzeler ve koruma laboratuvarları kurmak, müzelerin geliştirilmesi, kültür ve tabiat varlıklarının onarımı için gerekli önlemleri almakla görevlendirilmiştir. İkinci birim olan “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurulları Müdürlüğü” ise Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurulları kararlarının alınması ve uygulanması ile ilgili işlemleri yürütmek, buna yönelik olarak araştırma, inceleme, belgeleme ve koruma planlamasına yönelik hizmetleri yapmakla ve koruma kültürünün geliştirilmesini sağlamakla görevlendirilmiştir.⁹⁸

2863 sayılı yasa 1987 yılında çıkarılan 3386 ve 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı kanunlar ile önemli değişikliklere uğramıştır. Özellikle son yıllarda çıkarılan 5226 sayılı yasanın getirdiği önemli yenilik, yerel yönetimlere koruma konusunda yeni sorumluluklar vermiştir. Bu da korumanın giderek yerelleşmesini, hizmetlerin çabuk ve etkin verilebilmesini, koruma olgusunun başta kültür ve tabiat varlığı

⁹⁷ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, 29-30 s.; Nadir Avcı., “Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasında Örgütlenme ve Koruma Sorunları”, **TAÇ Vakfının 25. Yılı Anı Kitabı- Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras**, Der. Haluk Sezgin, İstanbul-2001, 211-212 s,

⁹⁸ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, 30-31 s.; yasalarla ilgili geniş bilgi için bkz: Emre Madran (2005), “Cumhuriyet Döneminde Kültürel Varlıkların Korunması”, **V. Türk Kültür Kongresi (Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği) . Mimari ve Çevre Kültürü**, cilt VIII, Ankara-2005, 47-66 s., “Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını”; Emre Madran-Nimet Özgönül, **Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması**, Ankara-2005, 189 S.; **Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı**, Der: Emre Madran-Nimet Özgönül, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara -2005, 20 s.

sahipleri olmak üzere tüm toplum tarafından benimsenmesini sağlamayı öngörmüştür.⁹⁹

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yazma eserlerin korunması alanında yapılan çalışmalar ise kamu kesimindeki el yazmalarının demirbaş defterlerinin tutulması ile başlamıştır. Ülke genelindeki yazmaların sayılarının tam tespiti için bazı girişimlerde bulunulmuştur.¹⁰⁰ Bu girişimlerden ilki yazma eserlerin kataloglanması için 1927'de, yaklaşık 6 ay sürecek olan bir çalışma başlatılması olmuştur. Bu çalışmalardan 8 yıl sonra Prof. Dr. Helmut Ritter 'in başkanlığında ikinci bir tasnif heyeti kataloglama çalışmalarına başlamıştır.¹⁰¹ Ancak yapılan bu çalışmalar yazmaların çok dağınık bir coğrafyada olmasından dolayı yetersiz kalmıştır. Daha sonra 1978 yılında Kültür Bakanlığı, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından **Türkiye Yazmaları Toplu Kataloglama Projesi** (TÜYATOK) adı altında kapsamlı bir yazma eserlerin envanterinin tespiti çalışması başlatılmıştır.¹⁰² Bu çalışma sonucu 1978 yılından 1999 yılı sonuna kadar yaklaşık 18950 yazma eserin bibliyografik fişi 21 ciltte yayınlanmıştır."M. K. Yazmalar Katalogu" adı ile çıkarılan beş ciltlik katalog da bu sayıya eklenirse, bugüne kadar yaklaşık 21.600 cilt yazma eserin bibliyografik tanımlaması bitirilmiştir.¹⁰³ Türkiye yazma kütüphanelerini tanıtan ve bu kütüphanelerdeki yazmaları ihtiva eden geniş kapsamlı bir rehber de 1995 yılında IRCICA (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi) tarafından yayınlanmıştır.¹⁰⁴ Ayrıca bazı kişi ve kuruluşların kendi çabaları sonucu oluşturduğu çeşitli kentlere ve kütüphanelere ait yazma eser katalogları da mevcuttur.¹⁰⁵

2.1.2. Koruma Kültürü

Dünya üzerinde yaşamış olan tüm toplumlar gerek kendilerinden önceki gerekse kendi dönemlerinde ürettikleri ve bugün kültür varlığı olarak tanımladığımız taşınır ve taşınmazlara karşı olumlu ya da olumsuz değişik tavırlar takınmıştır.

⁹⁹ İ. Öztürk (2007), a.g.e., 31 s

¹⁰⁰ Detaylı bilgi için bkz: Dipnotlar: 30,31,33,34,35,; S. İlden (2006), a.g.e., 16-21 s.

¹⁰¹ Doğan Atılğan, "Yazmaların Bilgisayar Ortamına Aktarılması ve Hizmete Sunulması: DTCF Kütüphanesi Deneyimi, **Akademik Bilişim 2000 Bildirimleri** S.D.Üniversitesi, Isparta-2000, 125., s. **y. a. g. e.**, 125 s.

¹⁰³ D. Atılğan, a. g. e., 125 s.

¹⁰⁴ **Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Yazmalarla İlgili Yayınlar Bibliyografyası**, Editör; Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul-1995 [s.n.y]

¹⁰⁵ http://www.konyayazmakutup.gov.tr/yazma_eser.htm, 05. 08.2009

Birçok uygarlığın binlerce yıldan beri üzerinde yaşadığı ve çeşitli kültürel yapıtları barındıran yaşam alanlarındaki zengin mirasının korunması, değerlendirilmesi ve daha sonraki nesillere iletilmesi görevi, kısaca “koruma” olarak adlandırdığımız bir anlayışın oluşması ve gelişmesine neden olmuştur. Koruma olgusunun fiziksel boyutunun yanı sıra sosyal ve ekonomik boyutlarının da ortaya çıkması, giderek daha fazla sayıda kurum ve kişiyi ilgilendirmesi, yeni politikaların, yaklaşımların, örgütlenmelerin ve parasal kaynakların oluşması ve gelişmesini zorunlu kılmıştır¹⁰⁶.

Koruma olgusu, yaşanan çevre örgüsü içerisinde yer alan her türlü doğa-kültür-tarih-yerleşim/yaşam alanları ile sanatsal ya da kullanıma yönelik üretimler bağlamında ele alındığında, bir süreci ve ereksel bir eylemi ifade etmektedir. Üç aşamalı bir süreç olarak özetleyebileceğimiz bu eylem, belirlenecek ilkeler ve hedefler doğrultusunda *geçmişten* gelen değerleri, *geleceğe* aktarmak üzere, *şimdi* (*yaşadığımız an olarak*) takınacağımız tutum ile bağlantılı bir durumdur. Kısaca, koruma eylemi her üç zaman kesitini de kapsamaktadır ve başka bir ifadeyle, sahip olunan kültürel değerlerin sonraki kuşaklara aktarabilmek için verilen *yaşatma* gayretidir.¹⁰⁷

Dünyada 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaşanan teknolojik gelişmelerin sonucunda sosyo-ekonomik bir yenilenme sürecine girilmiştir. Bilgi çağı olarak adlandırılan, paylaşımaya dayalı ve bilişimsel getirinin tüm toplumlara açık olduğu söz konusu süreç, toplumsal yaşama etki eden köklü değişimlerin yaşanmasına ve eski ile yeni arasında bağların çok çabuk kopmasına neden olmuştur. Çağdaş dünya içerisinde varlıklarını sürdürmek isteyen toplumlar ise bunu sadece kendi kültürlerini sürdürmek ve korumakla mümkün olabileceğini keşfetmişlerdir. Bu yüzden toplumlar kendilerine ait, doğru bilgilere dayalı, çağın gereksinimlerine

¹⁰⁶ Emre Madran (2007), **Cumhuriyet Döneminde Kültürel Varlıkların Korunması**, http://esergultekin.blogcu.com/cumhuriyet-doneminde-kulturel-varliklarin-korunmasi_7289591.html, (Kültürel Miras ve Doğal Değerlerin Korunması ve Geliştirilmesi Komitesi Çalışmaları Zonguldak-5-8 Nisan 2007) 31.01.2008

¹⁰⁷ H. Perihan Kiper (2004), **Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması -Türkiye-Bodrum Örneği-** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara-2004, 13 s.; H. H. Öztürk, **a.g.e.**, 7 s.; Ayrıca Bakınız; Selma H Çelikyay, **Kentsel Sit Alanı için Tasarım Yönlendiricileri, Bartın Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul-1995.; Zeynep Aygen,“Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı mıdır?” **Cogito**, No:8 Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-1996. 43 s.

uygun, yaygın ve nitelikli bir koruma kültürüne sahip olma gayreti içine girmişlerdir. Zaman içerisinde yaşanan ve gelişen bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkan kültürel değerlerin bugünde var olması için koruma olgusunun dinamik bir yapı içinde ele alınması ve tanıtılması gerekliliği, korumada esas olanın korunacak değerlerin sürekliliğinin sağlanması olduğu fikrini doğurmuştur.¹⁰⁸ Zira korumada temel amaç, geçmişten bugüne gelen kültürel birikim ve değerleri, özgünlüklerinden bir şey kaybettirilmeksizin, zamanla farklılaşan değerler ile bütünleştirerek toplumlar için bilgi kaynağı ya da görsel süreklilik sağlayacak biçimlerde kullanıma sunmaktır. Bu çerçevede koruma kavramının, kültürel bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktığı ve bir bilinçlenmenin yanı sıra ve aynı zamanda bir kültür sorunu olduğu görülmektedir.

Kültürel varlıkların toplumun günlük yaşantısında sahip olduğu yer, bu yapıtların korunmasına yönelik toplumda takınılacak tutumu da belirlemektedir. Bir zamanlar günlük kullanım eşyası olarak üretilmiş bir objenin zaman içerisinde işlevini değiştirip farklı alanlarda kullanılması onun farklı işlevle de olsa sürekliliğini sağlayabilmesine olanak sağlamaktadır. Fakat bazı geleneksel tutumlar yazma eserlerin kalıcılığı konusunda önemli sıkıntılar yaşatmaktadır. Avrupa’da kâğıdın yaygın olarak kullanıma başlanmasından önceki dönemlerde parşömenler üzerindeki eski medeniyetlere ait yazıların silinip, yerine özellikle Hıristiyan dini metinlerin yazılması yine bu geleneksel yaklaşımlardan bir tanesiydi.¹⁰⁹ Geçmişte ülkemizde ise konumuz olan yazma eserlerin korunması yaklaşımlarında, eğitilmiş zengin ve yönetici kesim ile köylerde veya kentlerde yaşayan çoğunlukla eğitimsiz halkın farklı uygulama ve tutumları görülmektedir. Özellikle halkın ellerindeki kitapları, zararlı etkileri olmasına rağmen, çok sık görülen kumaş ya da deri kese-torbalar içerisinde duvara asma (özellikle Kur’an-ı Kerim gibi kutsal kitaplar-dini yazılar), uygun olmayan koşullarda sandıklarda, çekmecelerde saklama, bölgelerindeki cami, medrese veya vakıflara verme ya da koyacak yer bulamadığından üzerinde kutsal metinlerin olduğu sayfaları, üzerine basılmasını diye, yakma, kaya-duvar oyuklarına koyma gibi tutumlar içerisinde oldukları bilinmektedir.¹¹⁰ Bu yaklaşımları geçmişten

¹⁰⁸ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, s.19,

¹⁰⁹ [Parşömenler üzerindeki yazıların silinmesinde kağıt sıkıntısının yanı sıra eski pagan dinine karşı Hıristiyan toplumlarında oluşmuş yaygın geçmişi reddetme ve yok etme düşüncesi de etkili olabilir].

¹¹⁰ **Bellek, Sergileme ve Temsiliyet: Mimarî Tarih Yazımına Yeni Açılımlar.** (Araştırma Projesi) Proje Yürütücüsü: Doç. Dr. Deniz Şengel. (İzmir) 01.04.2007–30.09.2008

gelen kültürel birikim ve geleneksel tutumla hareket etmekle de ilişkilendirebiliriz. Zira matbaanın yaygın olarak kullanılmaya başlandığı dönemlere kadar kitapların elle yazılması ve bundan dolayı çok değerli olmaları nedeniyle, bu kitaplara sahip olanlar çoğunlukla zengin ve yönetici kesim olmaktadır. Halkın elindeki kitaplar genellikle dini kitaplar veya metinler ile taş baskı hikâye-masallar olmaktadır.

Zengin veya yönetici kesimin elindeki kitaplar, sahip oldukları kültürel ve sanatsal değerleri nedeniyle, kitaplıklarda veya daha iyi koşullarda zenginlik göstergesi olarak saklanırken, halkın elindeki kitaplar genellikle çok fazla ömürlü olamamakta ya da büyük tahribatlara uğrayabilmekteydiler. Kitaplara yönelik bu tutumunun nedenleri arasında dini geleneklerden de söz edilebilir. Eğitimli kesimdeki insanların kitaplara karşı tutumu, dini kitaplara karşı olan korumacılık geleneği ile bağlantılı olarak daha özenli ve dikkatli olmayı gerektirirken, halk arasında kitap kavramı daha ziyade dini yayınları karşılamakta ve hafızlık kurumunun da etkisiyle ezbercilik olgusu, kitapları uygun ortamlarda saklamanın önüne geçebilmektedir. İslam dininde kutsal metinlerin ezberlenmesi geleneği nedeniyle eğitim alanlar ve eğitim verenler için kitap sadece öğrenme aşamasında ihtiyaç duyulan bir yardımcı unsur görevini görmekteydi. Ayrıca İslam âlimlerinin okudukları kitapları ezberlerine almalarının da büyük bir meziyet sayılması bu ezberleme davranışını desteklemekteydi. Hatta bazı İslam âlimlerinin bilgilerini ezberden kendileri yazıya geçirip, sonra notlarını kopya etmeleri için öğrencilerine verdiği, öğrenciler notları kopya ettikten sonra, âlimlerin kendi nüshalarını yırtıp yok ettikleri de bilinmektedir.¹¹¹

Halkın kitap ve yazılı metinleri koruyamadığı noktada yok etmesinin bir diğer nedeni olarak yazı da gösterilebilir. Zira dini yazıların Arapça harf karakterleri ile yazılı olması ve halkın genel anlamda okuryazarlık seviyesinin az oluşu sebebiyle üzerinde Arapça harf karakterleriyle yazılı tüm kâğıt-kitaplar muhtemel dini bir metin olarak görülmekteydi ve bu yazılı kâğıt-kitaplar günah kavramı çerçevesinde üzerine basılamayacak yerlere konulmakta ya da yakılarak yok edilmekteydiler. Bu

¹¹¹ Jonathan M. Blom, *Kâğıda İşlenen Uygarlık, Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Katkısı*, Çev: Zülal Kılıç, Mas Matbaacılık A.Ş., Kitap Yayınevi, İstanbul-2003, 139 s.

gibi nedenlerden dolayı kitaplar kendilerine sahip olanların kültürel birikimleriyle orantılı olarak varlıklarını sürdürmekteydiler.

Günümüzde koruma uygulamaları evrensel bir boyut içerisinde görülmekte, kültürel varlıklar dünyanın ortak mirası olarak kabul edilmektedir. Fakat koruma uygulamaları genellikle bir politika oluşturmak üzere karar verme süreci ile başlamaktadır. Bu süreç; içerisinde neleri, niçin, kimin adına, kimlerle ve nasıl koruma vb. sorulara yanıt oluşturmayı barındırmaktadır. Bulunan yanıtlar toplumun kültürel ve sosyal yapısı ile bağlantılı olarak, temelde politik ve seçmeci bir karar vermeyi getirmektedir. Bu bağlamda, koruma aynı zamanda da ideolojik bir eylem olmaktadır.¹¹² Bugüne kadar izlenen koruma politikalarında, farklı koruma yaklaşımları ve bunlara yönelik farklı kavramlar ortaya konmuştur. Koruma olgusu başlangıçta daha çok anıt niteliğindeki yapıları korumaya yönelik olmuştur, bundan dolayı da koruma ile ilgili tanımlarda genellikle tarihi anıtlardan bahsedilmektedir. Ortaya konulan kavramlar arasında, eser üzerinde hiçbir değişiklik yapılmaksızın, müzede sergilenecek belge yaklaşımı ile durağan (statik) koruma anlayışından başlayarak; eserin (özellikle mimari yapılar için) orijinaline benzetilerek yeniden üretilmesine kadar giden bir dizi koruma eyleminden söz edilmektedir.¹¹³

Ülkemizde ise koruma olgusu iki yönüyle dikkat çekmektedir. Birincisi çağdaş dünya koşullarında oluşan yeni eğilimlerin belirlediği yaşam gereği, geleneksel değerlerin değişime uğraması, kimilerinin ortadan kalkması, ikincisi ise

¹¹² Ela Tek, “Koruma ve Uygulamada Brüksel Örneği”, **Ulusal Koruma Planlaması Semineri II**, 29–30 Eylül/ 1 Ekim 1993, YTÜ Oditoryumu, Yıldız Üniversitesi Fakülte Yayın No: 94067, İstanbul–1993, 135. s.

¹¹³ Koruma uygulamalarında müdahale derecelerine göre geliştirilebilecek bir sınıflama aşağıdaki gibi verilmektedir: (E. Tek, **a.g.e.**, s. 14, dip not: 12)

I. Preservasyon (Preservation): Tümüyle, hiç bir değişiklik yapılmaksızın, aynen koruma.

II. Onarım- Restorasyon (Restoration): Eserin orijinaline yönelik onarımını ve sağlıklılaştırılmasını da içeren koruma.

III. Koruma-Konservasyon ve Konsolidasyon (Conservation ve consolidation): Yapısal bütünlüğü sürdüreceği şekilde, orijinal yapıya fiziki müdahaleyi de içeren koruma.

IV. Rekonstitüsyon (Reconstitution): Yapının parçalara ayrılarak aynı mekan ya da başka bir alanda korunan parçalarla yapının yeniden yapılması. Afet ya da savaş sırasında yıkılan parçaların yeniden bir araya getirilmesi bu tür koruma anlayışına örnektir.

V. Restitüsyon (Restitution): Yapının eldeki belgelere dayanılarak yeniden inşa edilmesi ile eskinin canlandırılmasına yönelik koruma anlayışı. Bu daha çok yitirilen tarihi yapının yeniden inşasına yönelik bir çabadır. Yeniden inşa etme (reconstruction) terimi ise yıkılan yapının aynı alanda inşasını içermektedir.

VI. Replika (replication): Yapının aynısını başka mekânlarda da kopyalamak. Genelde orijinal yapı ile aynı zamanda farklı mekânlarda bulunur.

kültür tarihimiz açısından çok önemli olan, değişen, kaybolan bu değerlerin sonraki kuşaklara aktarılması sorunudur.¹¹⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke yeniden kurulurken, imparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecinde eski kurumlarını çağdaşlaştırmaya ve toplumun gereksinmesi olan yeni kurumları oluşturma çabalarına rağmen, Türkiye’de 20. yüzyıldaki hızlı gelişmelere koşut bir ortam hemen yaratılamamıştır. Uzun süre var olanla yetinme, dış dünyaya kapalı kalma ve diğer ülkelerin ürettiklerini satın alma sonucunda ülkemizde, geleneksel anlamda üretilip kullanılan günlük kullanım eşyaları, dışarıdan satın alınan yeni ürünlerle yer değiştirmiştir. Bir yandan geleneksel kullanım eşyalarının bir bölümü ortadan kalkarken, bir bölümü de işlev değiştirerek yeni görünümler kazanmıştır. Daha da ileri gidilerek, Türk Sanatları olarak adlandırılan bu eşyaların korunması, yozlaşmasının önüne geçilmesi gibi girişimlerden söz edilmeye başlanmış, eskiye öykünen yaklaşımları egemen kılmaya yönelik atılımlar gündeme getirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁵

2.1.3. Korumada Belgelemenin Önemi

Taşınır veya taşınmaz tarihi ve kültürel varlıkların ait olduğu toplumun belleğinde varlıklarını sürdürmeleri için yapılabilecek en kolay uygulama belgelemedir. Koruma uygulamaları içerisinde önemli bir yapı taşı olan belgeleme, sahip olunan kültürel değerlerin tamamen yok olmalarının önüne geçmek için eserlerin müze veya koleksiyonlar gibi saklama, kullanma veya izlenime sunma alanlarına ilk girdiği andan itibaren ciddiye alınarak yapılması gereken işlemlerden birisidir. Çünkü geçmişte yaşamış topluluklar tarafından bizlere bırakılmış çok değerli hazineler olan kültürel miraslar doğal ve doğal olmayan birçok etkilerden zarar gördüğünden koruma altına alınmaları gerekmektedir. Bununla birlikte koruma çalışmalarının doğru tanımlanması ve amacına ulaşması ise ancak doğru bir belgeleme çalışması ile mümkün olabilmektedir.¹¹⁶

¹¹⁴ İ. Öztürk (2005), **a.g.e.**, 59-64 s.

¹¹⁵ İsmail Öztürk (1996), “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kültürel Değişim ve Müzecilik Açısından Kültürün Maddi Ürünlerinin Önemi” , **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri**, Ankara, 24–29 Haziran 1996, 331–332 s.

¹¹⁶ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, 39 s.

Metrik, yazılı ve görsel elamanlar kullanılarak yapılan belgelemeler, kültürel mirasın mevcut durumu ve sorunlarının tespiti ile bu sorunların çözümüne ilişkin her türlü koruma çalışmalarında temel veri olarak kullanılmasının yanı sıra kültürel mirasın gelecek nesillere iletilmesinin ve topluma tanıtılmasının da önemli bir yoludur. Dolayısıyla belgeleme çalışmaları hem eserin zarar gördüğünde yeniden yapımı için bir plan altlığını oluşturur hem de eserde meydana gelen değişikliklerin incelenmesine, analiz edilmesine, durumunun takip edilmesine imkân tanır. Zira koruma uygulamalarında bilimsel verilerden yararlanılarak çeşitli yöntem ve tekniklerle yapılan belgeleme çalışmaları sonucu üretilen bilgiler doğrultusunda hazırlanan belgelerin anlaşılır ve kullanılabilir biçimde düzenlenmesi, eser üzerinde çalışma yapacak olan farklı disiplinlerdeki uzmanlar ve ilgililerin eser hakkında detaylı bilgi sahibi olmalarını ve eserin uğradığı tahribat ve bu tahribatın sebepleri ile ilgili doğru teşhise varmalarını kolaylaştıracaktır.¹¹⁷ Bilindiği gibi belge olmadan, belgeye dayandırılmadan tarih yazmak, olaylar veya kişiler hakkında fikir yürütmek, tarihin her hangi bir kesiminde, ait olduğu toplumun kültürel ve yaşamsal değerlerini yansıtan yapıtlara müdahalede bulunmak, yapılmak istenilen çabaların taraflı ve tahrip edici olmasına neden olacaktır.¹¹⁸

Günümüzde Kültürel Mirasın belgelenmesinde farklı teknikler kullanılmakta ve bu konu teknolojik gelişmelere paralel olarak hızla gelişmektedir. Kültürel mirasın her türlü fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel ve tarihsel yönlerine ilişkin çeşitli nitelik ve ölçekte bilgi üretilmesi yanında, üretilen çok miktardaki verinin işlenmesi ve kullanılabilir bilgiye dönüştürülmesi de koruma açısından vazgeçilemez bir gerekliliktir. Farklı niteliklerdeki verilerin toplanması, bir araya getirilmesi, yapılandırılması, işlenmesi ve değerlendirilmesinden oluşan ve bilgi yönetim süreci olarak adlandırabileceğimiz bu süreç, koruma çalışmalarına paralel bir süreçtir.

¹¹⁷ Ahmet Güleç, “Ayasofya Müzesi, Eski Aşevi Kapılarında Koruma Uygulaması”, **İnşaat Dergisi**, Haziran-1986, 44 s.; Fuat Gökçe, Kültürel Mirasımızın Belgelenmesinde Çağdaş Teknikler, **TMMBO, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten**, Şubat 2003, 37 s.

¹¹⁸ Cengiz Göncü ve diğerleri, “Belgeler” **Dolmabahçe Sarayı-Belgeler-Araştırmalar-Uygulamalar- Haberler**, Sayı:1, Mayıs 2000, 6 s.; Melek Bozdoğan ve diğerleri.; Mimar Sinan’ın “Koruma” Anlayışı Ve Günümüzde Sinan’ın Eserlerini “Koruma” Anlayışı (Edirne Örneği) **Trakya University Journal of Science**, sayı: 7(2), yıl: 2006, 143 s.

Bununla birlikte ülkemizde kültür ve tabiat varlıklarının envanterinin büyük ölçüde tamamlanamamış olması, bu eserlerin sonraki kuşaklara aktarılmasında karşılaşılan büyük sorunlardan birisidir. Zira belgeleme çalışmalarının sadece Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmesinden dolayı, envanterleme çalışmaların yeterince hızlı olması olanaksızdır. Bu nedenle yerel yönetimlerin, üniversitelerin ve sivil toplum örgütlerinin de katılımlarıyla Türkiye kültürel mirasının envanterinin çıkarılması gereklidir. Ancak hem politik nedenlerden dolayı hem de teknik yetersizliklerden ötürü saptama ve belgeleme çalışmaları gerektiği kadar verimli olamamaktadır. Zira birçok kültür ve tabiat varlığı ideal şartlar altında korunamadığından hızla bozulmakta ya da yok olmaktadır ve dolayısıyla da yeterince hızlı tamamlanamayan saptama çalışmaları, bu kültür varlıklarının en azından bir zamanlar var olduklarının kayıt altına alınamaması anlamına gelmektedir. Öte yandan saptama çalışmalarından sonra gerekli bilgileri kapsayacak nitelikte hazırlanan tescil fişleri de saptama ve belgeleme çalışmalarının hızlı olamamasından ötürü güncelliğini kaybetmekte, personel ve malzeme yetersizliğinden ötürü bilgi ve dokümanlar tamamlanamamaktadır.¹¹⁹

Zira başarılı bir koruma uygulaması için doğru bir planlama ve planlama içinde yer alan saptama ve belgeleme çalışmalarının eksiksiz olarak tamamlanmış olması gerekmektedir. Elde edilen belgelerle oluşturulacak arşivler ise bölgesel ve ülke genelinde kültürel mirasın saptanması ve sürdürülebilmesine olanak sağlayacaktır. Bundan dolayı kültürel varlıklar ile ilgili belgeleme – kayıt arşivinin oluşturulması işlemi, eser hakkında gerekli tüm bilgileri içermelidir. Oluşturulacak bu arşiv hem ilgililere herhangi bir sebepten dolayı tahribata uğrayan tarihi-kültürel mirasa ait envanter (döküm) bilgilerini sağlayabilecek hem de normal şartlar altında eserden faydalanmak isteyen araştırmacılara, eser ile ilgili tüm bilgileri aktarabilecektir. Çeşitli nedenlerle kaybolan eserlerin neler olduğu ve sanatsal-bilimsel içeriği, başka yerlere kaçırılan eserlerin yerlerinin ve nereye ait olduklarının bilinmesi, öz niteliklerinin korunarak tekrar orijinal yerlerine konması ya da

¹¹⁹ Sanem Lerzan Özen-Ali İhsan Kadıoğulları, “Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının Cbs Yardımıyla Saptama-Belgeleme Çalışmaları İçin Model Önerisi”, **4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri, 13 – 16 Eylül 2006** / Fatih Üniversitesi / İstanbul-Türkiye, 3-4 s,

yıpranmış eserlerin bakımlarının ve onarımlarının yapılabilmesi açısından da envanter bilgilerin kayıt altına alındığı bir arşivin oluşturulması gerekmektedir.

Belgeleme çalışmalarında kayıt altına alınacak eserin cinsi, formu, yapısı ve boyutları göz önünde tutularak çizim, fotoğraf ve tıpkıbasım, yazılı kaynaklar, haritalar, eskizler, arşivler, rölöveler, yersel fotogrametri, sayısal fotogrametri, yersel lazer tarayıcılar gibi çeşitli belgeleme yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Bununla birlikte bir taşınmaz kültür varlığının belgeleme çalışmasında uygulanan yöntem ve tekniklerle, taşınabilir kültürel varlığın belgelenmesinde kullanılan yöntem ve teknikler aynı mantık ile hareket edilmesine rağmen birbirinden farklı olmaktadır. Taşınmaz kültür varlıklarının belgeleme çalışmalarında uygulanan yöntemler genelde yapının ebatları ve faydalanılacak bilgisayar veya manüel teknikler göz önünde bulundurularak belirlenmekteyken taşınabilir kültürel varlıkların belgelenmesinde daha çok fotoğraf (sayısal ya da analog), mikrofilm ve tıpkıbasım ön plana çıkmaktadır.

Belgeleme çalışmaları, farklı niteliklerdeki verilerin toplanması, bir araya getirilmesi ve değerlendirilmesi sonucu elde edilmektedir. Bundaki temel amaç ise eserler hakkında sonraki kuşaklara detaylı bilgi aktarmaktır. Bununla birlikte bu bilgilerin nasıl korunacağı konusu da önemli bir problem olmaktadır. Koruma altına alınan eserlerin sahip oldukları kültürel, tarihsel ve sanatsal özelliklerinden dolayı belge niteliği taşımaktadırlar. Bu sebeple her şeyden önce ister müzede olsun, ister özel koleksiyonda olsun, isterse de ailevi miras olarak günümüze kadar gelmiş olsun kültürel mirasın doğru ve eksiksiz olarak kayıt altına alınması gerekmektedir. Bu kayıt işlemi iki aşamalı olarak düşünülmelidir. İlk aşamada eserlerin tarihi, sanatsal ve kültürel değerleri göz önünde bulundurularak kimlik bilgilerinin ayrıntılı bir dökümü çıkarılmalıdır. Bu döküm matbu olarak hazırlanan bir kimlik formuna yazılı olarak kayda geçirilmelidir. (Bkz. Şekil 1) Kimlik formu, eserin ait olduğu kişi ve/veya yer, ait olduğu dönem, kaç yıldır o kişi veya yerde bulunduğu, biliniyorsa kim ya da kimler tarafından üretildiği gibi bilgilerin yanı sıra, teknik ve sanatsal özelliklerine ilişkin bilgileri de içermelidir. Bu bilgilerin yanı sıra eserin mevcut durumunu belgeleyecek ayrıntılı fotoğraflarda kimlik formuna eklenmelidir. Koruması planlanan eserin görsel ve yazılı olarak kayıt altına alınması, benzer

örneklerin eşleşmesine olanak sağlayacak, koruma uygulamalarında daha doğru ve sağlıklı sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacaktır.¹²⁰

Belgeleme çalışmalarının ikinci aşaması ise korumaya yönelik yapılan uygulama çalışmalarını kapsamalıdır. Burada öncelikli üzerinde durulması gereken, yapılan tüm işlemlerin kayıt altına alınmasıdır. (Şekil:2-3-4) Yapılan tüm eklemeler ve işlemler kullanılan malzemeler ile birlikte kayıt altına alınır, esere daha sonra müdahale edecek olan ilgililerin daha önce eserin onarımı esnasında kullanılan malzemeyi tanımalarına ve bu malzemenin eser ile olan uyumunu kontrol etmelerine olanak sağlayacaktır. Ayrıca eser üzerinde yapılan tamamlamaların kesinlikle farklı renklerde olması da koruma uygulamaları için çok önemlidir. Yazma eserlerde tamamlama uygulaması birkaç değişik şekilde yapılabilmektedir. Birinci uygulamada tamamlamada kullanılan kâğıtların (bu genellikle Japon kağıdı olmakta) sayfadan ayrı renkte olmaları sağlanarak yapılan eklemelerin net olarak görülmesi sağlanır. İkinci uygulamada ekleme yapılan yerde desen veya yazı varsa bu kısımlar yine ayrı renklerde fakat çizgisel olarak tamamlanmaktadır. Üçüncü uygulamada ise desenli kısımlar orijinal tarzına uygun olarak fakat yine renklerde ton farkı gözetilerek tamamlama yapılmaktadır. Böylelikle orijinal olan kısımlarla ekleme olan kısımların birbirinden kolayca ayırt edilmesi sağlanmaktadır.

Tüm bu yapılan işlemlerin yazılı ve görsel kayıt altına alınması eserlerin orijinalliklerini ne kadar koruduklarının tespitini kolaylaştırdığı gibi eserlerin sonradan yanlış koruma uygulamalarına maruz kalmasını da engelleyecektir. Zira esere müdahalede bulunacak ilgili kişiler eserin daha önceden geçirmiş olduğu tüm işlemler ve müdahaleler hakkında bilgi sahibi olacağından eser ile uyumsuzluk gösterecek bir malzemenin kullanımı gibi bir hataya düşmeyeceklerdir. Öte yandan yapılan belgeleme çalışmaları eserin herhangi bir tahrip unsuru tarafından zarara uğratılması veya tamamen yok olması durumunda da sonraki kuşaklara eserin ilk ve son halleri hakkında daha fazla ve güvenilir bilgiler bırakacaktır.

¹²⁰ İ. Öztürk (2007), **a.g.e.**, 40-41 s.

İlk Kayıt Formu:

İlk Kayıt Formu			
Yazma Eserin Adı:	Toplam Sayfa Sayısı	Kayıt tarihi	Kayı Alan:
Kime Ait Olduğu:	Eserin Yazılış Tarihi ve Yazı Türü:		Eserin Yazarı
Cild:		Tezhip:	
Kağıdı ve Mürekkebi:		Minyatür:	
Fotoğrafların Numaraları:			
Açıklamalar:			

Şekil 1: Yazma Eser İlk Kayıt Formu

Onarım Kayıt Formu:

Onarım Kayıt Formu				
Kayı Alan:	Onarım No:	Onaran:	Onarım Giriş Tarihi:	Onarım Çıkış Tarihi
Eserin Adı:	Eserin Yazarı:		Toplam Sayfa Sayısı:	Kime Ait Olduğu:
Yazılış Tarihi ve Yazı Türü:		İlk Kayıt Formu No:		
İlk Müdahale ve Temizlik:				
Eserin Zarar Durumu:				
Uygulanan Tedaviler				
Onarım Tekniği ve Kullanılan Malzemeler:				
Rötuş ve Ciltleme Metodu:			Diğer İşlemler:	
Fotoğraf Numaraları:				
Açıklamalar:				

Şekil 2: Yazma eser Onarım Kayıt Formu

Londra Devlet Arşivlerinde Kullanılan Konservasyon Kayıt Formu

İlk Referans(lar):	Son Referans(lar):	Konservatör(ler):
Giriş Tarihi:	Çıkış Tarihi:	Doküman Sayısı:
İlk Durum:	Önceki Bilgiler:	
Onarım/Laminasyon Malzemeleri:	Son Rötüş:	
Küf/Böcek İstilasası İle İlgili İşlemler:	Yapıştırıcı:	

Temizlik:	Aharlama:
Mürekkep/Kâğıt Sabitleştirici:	Mühürler:
Dezasidefikasyon/ son pH:	Diğer İşlemler:

Şekil 3: Londra Devlet Arşivlerinde Konservasyon İşleminin Belgelenmesi İçin Kullanılan Matbuu Kayıt Evrakları
(Kaynak: M Roper; **a.g.e.**, 81-82 s.)

D.G., Vaisey'in Önerdiği Konservasyon Kayıt Formu

Referans ve Ayrıntılar	Toplam Adet:	Onaran:	Onarım No:
Giriş Tarihi:	Alan:	Çıkış Tarihi:	
İlk Rötüş:			
Temizleme:			
Mantar İlacı:	Böcek İlacı:		
Dezasidifikasyon:	Ahar:		
Onarım Malzemesi (Miktarı ile Birlikte):			
Yapıştırıcılar:			
Laminasyon:			
Mühürler:			
Rötüş ve Ciltleme Metodu:			
Diğer İşlemler:			

Şekil 4: D.G., Vaisey'in önerdiği matbuu konservasyon kayıt evrağı

(Kaynak: D.G Vaisey ; Recording Conservation Treatment, Journal of The Society of Archivist 6, October 1978, p. 96)

2.2. Korumada İşlem Aşamaları

Herhangi bir yazma eserin koruma altına alınması onun, kâğıt ve kola gibi onarım malzemeleri ile sağlamlaştırılması anlamına gelmemelidir. Koruma uygulamaları, yazma eserlerin sürekli buldukları ortamdaki başlanarak, herhangi bir tahribata uğramaları ve bu sorunun çözümü için getirildikleri merkezlerde gördükleri onarımlar ve ardından tekrar sürekli buldukları ortama dönmelerine ve burada sağlıklı olarak kalabilirliğini sağlama sürecini kapsamaktadır. Kâğıt temelli bir ürün olan yazma eserler, sürekli buldukları ortamlar içerisinde tabii yaşlanma süreçlerinin yanı sıra pek çok olumsuz nedenden dolayı zarar görebilmektedirler. Bu olumsuz etkileri engellemek için alınacak; ortamdaki atmosfer şartlarının idealleştirilmesi, zararlı etkenlere karşı tedbirler alınması ve en önemlisi insan ve çevre kaynaklı tehditlerin ortadan kaldırılması gibi; tedbirlerle yazma eserlerin kalıcılığı ve dayanıklılığı sağlanabilse bile, farkında olmadan veya dikkatsizlik sonucunda dahi, herhangi bir tahribat unsuru ile karşılaşmaları olasıdır. Böyle bir problem olduğunda ise yazma eserlerin en iyi tedavi edilecekleri yerler doğal olarak koruma merkezleridir.

Koruma merkezlerine gelen yazma eserler genellikle; biyolojik, fiziksel ve kimyasal sebeplerden bir veya birkaçının ya da yangın ve sel gibi doğal nedenlerle tahrip olmuş eserlerdir. Bu yazma eserlerin büyük çoğunluğunun elde bulunan tek kopya olmaları da göz önünde bulundurulursa, bu merkezlerde gerçekleştirilen koruma işleminin ne kadar özen isteyen bir uygulama olduğu açıkça görülmektedir. Bununla birlikte koruma uygulaması, onarımı yapılacak kâğıdın yapısı, o ana kadar görmüş olduğu onarımlar ve bundan sonra yapılacak olan işlemler ile ilgili bütün bilgilere sahip olmayı gerektiren bir işlemdir. Zira yazma eserlere ile ilgili bilgileri kayıt altına almadan, rastgele yapılan işlemler geri dönülemeyecek sonuçlar yaratabilir. Yapılacak en küçük hata, tamiri mümkün olmayan zararlara ve hatta yazma eserlerin tamamen yok olmasına sebep olabilir. Yalnız sürekli saklama-kullanıma sunulma alanlarında çalışanlar veya kullanıcılar tarafından yapılan hatalı davranışlar değil, bilgisizce yapılan onarımlar, onarımda uyumsuz-yanlış bir tekniğin uygulanması veya bileşimi iyi bilinmeyen bir malzemenin kullanılması ve acele ile yapılan işlemlerde koruma uygulamaları esnasında sık karşılaşılan problemlerdir.

Koruma uygulamaları büyük bir dikkat ve titizlik istemektedir. Zira korumada amaç, yeni bir eser meydana getirmek veya okunamayan ya da resimleri tam olarak belirgin olmayan bir yazma eseri okunabilir ya da kullanılabilir hale getirmek değildir. Korumada amaç yapılabilecek en az müdahale ile eserin sürekliliğini ve dayanıklılığını sürdürmesine yardım etmektir. Çünkü müdahale görmüş bir eser artık daha az orijinal bir eserdir ve müdahalenin miktarına göre orijinal özelliklerini devam ettirir.

2.2.1. Pasif Koruma (Onarım-Yenileme Öncesi İşlemler)

Pasif koruma uygulaması esere en az müdahale yapılan koruma faaliyetleridir. Burada amaç eserin bulunduğu ortamdan başlanarak zararlı etki ve davranışlardan olumsuz etkilenmesini önlemek, eğer zararlı bir etkenle karşılaşırsa da en az müdahale ile onun kalıcılığını ve sürekliliğini sağlıklı bir şekilde sürdürmesine yardım etmektir. Pasif koruma öncelikle yazma eserlerin asıl saklama-kullanıma sunulma alanlarında yapılması gereken işlemdir. Bununla birlikte yazma eserlerde herhangi bir tahribat ya da tahribat başlangıcı görülürse de o yazma eser hemen koruma uygulamalarına tabi tutulmalıdır.

Onarım-Yenileme öncesi yapılan pasif koruma uygulamalarında yapılacak işlemler; ön inceleme ve belgeleme, temizleme (kuru veya sulu), yazma eser üzerindeki lekelerin çıkarılması ve beyazlatma, düzeltirme ve dezasidifikasyon (sulu, kuru, püskürtme veya buharlaştırma) olarak sıralandırılan işlemler dizisidir.

Disiplinler arası bir bilim dalı olan koruma (konservasyon) inceleme ve belgeleme aşamaları ile başlar. Koruması yapılacak olan yazma eserin yapım özelliklerini, yazma esere ait olan her türlü bilgiyi ve bozunmasına sebep olan faktörlerin tespit edilip kaydedilmesi, uygulanacak onarım metodunun saptanması kadar, yazma eserin bulunduğu ortamlarda ki koruma yöntemlerinin belirlenmesi açısından da son derece önemlidir.

İlk işlem olan ön inceleme; çıplak gözle, mikroskopla ya da çeşitli analiz ve testlerle yapılabilmektedir. Bu gözlem ve inceleme sonucu elde edilen bulgular kayıt altına alınır ve yapılacak uygulamalara karar verilir. Ön incelemenin ardından

eserlerde ilk inceleme sonucu tespit edilemese bile bulunması muhtemel olan zararlılara karşı uygulama yapılmaktadır. Yazma eserler koruma servislerine geldikleri andan itibaren, öncelikle üzerlerinde var olabilecek her türlü mikrobiyolojik tehlikeye karşı dezenfeksiyon işlemine tabi tutulmaktadırlar. Bu işlem için önce yazma eserler bir sıraya konur. İlk müdahale edilecek yazma eser işleme tabi tutulurlarken, sırasını bekleyen yazma eserler, bakteri, mantar ve böcek gibi üzerlerinde var olabilecek her türlü zararlıyı diğer yazma eserlere bulaştırmasın diye buzdolaplarında bekletilirler. Dezenfeksiyon işlemi uygulanacak yazma eserler, inceleme sonucu elde edilen bilgilerde göz önünde bulundurularak, tespit edilebilen zararlılarının cinsine göre ayrı işlemlere tabi tutulurlar. Dezenfeksiyon işlemi için; aseton, beta nafrol, formaldehit, paranitrofenol, pentaklorofenol ve sodyum tuzu, borik asit, salisilanilid, onto-fenifenol, 2-hidroksidifenol amin, timol, etilen oksit, kloramin-T, oksit gazı vb kimyasallar kullanılır.¹²¹ Kullanılan kimyasal, yazma eseri tahribata uğratan zararlının cinsine göre seçilmektedir. Çünkü bir kimyasal türü sadece belli zararlılara karşı etkili olurken, diğer bir kimyasal madde çok daha etkili fakat bazı yazma eserlerin kâğıt veya cilt yapısına zarar verme ihtimali olabilmektedir. Bu gibi sorunlar yüzünden yazma eserlerin durumu ve yapısı göz önünde bulundurularak bu işlem yapılmalıdır. Bu kimyasallar çok zehirli ve yanıcı-parlayıcı olduklarından, işlemin yalnızca uzmanlar tarafından yapılması gerekmektedir.

Fotoğraf 30: Vakumlu Fümigasyon Cihazı
Foto: Serkan İliden

¹²¹ Bu kimyasalların kullanımı ile ilgili bilgi için bkz, Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 17-38 s.

Fakat en iyi koruma yöntemi; üzerinde zararlı olan kitapların sağlıklı kitaplarla temas etmesini engellemektir. Bunun için istilaya uğramış olan yazma eserlerin yanı sıra kütüphane ve arşivlere yeni gelen kitaplarında vakumlu dolaplarda dezenfekte ve sterilize edilip daha sonra kullanıma sunulması faydalı olacak bir yöntemdir.

Böcek istilasına uğramış yazma eserlerin tedavisi için ayrıca; vakum fümigasyonu, formaldehit ile fümigasyon, etilen diklorür- karbon tetra klorür fümigasyonu, para-diklorobenzen ile fümigasyon v.b yöntemler en fazla tercih edilen uygulamalardır.¹²² Fakat zehirli maddeler olduklarından, uzman kişiler tarafından kontrollü şartlar altında kullanılmaları ve azami dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Fümigasyon yapıncaya kadar veya geçici bir tedbir olarak böcekleri uzaklaştırmak amacıyla, rafların veya sandıkların arkasına petrol bazlı pyrethrum (pire kapanı) püskürtmek, sodyum florür, borik asit-nişasta karışımı veya delikli bezler içerisinde naftalin serpmekte yararlıdır.

Kütüphane ve arşivler gibi organik objelerin bulunduğu ortamlarda tahribata neden olan bir diğer zararlı gurubu da *kemirgenlerdir*. Koruma konusu içerisinde, kemiriciler'in kâğıt ve kâğıt malzemelerine saldırımları engellemek, en zor koruma problemlerinden birini oluşturur. Böyle bir istila olduğu zaman depolanmış malzemenin %20 si zarar görür. Mantar ve bakteriler, yiyeceklerini kâğıdın selülozundan, yapıştırıcılarından veya diğer organik bileşiklerden sağlarlar. Böcekler ise kâğıdı yerken veya delerken kâğıdın içindeki zehirli veya zararlı maddeler ile temas eder veya yerler. Fakat fareler ve diğer kemiriciler ise bunlardan farklı olarak, kâğıda mekanik tarzda saldırırlar yani objeleri mekanik olarak kemirirler. Kemirdikleri bu maddeler onların hazım sistemi ile temas etmediğinden kâğıttaki herhangi bir zehirli madde onlara tesir etmez.

Kemirgenlerle mücadele etmenin en etkili yolu, ya onları yok etmek veya kemirici giremeyen binalar yapmak ya da bu kemiricileri defedici malzemeler kullanmaktır. Kullanılacak olan kemirici zehirinde; kullanan kişiyi zehirlenmeyecek, kullanma şartlarında deri tahribatına ve kirlenmeye sebep olmayacak, kâğıdın

¹²² Bu kimyasalların ve diğer kimyasalların kullanımı ile ilgili bkz: S. İlden (2006), **a.g.e.**, s. 42-75

sağlamlık, dayanıklılık, esneklik vs gibi özelliklerine ters etki yapmayacak, kötü kokusu olmayacak, alışılmış şartlarda kullanılabilir, normal kullanım ve depolama şartlarında etkili olacak maddeler olmalıdır.¹²³

İnceleme ve dezenfeksiyon işleminden sonra yapılan tüm müdahale ve onarım işlemleri için tam bir kayıt tutulması gerekmektedir. Tutulan bu kayıt içerisinde; yazma eseri tanımlayan bilgi, yazma eserin işlemden önceki durumu, onarım öncesi yapılan işlemler, uygulanan işlemler ve teknikler, kullanılan malzemeler, işi yürüten konservatörün kimliği, işlem tarihi, yazma eserin işlemden önceki, işlem esnasındaki ve işlemden sonraki durumunu gösteren fotoğraflar yer almalıdır.¹²⁴

Fotoğraf 31: Yazma Eser Üzerinden Örnek Alınması İşlemi
Kaynak: A. Yücel-A.S. Kantarcıoğlu (1997)

Belgeleme işlemi için hazırlanmış olan matbuu evraklar (şekil.1-2-3-4) kullanmak, kayıtların düzenli olarak tutulması için kolaylık sağlayacaktır. Bu matbuu evraklara objenin işlemden önceki ve işlemden sonraki resimlerinin eklenmesi, yazma eser ile ilgili görsel bilgi vermenin yanı sıra, yazma esere sonraki dönemlerde yapılabilecek yeni müdahalelerin takibi içinde gerekli olmaktadır. Ön inceleme ve belgeleme konularında, kültür varlıklarının korunması ile ilgili uluslararası kabul gören kuruluşlarda* bir takım kurallar belirlenmiştir. Bu kurallar; “son derece dikkatli bir şekilde yapılması gereken inceleme ve belgeleme çalışmaları, gelecekteki

¹²³ Y. P. Kathpalia, a.g.e., s.34-38

¹²⁴ Ön İnceleme ve Kayıt Formu İçin Bkz: s. 53-56 (Şekil.1-5); Ayrıca Bkz: M. Roper, a.g.e., 61 s

* Bu kuruluşlar; Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Sağlık Organizasyonu (UNESCO), Milletlerarası Arşiv Konseyi (İCA), Milletlerarası Müze Konseyi (İCOM), Milletlerarası Kültür varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi (ICCROM), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Avrupa Konservatör- Restoratörler Organizasyon Konfederasyonu (ECCO), Avrupa Konseyi (EC), Amerikan Konservasyon Enstitüsü (AIC) ve Kanada Konservasyon Birliği (CAC) vb.

tüm uygulamalarında temelini oluşturur. Konservatör, yazma eserde değişikliğe yol açabilecek testlere veya ön incelemeye başlamadan önce bu işlemlerin yapılmasının gerekli olup olmadığı değerlendirilmelidir. Yazma eserden her hangi bir madde uzaklaştırılmadan önce sorumlu kişiden izin alınmalıdır. Örnek alınacak ise sadece gereken ölçüde parça alınmalı ve bununda belgelenmesi yapılmalıdır. Konservatör, belgeleme ve örnek alma çalışmaları sırasında uluslararası düzeyde kabul edilen bilimsel standartları ve araştırma protokollerini takip etmelidir. Ayrıca uygulama sırasında kullanılan tekniklerin tanımı, uygulamaların neler olduğunu, kullanılan malzemeleri onların bileşimini, bozulmaların tipini ve benzeri bilgileri içeren, uygulama tarihlerinin de belirtildiği bir kayıt tutulmalıdır. Söz konusu veriler ışığında hazırlanan rapor, bütün bilgileri özetlemeli ve gerekliyse sonraki işlemler için de önerilere yer vermelidir.” şeklinde sıralanmaktadır.¹²⁵

Fotoğraf 32: Fırça ile yüzey temizliği yapılması
Foto: Serkan İliden

Fotoğraf 33: Elektrik süpürgesi ile yapılan temizlik çalışması
Kaynak: A. Yücel-A.S. Kantarcıoğlu (1997)

Ön inceleme ve belgeleme işlemlerinden sonra yazma eserlerin temizlenmesi işlemine geçilir. Bu aşamada yazma eser üzerindeki toz, kir, yağ, zank ve benzeri lekeler çıkarılır. Bu lekelerin çıkarılması için çeşitli yöntemler vardır. Bunlar arasında kâğıdı fırça ile temizlemek zaman alıcı fakat yazma esere zarar vermeyen en etkili yöntemdir. Fırça ile temizlik yaparken elektrik süpürgesi kullanmak veya işlemi yaparken ortamdaki havanın temizlenmesi için vakumlu sabit veya hareketli çeker ocaklar kullanılması hem işlemi hızlandırır hem de bir yazma eserin yüzeyinden kalkan tozun temizlenmiş diğer yazma eserlerin yüzeyine konması ya da ortamdaki havaya karışması engellenmiş olur. Ayrıca kağıt üzerindeki küf tükleri fırça ile, parşömenler ise hafif ıslatılmış sünger ile temizlenebilirler.

¹²⁵ N. Baydar (2004), **a.g.e.**, 79 s.

Yazma eserlerin üzerindeki kalem izleri, yüzey kiri, suni kirlenmeler ve parmak izlerini temizlemek için leke bırakmayan yumuşak lastik veya hamur silgiler ya da elektrikli silgiler kullanılmaktadır. Bütün silgi çeşitleri dikkatli kullanıldıkları ve iyice temizlendikleri sürece kâğıda zarar vermezler. Silginin kullanılacağı kâğıdın zayıf ve kolay kırılır olmaması ve silme işlemi yapılırken de sıkıca sabitlenmeleri gerekmektedir. Silme işlemi ortadan kenarlara doğru yapılır ve bu sayede kırışma ve yırtılmaların önüne geçilmiş olunur. Temizleme işlemi tamamlandıktan sonra çok küçük silgi kırıntıların dahi kâğıt üzerinden temizlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu kalıntılar kâğıdı tahrip edebilir.

Fotoğraf 34:Kuru bez (Temizlik Peti) ile Temizleme¹²⁶

Fotoğraf 35:Elektrikli Silgi ile Temizleme¹²⁷

Temizleme kuru yapılacağı gibi sulu olarak da yapılabilmektedir. Sulu temizleme inatçı lekeler için yıkama ya da çözücü muamelesi ile yapılır. Sulu temizleme yapılırken yazılı eserin mürekkebinin suda dağılmayan cinsten olması ve obje yüzeyindeki zımba teli, iğne, klips ve bantların çıkarılması gerekmektedir. Aksi takdirde bunların lekeleri kâğıt üzerinde kalır. Bu tür lekeler kâğıttan çok zor çıkar ve çıkarken de kâğıt zarar görür.

Yıkama işlemi, temizliğin yanı sıra kolay kırılabilen kâğıtların mekanik dayanıklılığını da artıran bir işlemdir. Fakat suyun yüzey kirini sabitlemek gibi bir etkisi de vardır ve bu yüzden yıkama işleminden önce yüzeyin kuru temizleme ile temizlenmesi gerekmektedir.¹²⁸ Ayrıca temizlenecek kâğıdın üzerindeki

¹²⁶ Kaynak: **Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belge Türleri, Padişah El Yazıları ve Belge Restorasyonu**, Yay. Haz.: Dr. Ş. Nihal Somer, İlhan Ovalıoğlu, Nizamettin Yüzbaşıoğlu, Mustafa Küçük, Şefik Kanyılmaz, İstanbul-1997

¹²⁷ **y.a.g.e.**

¹²⁸ Y. P.Kathpalia, **a.g.e.**, 59 s.

mürekkebinde sudan etkilenip-etkilenmediği kontrol edilmelidir. Lekelerin çıkarılması için yıkama yerine organik çözücüler de kullanılabilir. Bunlar lokal olarak uygulanabilen çözücülerdir fakat yazılı metinlerde kullanılacaksa kullanmadan önce bunlarında mürekkeplere zararı olup olmadığı kontrol edilmelidir.

Fotoğraf 36: Kâğıt yüzeyinde mantarların oluşturduğu kahverengi beneklenme (Foxing)
Kaynak: A. Yücel-A.S. Kantarcıoğlu (1997)

Fotoğraf 37: Dezenfeksiyon ve temizleme işleminden sonra resmin görüntüsü
Kaynak: A. Yücel-A.S. Kantarcıoğlu (1997)

Kâğıt üzerinde küften kaynaklanan kahverengi lekelerin çözücüler ile çıkarılması çok zordur. Bu lekelerin çıkarılmasında beyazlatma işlemi uygulanır. Beyazlatma işleminde kâğıdın zayıflaması veya yazıların solması muhtemeldir. Fakat karbonlu mürekkepler bu işlemde etkilenmezler. Kâğıt zayıf, ince veya kötü kaliteli ise beyazlatma işlemi zararlı olacağından kullanılamaz.¹²⁹

Beyazlatma işleminden sonra kâğıtlar yarım saat sodyum tiyosülfat (anti-klor çözültisi) içerisinde batırılır. Daha sonra en az dört saat akan su altında çalkalama banyosuna alınırlar. Lekelerinden arındırılan kâğıt, daha sonra kırışıklıklarının ve kıvrımlarının giderilmesi için düzleştirme işlemine alınır. Son olarak lekeleri çıkarılan, beyazlatılan ya da düzeltilen kâğıtlar aharlanarak dayanıklılıkları artırılır.

130

Onarım-Yenileme öncesi işlemlerden bir diğeri de kâğıdın asiditesinin düzenlendiği dezasidifikasyon işlemidir. Kâğıdın asit düzeyi, imal edilirken kullanılan kimyevi maddelerin yanı sıra, yazım-basım esnasında kullanılan mürekkepten veya hava kirliliğinden dolayı yükselebilir. Asit oranını yüksekliği zamanla kâğıdın gevşemesine, kolayca yırtılabilir veya parçalanabilir hale gelmesine

¹²⁹ Beyazlatma işleminde kullanılan kimyasallar ve bunların nasıl uygulandığı ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Kathpalia, a.g.e., 70-75 s.

¹³⁰ Y. P. Kathpalia, a.g.e., s.75-77.; İ. Binark (1988), a.g.e., 355-356 s.; İ. Binark (1980), a.g.e., 163-167 s.

sebeptir. Bu duruma gelen kâğıtların dezasidifikasyon yani asitten arındırma işlemine tabi tutulmaları gerekmektedir. Dezasidifikasyon ile kâğıtta değişik sebeplerden dolayı oluşan asidite nötralize edilir. Dezasidifikasyon kuru veya sulu metotlar ile yapılabilir.

Sulu dezasidifikasyon mürekkebi suda dağılmayan kâğıtlarda uygulanır. Sulu dezasidifikasyon; İki banyolu dezasidifikasyon ve tek banyolu dezasidifikasyon olmak üzere iki metotla yapılmaktadır. Fakat sulu dezasidifikasyonun bir takım sakıncaları da vardır. Öncelikle bu metodu uygulamak tecrübe ister, uygulaması uzun sürmektedir, her bir sayfanın ayrı ayrı işleme tabi tutulması gerekmektedir ve her türlü kâğıt sulu dezasidifikasyon metotları ile asitten arındırılamaz veya nötralize edilemez.

Kuru dezasidifikasyon metodunda, kâğıt objelerin dezasidifikasyonu üzerlerine gaz püskürtülerek ya da buharlaştırma yoluyla yapılır. Amonyak gazı ile yapılan dezasidifikasyon uygulaması daha çok hassas ve aşırı derecede yıpranmış, mürekkebi suda çözülebilen yazma eserlerde kullanılır.¹³¹

2.2.2. Aktif Koruma (Onarım-Yenileme Uygulamaları)

Aktif koruma (Onarım-Yenileme) uygulaması, pasif koruma işlemleri bittikten sonra, yazma eserlerin onarımı ile ilgili bölümü kapsamaktadır. Onarımın amacı yazma eser üzerinde var olan hasarın tamiridir ve unutulmamalıdır ki oluşmuş hasarın tamamen geriye döndürülmesi mümkün değildir. Hasar kapatılabilir, kopmuş parçalar yeniden birleştirilebilir, zayıf kısımlar kuvvetlendirilebilir. Ancak bütün bu işlemler olabilecek en mükemmel biçimde de yapılsa yazma eser yalnızca aslına benzetilebilir. Bundan dolayı onarım görmüş yazma eser daha az mükemmel ve daha az orijinaldir. Onarım-yenileme ve esere yapılan her türlü müdahale eseri orijinal durumundan biraz daha uzaklaştırdığından, esere yapılan müdahalenin en minimumda tutulmaya çalışılması etik bir zorunluluktur.

¹³¹ Bu metodlarla ilgili detaylı bilgi için bkz: Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, s.78-94.; İ. Binark (1988), **a.g.e.**, 356-357 s.; İ. Binark (1980), **a.g.e.**, 168-169 s.

Ancak bazı durumlarda esere müdahale etmekten başka yapılabilecek hiçbir seçenek kalmaz. Bu noktaya gelindiğinde bozunmanın ilerlemesini durdurmak veya eseri yeniden kullanılabilir duruma getirmek için müdahale kaçınılmaz olur. Örneğin tamamen belirsizleşmiş, anlaşılması güç hale gelmiş bir resmi yenileme işlemine tabi tutmaktan başka çare yoktur. Böyle bir durumda orijinalden uzaklaşsa da eserin onarılıp geri kazanılması, eserin tamamen kaybedilmesi ve kullanılamaz duruma gelmesine tercih edilmelidir. Ancak onarım-yenileme sırasında uygulanacak işlemler en ince ayrıntılarıyla not edilip rapor hazırlanmalı böylece gelecekte eseri yeniden çalışacak birine onarım-yenileme sırasında ne yapıldığını bilme olanağı sağlanmalıdır. Bu manada onarımın-yenilemenin koruma uygulamaları içerisinde çok özel bir yeri vardır. Onarım-yenileme, çok büyük oranda beceriye, doğru karar vermeye ve kişinin duyarlılığına bağlı bir uygulamadır.

Esere uygulanacak onarım tekniklerinin yanı sıra onarımı yapacak kişinin de konusu ile ilgili sahip olduğu nitelikler önem taşımaktadır. Koruma uygulamasını yapacak kişinin çeşitli onarım metotlarını, iyi ve kötü yönleriyle birlikte, bilmesi gerekmektedir. Ayrıca onarılacak malzemenin yapısını, bileşimini ve uygulamada kullanılacak malzemelere karşı vereceği tepkiler ile bütün bu malzemelerin farklı depolanma ve kullanma şartlarındaki muhafaza ve dayanıklılık kaliteleri ile ilgili de fikir sahibi olunması gerekmektedir.

Onarım işine başlamadan önce, tahribat veya bozunmanın derecesini anlamak için objeler iyice incelenmeli ve daha sonra, eseri kuvvetlendirmek veya ömrünü uzatmak için gereken işlemlerin ne olacağına karar verilmelidir. Alınacak bu kararlar onarım prensipleri adı altında belirlenmiş bazı kriterlerdir.

Genel olarak onarım prensiplerini şöyle sıralayabiliriz; koruma çalışması sadece kâğıt ve yapıştırıcı malzeme kullanılarak malzemenin sağlamlaştırılması anlamına gelmez. Onarım çalışmalarında eserin tahrip olmasına sebep olan faktörlerin neler olduğu tespit edilmeden uygulanacak teknikler ve kullanılacak malzemeler geri dönülemeyecek sonuçlara sebep olabilir. Bunun için ön inceleme eserin hayatta kalmasını sağlayacak teknik ve malzeme seçimi için en önemli aşamadır.

Koruma çalışmaları ayrı bir uzmanlık alanıdır. Eserlerin onarımını yapacak olanlar, bu konuda yetişmiş, alanında uzman, çeşitli onarım tekniklerini bilen kişiler (restoratörler) olmalıdır. Onarım çalışmalarının bilgi, tecrübe, titizlik, sabır ve ustalık gerektiren bir iş olduğundan bilgisiz insanlara eserlerin teslim edilmemesi gerekmektedir.

Fotoğraf 38: Yeni başlayan personele bir uzman tarafından bıçağın nasıl kullanılacağının anlatılması
Foto: Serkan İlden

Koruma çalışmalarında eserlerin mümkün olduğu kadar orijinalliğinden hiçbir şey kaybetmemesi gerekmektedir. Onarım sonucunda, eser aslından uzak bir kimlik kazanmış, estetik değer ve zenginliğini kaybetmişse, bu doğru ve güvenilir olma özelliğini de kaybetmiş olduğu anlamına gelir.

Koruma uygulamalarında yapılan müdahalenin şekli ve derecesi görünür olmalıdır. Onarımda kullanılan tamamlama malzemesinin rengi ile onarımı yapılacak malzemenin rengini, renklendiriciler (çeşitli kimyasal ya da doğal boyalar) kullanarak birbirine uydurmaya çalışılmamalıdır. Bu işlem müdahalenin ne kadar olduğunu gizlediğinden sakıncalıdır. Tamamlama yapılırken kullanılacak malzemenin doku yönü, onarımı yapılacak malzemenin doku yönüyle aynı olmalıdır. Çünkü onarım malzemesinin nemden dolayı hacim genişlemesi veya kurumadan kaynaklanan büzüşme ve kırışması durumunda, üzerine müdahale yapılan kağıt ile aynı yönde tepki vermesi, sonraki süreçte yazma eserin onarımdan kaynaklı tahribatını önleyecektir. İki yüzü de yazılı sayfaların onarımı için ipek kâğıdı, ipek tül veya selüloz asetatlı kâğıtlar kullanılmalıdır.

Onarımı yapılan kâğıdın üzerindeki yazılı metnin tahrip edilmemesine özen gösterilmelidir. Onarım sırasında kullanılacak kimyevi maddeler, kâğıdın

zayıflamasına ve yazıların dağılıp silinmesine sebep olabilmektedir. Yazılı metin üzerindeki mürekkeplerin suda dağılıp dağılmadığı kontrol edilmeli ve ona göre işlem yapılmalıdır.

Onarım sırasında kullanılan tamir malzemesi gerektiği zaman sökülebilir olmalıdır. Fakat kullanılan tamir malzemelerinin tamamına yakınının geri dönüşümü olmadığı yani tamamen temizlenemediği unutulmamalıdır. Bundan dolayı onarımda doğru malzeme kullanılmasına aşırı dikkat edilmelidir ve tercih edilen malzeme en az zararlı olan olmalıdır.

Koruma uygulamaları masraflı bir işlem olduğundan kullanılacak metotların doğru, yapılacak işlemin uzun ömürlü ve mümkün olduğu kadar az masraflı ve kolay bulunabilecek cinsten olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Onarım işlemine geçilmeden önce objenin ne tür bir tahribata uğradığı ve bu tahribatın derecesinin ne seviyede olduğu tam olarak tespit edilmeli ve bu sonuçlara göre kullanılacak metot ve malzeme tespiti yapılmalıdır.¹³²

Onarım-yenilemede genellemelere gitmek çok zordur. Çünkü esere yapılan müdahalenin kabul edilebilirlik sınırları bir disiplinden diğerine büyük oranda değişir. Korumada ise tek bir standart vardır, oda koşulların elverdiği en iyisini yapmaktır. Bir dönem konservatörler esere müdahale yapılmasını ama “geriye dönüşü mümkün olan” müdahalenin yapılmasını savunuyorlardı. Oysa bugün artık hiçbir müdahalenin tam olarak geriye dönüşü olmadığı gayet iyi biliniyor. Esere etki eden bozulmaların hangisine ne kadar müdahale edileceğine, konunun uzmanı karar vermelidir. Koruma uygulamalarında çok az bir miktar yapıştırıcının, kâğıdın, derinin, boyanın ya da kimyasal maddenin objenin orijinalliğine çeşitli zararlar verdiği, bu nedenle en küçük tamamlamalarda dahi, söz konusu uygulamanın bir “nedeni” olması gerektiği unutulmamalıdır. Aktif korumada uyulması gerekli prensipler coğrafi konuma, iklim farklılıklarına ya da eser türüne bağlı olmaksızın her yerde aynıdır. Bu prensipler kavranıp yeterli deneyim kazanıldıktan sonra, karşılaşılan özel problemlere çözüm bulmak zor olmayacaktır. Problemlerin nitelikleri genellikle aynı olmakla birlikte, nicelikleri değişebilir ancak koruma

¹³² Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 50 s.,; İ. Binark (1988), **a.g.e.**, 352-353 s.,; S. Gazi, **a.g.e.**, 111-112 s.

çalışmalarını yürütebilmek için seçilen yöntem ve malzeme ile ilgili doğru bilgiye ve yeterli deneyime sahip olmak, ilk ve vazgeçilmez koşuldur.¹³³

Temizlenen, yıkanan, asitten arındırılan düzleştirilen veya çeşitli onarımları (kopmuş kısımların tamamlanması, delinmiş kısımların doldurulması gibi) yapılan yazma eserlerin mekanik dayanıklılıklarını arttırmak için son olarak aharlama işlemleri yapılır. Fakat bazı yazma eserlerdeki tahribat daha fazla olduğundan bunların ciddi bir onarımdan geçmeleri gerekebilmektedir. İleri derecede tahrip olmuş yazma eserlerin onarımları için, ipek kâğıdı ile onarım, paçavra kâğıdı ile onarım, monte etmek, üstüne yapıştırmak, makine laminasyonu, çözücü laminasyon gibi çeşitli metotlar kullanılmaktadır. Bu işlemlerin uygulanmasında bir takım sınırlamalar ve olumsuz tepkilerin oluşabilmesi olasılığı vardır. Bundan dolayı kullanılacak metodun, objenin tahribatına, objenin yapıldığı malzemeye ve tahribatın derecesine göre seçilmesi gerekmektedir.

Yazma eserlerin onarımında “klasik” ve “modern” diye adlandırılan iki metot uygulanır. Klasik onarımda, klasik tamir malzemesi (ipek kâğıdı veya paçavra kağıdı) kullanılarak yırtılmış, yıpranmış ve böcekler tarafından tahrip edilmiş yazma eserlere kaplama, yama, takviye ve dublaj gibi işlemler yapılır. Modern metotla yapılan onarımda ise genellikle kimyasallardan ya da modern makine teçhizat ve çözücü laminasyon gibi tekniklerden faydalanılır. Modern onarım teknikleri pahalı işlemler olmasına rağmen yazma eserlerin kalıcılığı ve dayanıklılığı için önemli sonuçlar verir. Her iki metotla da yapılacak çalışmanın kalitesi de, işlemi yapacak olan restoratörün bilgi ve deneyimine bağlıdır.¹³⁴

Klasik metot diye adlandırılan onarım uygulamaları küçük onarımlar, aharlama, kağıt ile onarım ve ciltleme uygulamalarını kapsamaktadır. Küçük onarımlar, yazma eser üzerinde oluşmuş olan küçük ölçekli yırtıklar veya çeşitli

¹³³ Emine Saltık – N. Caner, “Taş ve Seramik Eserlerin Özelliklerinin ve Bozulmalarının Koruma Amacıyla İncelenmesi”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokiyumu**, 6-7 Mayıs 1999, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara- 2000, 107 s.; Emine Saltık–N. Caner, Taş Koruma Malzemeleri: İşlevleri ve Sorunları, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokiyumu**, 6-7 Mayıs 1999, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara- 2000, 119 s.; Y. P. Kathalia, **a.g.e.**, XXXIII- XLV s.; N. Enez, **a.g.e.**, 67-68 s.; N. Baydar (2004), **a.g.e.**, 81 s.

¹³⁴ İ. Binark (1980), **a.g.e.**, 171 s.; Y. P. Kathalia, **a.g.e.**, 95 s.; M. Roper, **a.g.e.**, 13 s.

etkenlerin sebep olduğu tahribatların giderilmesi işlemdir. Bu yöntem ile hem hasarlı kâğıttaki boşluk doldurulmuş olur hem de yırtık kısım güçlendirilmiş olur.

Küçük onarımlar, eserin tüm yüzeyini yamalayacak şekilde yapılırsa yazma eserin yıpranmış olan bölgesinin dayanıklılığı artırılmış olur fakat orijinalliğini de kaybetmesine neden olur. Diğer taraftan onarım sonucunda sayfanın yama yapılan kısmı güçlendirilmiş olurken, sayfanın onarım görmeyen öteki kısımları zayıf kalacaktır. Bunun sonucunda da zayıf alanlar ile yamalanmış alanlar arasında bir uyumsuzluk olacak ve bu iki kısmın birleşim yerlerinde zamanla kırılmalar ve kopmalar oluşacaktır. Ayrıca yazma eserlerin bütün sayfalarında ki küçük onarımlarla uğraşmak sayfanın bütününe takviye etmekten daha uzun bir süre alacağından ve daha pahalıya mal olacağından yenileme çalışmalarında küçük onarımları en aza indirmek daha mantıklı bir uygulama olmaktadır.¹³⁵

Fotoğraf 39: Küçük Onarım Uygulaması
Onarım: Serkan İlden

Aharlama ise yazma eserin güvenle kullanılması için gerekli dayanıklılığı veren ve genellikle onarım işlemindeki son aşamadır. Ön inceleme sonucunda temizleme, yıkama, asitten arındırma gibi işlemlerden geçen yazma eserlerin çoğunluğuna sadece sağlamlaştırılması için aharlama yapmak dışında herhangi bir işlem yapmak gerekmez. Fakat yenileme işlemlerine tabii tutulması gereken yazma eserlerde de tüm işlemler bittikten sonra aharlama yapılması gerekmektedir.

Aharlama yapmadan önce yazma eserin temizliğinin yapıldığı ve yazılı kısımlarındaki mürekkebin akıp akmadığı kontrol edilmelidir. Sayfaların üzerindeki kir, kalem izi vb lekeler varsa aharlama işleminden önce kuru veya sulu temizleme

¹³⁵Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 95-96 s.

işlemlerinden biri uygulanarak temizlenmelidir. Aharlama yaparken renkli mürekkepler ile çözünen mürekkeplere ayrı ayrı işlem yapmak daha sağlıklı olacaktır. Aharlama metotları arasında; tutkal ve su ile yapılan, jelâtin ile yapılan, metil selüloz ile yapılan ve vernik ile yapılanlar en fazla tercih edilenlerdir.

Aharlama işleminden sonra kâğıtlar teker teker asılarak kurtulur. Kurutma sırasında kâğıtların birbirine yapışmaması için çok dikkat edilmelidir. Kurutulan kâğıtlar mengenede sıkılarak veya ütülenerak aharlama işlemi tamamlanır. Aharlama işleminden sonra kâğıt sertleşir ve kir ya da lekelenmeye karşı direnç kazanır. Metil selüloz çözeltisi ise yıkanmış ve asitten arındırılmış kâğıtlara fırça ile uygulanabilen sentetik bir ahardır. Çözünebilir naylonda onarım çalışmalarının yanı sıra aharlama işleminde de kullanılabilen bir malzemedir.

Kâğıt ile onarım klasik tamir işlemlerinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde, zarar görmüş kâğıt tamir edilirken iyi kalitede, yeni, aynı ağırlığa sahip kalıp yapımı ve aynı renkte olmayan fakat orijinaline benzeyen renkteki kâğıtlar kullanılır. Tamir için kullanılacak kâğıdın dokusu, tamir edilecek sayfanın dokusu ile aynı yönde olmalıdır. Kâğıt ile yapılan onarım çalışmalarında temel olarak; yapıştırma, doldurma, çerçeveleme, destekleme ve kâğıt ayırma uygulamaları yapılır.

Fotoğraf 40: Tahribata uğramış sayfanın onarım öncesi durumu
Foto: Serkan İlden

Fotoğraf 41: Doldurma İle Onarım Metodu
Onarım: Serkan İlden

Fotoğraf 42: Sayfanın Doldurma İle Onarım Sonrası Durumu
Onarım: Serkan İlden

Fotoğraf 43: Çerçeveleme İle Onarım Metodu
Foto: Serkan İlden

Kâğıt onarım uygulamalarında standart kâğıtlar kullanılabileceği gibi Japon ipek kâğıdı da kullanılabilir. Fakat tavsiye edilen ipek kâğıt ile yapılan tamiratlardır. Orijinal yazma eserlerin tamiratında kullanılan el yapımı kâğıtların uygulama esnasında nemlendirilmeleri gerekmektedir. Nemli kâğıt kullanıldığında tamir edilen sayfanın ahardan arındırılması gerekmektedir. İşlem bittikten sonra sayfa tekrar aharlanıp kurutulur. İşlem Japon ipek kâğıdı ile yapılacaksa kâğıdın kuru olmasına dikkat edilmelidir.

Fotoğraf 44: Paçavra kâğıdı ile onarım
Onarım: Serkan İlden

Fotoğraf 45: Işıklı masanın üstten görünüşü
Foto: Serkan İlden

Fotoğraf 46: Onarımı Tamamlandıktan Sonra Prese Alınmış Sayfalar
Foto: Serkan İlden

Bu yöntemle onarılan kâğıtlar kola tamamen kurumadan önce silikonlu ya da mumlu kâğıtlar arasına konularak ve fazla basınç uygulamadan kuruyuncaya kadar preste tutulmalıdır. Onarımı yapılacak yazma eserler içerisinde mühürlü belgeler varsa bunlar direk prese konulmaz ve kenarlarından basınç uygulayarak nazikçe preslenirler. Preslenmiş belgeler her tarafından 2 mm'lik kenarlar bırakılarak

kesilmelidirler. Orijinal belgeler üzerinde işlem yaparken belgenin hiçbir yerinin kesilmemesi için çok dikkat edilmelidir.¹³⁶

Kâğıt tamiratında kullanılan modern teknikler ise makine veya çözücü laminasyon olarak adlandırılan onarımlardır. Laminasyon; yüzeyi kir ve tozdan temizlenmiş, dezenfekte ve dezasidifikasyon işlemleri tamamlanmış kâğıtların ipek kâğıdı, selüloz asetat veya benzeri sentetik yapraklarla, sıcak kaplanması demektir.¹³⁷ Sıcak kaplama ya buharda ısıtılmış düz bir pres ya da elektrik ile ısıtılan merdaneli bir presle yapılır. Laminasyon uygulamalarında iki tür yöntem vardır. Bunlar; makine ile yapılan laminasyon uygulamaları ve el ile yapılan laminasyon uygulamalarıdır. Laminasyon işlemi sonucunda, kâğıdın hava ve diğer dış etkenlerle teması tamamen kesilmekte ve kâğıda tam bir sağlamlık kazandırmaktadır. Basit bir eğitimle öğrenilebilen laminasyon işleminin uygulamada değişik teknik ve metotları vardır. Fakat temel olarak; ipek kâğıdı, selüloz asetat film, onarımı yapılacak kâğıt, selüloz asetat film ve ipek kâğıdı sırasıyla malzemelerin sandviç ya da zarf şeklinde bir araya getirilmesiyle yapılmaktadır.

Fotoğraf 47: Roll Laminasyon Makinesi
Foto: Serkan İlden

El ile yapılan laminasyon işlemlerinde ise ısı kullanılmaz. İki türlü uygulama yöntemi vardır; bunlardan birincisi Florantin tamiratu adı ile bilinen yöntemdir. Makina laminasyonunda da kullanılabilen bu yöntemde Japon ipek kâğıdı, yarı şeffaf

¹³⁶ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 98-100 s.; M. Roper, **a.g.e.**, 13-16 s.

¹³⁷ Sıcak laminasyon işleminin diğer adı Barrow metodudur. Yöntem 1938 yılında Amerikalı William J. Barrow tarafından geliştirildiği için bu isimle anılmaktadır. Barrow metodu yazmanın yanmaya, lekelere ve yırtılmaya karşı tam bir dayanıklılık kazandıran ve çok iyi neticeler veren pahalı bir metottur. Fakat laminasyon işleminden sonra kâğıdın hacminin artmasından ve tahrir olabilmesinden dolayı, kâğıt restorasyonunda ki temel prensiplerden olan “tamiratta aynı veya benzer malzemenin kullanılması”, “uygulanan işlemlerin geri dönüşümünün olması” ve “eserlere zarar verebilecek hiçbir türlü işlem yapılmamalıdır” maddelerine tamamen zıt bir uygulamadır. Bu yöntemin uygulandığı bazı belgelerde zamanla tahribatlar oluşmuştur.

kâğıt ve standart kâğıt yapıştırıcılar malzeme olarak kullanılır. İkinci yöntem ise Yash Pal Kathpalia'nın geliştirdiği çözücü laminasyon veya soğuk laminasyon (Hint usulü) tekniğidir. Laminatörlerin çok pahalı olması ve 140–150 °C sıcaklığın bazı yazma eserlere çeşitli zararlar verebilmesi nedeniyle Hint Usulü tekniği daha verimli olan bir yöntemdir. Bu yöntemde sıcaklık yerine aseton kullanılır. İşlemin yapımında yine normal laminasyon sandviçi sırası hazırlanır. Ucuz ve kullanımı kolay olan bu yöntemle renkli plan, resim ve benzeri dokümanlar renk değişimi tehlikesi olmadan rahatlıkla ve güven içinde restore edilebilir.

Laminasyon tekniğine alternatif olarak kullanılan bir diğer yöntemde kaplama yöntemidir. Bu yöntemde sayfa şeffaf polyester bir tabaka içerisine yerleştirilir. Sayfalar laminasyon işleminde olduğu gibi önceden dezasidifiye edilmesi gerekmektedir. Tabakaların yapıştırılması için çift taraflı yapıştırıcı bant ile yapıştırma, ısı ile yapıştırma, dikiş ile birbirine birleştirme ve ultrasonik yapıştırma teknikleri kullanılmaktadır. Bu metot, laminasyon tekniğinden daha kalıcıdır ve sayfanın dayanıklılığını da artırır. Bu yöntemde karşılaşılan problem elektrostatik çekimden dolayı sayfa üzerindeki soyulan veya dağılan mürekkep ve pigmentleri polyester tabakaya yapışmasıdır. Bu gibi problemleri olan sayfaların kaplama yapılmamasına dikkat edilmelidir. Kaplama metodu kâğıt dışındaki objelerde ve bozulmaya başlamış malzemelerin korunmasında kullanılmamalıdır.¹³⁸

2.2.3. Koruma Sonrası Uygulamaları

Koruma sonrası uygulamalar ciltleme işlemi ile başlamakta ve yazma eserlerin ait oldukları mekânlara sağlam bir şekilde ulaştırma, gitmiş oldukları mekânlarda ideal şartların sağlanarak tekrar tahribata uğrama riskinin ortadan kaldırılması, bu mekânlarda görev yapan ve faydalanan kişilerin koruma konusunda bilinçlendirilmesi gibi konuları kapsamaktadır. Temel olarak pasif koruma uygulamaları ile aynı işlemlerdir.

Ciltleme koruma uygulamaları içerisinde, yenileme-onarım işlemleri tamamlanan kitap sayfalarının tekrar bir araya getirilmesi veya dağıntı sayfaların

¹³⁸ M. Roper, **a.g.e.** 14-15, , s.; İ. Binark (1988), **a.g.e.**, 358-360 s.; Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 100-119 s.; İ. Binark (1980), **a.g.e.**, 172-175 s.

kullanımını kolaylaştırmak ya da yıpranmış sayfaların tekrar tahribata uğramalarını engellemek için kullanılan bir yöntemdir. Onarımdan geçmiş yazma eserlerin ciltleme aşamasının birleştirme, dikme, sırt geçirme, kapak yapma ve kaplama gibi işlemlerinin hepsi elle yapılır. Ciltleme işleminde kullanılan tüm malzemelerin, özelliklede koruma amaçlı yapılan ciltlerde dayanıklılık ve süreklilik sağlaması açısından, en iyi kalite ve işçilik ile yapılmış olması gerekmektedir.

Tek sayfalar halinde onarımı yapılan yazma eserlerde, sayfalar koruma amaçlı olarak bir araya getirildiklerinde, genellikle sayfa ebatları birbirini tutmaz. Bu gibi durumlarda en büyük ölçüdeki, eşit iki sayfa bir kâğıt üzerine yerleştirilerek ölçüleri alınır. Daha sonra diğer küçük sayfalara el yapımı kâğıtlardan çerçeve eklenerek büyük olan sayfanın ölçüsüne getirilirler. Sayfalar bölümler oluşturacak şekilde formalar halinde dizilir. Genellikle 8 sayfalık formalar oluşturulur. Formayı oluştururken 1-8, 2-7, 3-6 ve 4-5 numaralı sayfalar bir araya getirilir. Sayfaların arasına 8 cm genişliğinde koruma şeritleri yapıştırılır. Bu şeritler hem orijinal sayfaların ciltleme sırasında dikişlerden etkilenmesini ve zarar görmesini engeller hem de ciltlendikten sonra yazılı kısımların çok iç kısımda kalmasını engelleyerek rahat okunmasını sağlar. Formalar oluşturulurken koruma şeritlerinin genişliği alttakinden üste doğru gittikçe daraltılmalıdır. Eğer bu yapılmazsa forma katlandığında sayfa dışarıya doğru taşma yapacaktır. Daha sonrada ciltleme işlemi yapılarak yazma eser kullanıma hazır hale getirilir.¹³⁹

Fotoğraf 48: Ciltleme için bir araya getirilecek olan, onarımı yapılmış sayfalar
Foto: Serkan İlden

¹³⁹ Cilt konusunda detaylı bilgi için bkz: Dipnot: 9

Ciltleme işleminde kullanılan diğer bir yöntemde *guarding* tekniği olarak adlandırılan yöntemdir.¹⁴⁰ Bu teknikte ciltlenecek olan sayfalarla aynı ağırlıktaki şeritler veya tırnaklar kullanılır. Sayfalar kenarlarından bu şeritlere yapıştırılır. Şeritler aynı hizaya getirildikten sonra delinerek iki mukavva karton arasına konulur ve deliklerinden geçirilecek bir iplik yardımıyla tutturulurlar. Küçük ebatlardaki sayfaların dengelenmesine dikkat edilmelidir. Bu sayfaların dengelenmesi için laminasyon tekniğinden faydalanılabilir. Zaman alıcı bir yöntem olan bu tarz ciltleme çalışmasının normal ciltlere göre daha kullanışlıdır. Çünkü gerektiği takdirde cilt ipliklerinden kolayca sökülebilir ve hatta sayfalar cilt marjından bile rahatlıkla okunabilmekte ve işlem bittiğinde tekrar bir araya getirilebilmektedirler.¹⁴¹

Onarımı biten yazma eserlerin ait oldukları merkezlere tekrar gönderilmesi süreci de üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Ülkemizde genellikle yazma eserler ait oldukları merkezler tarafından görevlendirilen bir kişi tarafından bir çanta veya koliler ile geri götürülmektedir. Fakat koruma servislerinden çıktuktan sonra tekrar farklı bir ortama giren yazma eserler bu ani ortam değişikliğinden olumsuz etkilenebilmektedirler. Ayrıca yazma eserler geri götürüldükleri esnada yolculuk sırasında araçtan veya iyi paketlenmemesinden kaynaklı aşırı titreşime maruz kalma, fazla miktarda yazma eserin üst üste konması ve taşıma esnasında titiz davranamama gibi sebeplerle yeni tahribatlara uğraması sorunlarıyla da karşılaşabilmektedirler.

Koruma uygulamaları yazma eserlerin ait oldukları merkezlere sorunsuz olarak gönderilmesiyle tamamlanmamaktadır. Çünkü yazma eserlere koruma merkezlerinde ideal şartlar gözetilerek oluşturulmuş alanlarda müdahale edildiğinden, onarım aşamasında kullanılan malzemelerin tepkileri de bu ideal şartlara göre seçilmektedir. Fakat yazma eserlerin asıl saklandıkları ya da kullanıma sunuldukları alanlardaki şartlar, onların kalıcılığına uygun değilse, koruma uygulamaları içerisinde kullanılan onarım malzemeleri, yazma eserlerin daha kısa bir süre içerisinde bozunmaya uğramasına da neden olabilmektedir. Bundan dolayı yazma eserlerin asıl buldukları alanlarında ideal şartlara getirilmesi gerekmektedir.

¹⁴⁰ M. Roper, **a.g.e.**, 17 s.

¹⁴¹ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 119-121 s.; M. Roper, **a.g.e.**, 16-17 s.,

İdeal olarak adlandırılan bu şartlar; kullanım-sunum alanlarının atmosfer-nem düzeyi, fiziksel veya kimyasal tepkimeye neden olacak aydınlatma ile ilgili olumsuz koşulların giderilmesi, kullanıcıların ve görevlilerin bilinçli, koruyucu davranmaları, yazma eserlerin yerleştirildikleri raf ve sunum gereçlerinin biçimi, yerleştirilme düzeni gibi konuları içermektedir.

Zira yazma eserlerin onarımında kullanılan kâğıtlar genellikle tahribata uğramış sayfalarla birebir aynı karakterde olmayıp, paçavra kâğıdı ya da Japon kâğıdı adı ile bilinen onarım malzemeleridirler. Koruma servislerinde ki ideal atmosfer şartlarında herhangi olumsuz bir tepkisi olmayan bu onarım malzemelerinin, yazma eserlerin sürekli buldukları yerlerdeki uygun olmayan ortam (atmosfer-nem) şartlarındaki tepkileri önceden tahmin edilememektedir. Bu onarım malzemelerinin ideal olmayan atmosfer şartlarında ki genleşme veya bükülme gibi tepkileri yazma eserlerin orijinal sayfalarından farklı olabilmekte ve yazma eserlerin kalıcılığını olumsuz etkileyebilmektedir. Yine aynı şekilde aydınlatma elamanlarının da bu onarım malzemeleri üzerinde farklı tepkileri olabilmektedir.

Diğer taraftan onarım malzemeleri yazma eserlerin orijinal sayfaları ile aynı tepkiyi verseler bile hepsi birer kültür varlığı olan bu yazma eserlerin daha uzun süreler kalıcılıklarını sağlayabilmeleri açısından da saklama-sunum alanlarının ideal şartlar gözetilerek hazırlanması gerekmektedir. Bundan dolayı yazma eserlerin buldukları ortamların gerekli tedbirler alınarak düzenlenmiş olması, koruma sonrası uygulamalar açısından olduğu kadar koruma-sunum alanlarındaki yazma eserlerin geleceği açısından da çok önemlidir.

Öte yandan yazma eserler için ideal ortam şartları sağlansa bile bu mekânlarda görevli kişilerin veya araştırmacıların yazma eserleri yanlış kullanmaları, raflara yanlış istiflemeyle koymaları gibi pek çok hatada yazma eserlerin daha sonraki süreçte çok büyük tahribatlara uğramasına neden olabilmektedir. Bundan dolayı koruma uygulamaları, yazma eserlerin koruma servislerinden çıkışıyla bitmemekte, asıl önemli süreç başlamaktadır.

2.3. Bölgesel Laboratuvarların Kurulmasının Önemi, Bu Laboratuvarların Donanımları ve Görevleri

2.3.1. Bölgesel Laboratuvarların Kurulmasının Önemi

Yazma eserlerin çoğunlukla selüloz kökenli olmaları, onların fiziksel, kimyasal, biyolojik, etkenlerden dolayı, bozulmalarına neden olmaktadır. Tahribatın şiddeti, yazma eseri oluşturan kâğıdın fiziksel ve kimyasal özelliklerine bağlı olarak değişmektedir. Diğer taraftan ne kadar kaliteli malzemeden yapılırlarsa yapılsınlar kâğıtların belli bir yaşam süresi vardır. Bu yüzden yazma eserlerin mümkün olduğu kadar her türlü tahrip edici unsurlardan uzak tutulması gerekmektedir.¹⁴² Bununla birlikte yazma eserlerin büyük çoğunluğunun tek nüsha olmaları, onların içinde barındırdıklarıyla orantılı olarak araştırılması ve incelenmesi gereken önemli materyaller arasına girmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı müze, kütüphane, özel koleksiyonlar ve ailelerin elinde bulunan el yazmalarının korunması, kayıt altına alınması ve kullanıma sunulması, kültürel mirasa sahip çıkmak ve bu yazma eserlerin bilim ve sanat dünyasına kazandırılması açısından önem taşımaktadır. Fakat ülke genelinde sayısı tam olarak tespit edilememiş çok sayıda yazma eser olduğu da bir gerçektir. Diğer taraftan bu yazma eserlerin uygun ortamlarda saklanması, kullanıma sunulması ve oluşabilecek bozulmalarının giderilmesi için yeterli donanımına sahip mekânlara ve koruma alanında uzmanlaşmış kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, el yazmalarının bulunduğu her ortamda kalıcı veya kadrolu bir koruma – onarım laboratuvarı ve ekibi bulundurmamak, özellikle yerel yönetimlerin sorumluluğunda olan müze ve kütüphaneler için, getirdiği maddi külfetler ve koruma konusunda yetişmiş eleman temininde yaşanan güçlükleri nedeniyle oldukça zordur. Ayrıca yasalar ve yönetmelikler ile getirilen bazı uygulamalar da koruma çalışmalarının aksamasına neden olabilmektedir.

Karşılaşılan zorluklar detaylı incelendiğinde elinde yazma eser bulduran her kütüphane ya da koleksiyon içerisinde bir koruma servisi kurmanın neden zor olduğu açıkça görülecektir. Bununla birlikte sadece, yazma eserlerin yoğun olarak bulunduğu bölgelere laboratuvarlar kurmanın, sayısal olarak her kütüphaneye bir

¹⁴² Serkan İlden (2008), “Yazılı Eserlerde Korumanın (Konservasyonun) Tarihi ve Türkiye’de Kitap Konservasyonu Çalışmaları.” **Sanat, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Sayı:14, Yıl: 2008,[Erzurum] 119–120 s.

koruma servisi kurmaktan daha kolay olacağı kesindir. Diğer taraftan önerilen bölgesel koruma laboratuvarının öncelikli görevinin bölge üzerinde yer alan fakat henüz daha katalog veya kayıtlara girmemiş yazma eserlerin tespitinin yapılması, sayısal ortam araçları kullanılarak arşivlenmesi çalışmalarını da yürütmek olacağından, kültürel mirasın korunması ve belgelenmesi açısından da önemli olacaktır.

Koruma faaliyetlerini sürdüreceği olan laboratuvarların kurulmasında karşılaşılan zorluklar, aslında, doğru planlama ve gerekli alt yapı çalışmaları ile kolayca çözülebilecek problemlerdir. Karşılaşılan en büyük sorun ise maddi olanaksızlıklardır. Maddi zorluklar genel anlamda koruma servisinin ihtiyacı olan modern teçhizat ve donanımların genellikle çok yüksek maliyetli olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı koruma servisinin yapılandırılması ve ihtiyacı olan teçhizatların alımı çoğunlukla zamana yayılan bir projelendirme ile yapılmaktadır. Fakat bu uygulama doğru bir projelendirme yapılamamışsa, laboratuvarın kurulma süresinin çok uzamasına ve yapılan harcamaların daha da artmasına neden olabilmektedir. Örneğin; Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından 1991 yılında İstanbul Yazma ve Nadir Eserler Patoloji ve Restorasyon Araştırma Merkezi'nin kurulması amacıyla başlatılan proje kapsamında Süleymaniye Külliyesi içerisinde bulunan Zarifi Bey Konağı restore edilmiş ve servisin hizmetine sunulmuş, bu arada Patoloji servisinin kurulması aşamasında 1991'den 2001 yılına kadar olan süreçte harcanan para 54.830.500.000 TL'yi bulmuştur. 10 yıllık bir zaman dilimi içindeki bütçe ödeneklerinin toplamı olan bu para her yıl içerisindeki dolar karşılığı olarak hesaplandığında 2005 yılı maliyeti ile 1.500.000.000.000 (bir trilyon beş yüz milyar) TL'yi bulmaktadır¹⁴³ ve her yazma eser kütüphanesi için bu kadar paranın devlet kanalı ile ödenmesi oldukça zor görünmektedir.

Öte taraftan Süleymaniye Kütüphanesi içerisinde kurulan bu patoloji servisinde çalışacak, kâğıt koruma uygulamaları konusunda yetişmiş, uzman elaman bulma sıkıntısı da ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. 1999 yılında tamamlanan merkez, uzman elaman ve tekniker eksikliği nedeniyle hala tam anlamıyla hizmete açılmamıştır ve kitap yenileme çalışmaları sınırlı olarak sürdürülmektedir. Ancak

¹⁴³ A. Sernikli, a.g.e., 29-33 s.

Süleymaniye Kütüphanesi Patoloji servisinde verilen onarım ve yenileme hizmetleri yazma eserler konusunda yeterli eğitime sahip olmayan üniversite ve lise mezunu geçici işçiler ile sağlanmaktadır. Bu durum ister istemez yapılan koruma çalışmalarının tam verimli olmasını sınırlamaktadır.

Diğer taraftan ülkemizde yürürlükte olan bazı yasalar ve yönetmelikler de servislerin koruma faaliyetlerinin sınırlandırılmasına neden olmaktadır.¹⁴⁴ Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kütüphaneler ile ilgili bu yönetmeliğine göre; "Onarılması gereken yazma ve eski harfli basma eserlerin, öncelikle tek nüsha, müellif hattı olanları ile cilt, tezhip, minyatür ve yazı bakımından sanat değeri bulunanlarla çok yıpranmış olanların, İstanbul'da ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde kurulmuş bulunan Restorasyon merkezlerinde onarımlarının yapılması sağlanır" denilmektedir. Bu yönetmelik ile ülke genelindeki yazma eserlerin onarım faaliyetleri için bu iki kütüphane görevlendirilmiştir. Ülke sınırları içinde var olan yazma eserlerin daha profesyonel şartlar altında korunması için getirilen bu uygulama, ne yazık ki, koruma çalışmaları için çok önemli olan zamanında müdahale olanağının zorlaşmasına neden olmaktadır. Devlet kontrolü altındaki yazma eser koruma merkezlerinin Türkiye genelinde bu iki ilde bulunuyor olması, ülke sınırları içerisinde dağınık bir haritaya sahip olan ve sayıları yüz binleri bulan yazma eserlerin onarıma ihtiyaç duyduklarında yeterince hızlı ve doğru olarak koruma uygulamalarına alınmasını ve geleceğe aktarılabilmesini zorlaştırmaktadır. Çünkü normal şartlar altında bir yazma eserin onarımı üç ay ile üç yıl arasında bir zamanı kapsayabilmektedir. Hatta bazen eserin yıpranmışlığı ile orantılı olarak bu süreler onlu-yirmili yılları bulabilmektedir.

Bununla birlikte, daha hızlı koruma uygulamaları yapılabilmesi amacıyla Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Dubai'de bulunan Cuma el Macit Kültür Merkezi ile 2006 yılında imzaladığı bir protokol ile Dubai'den üç adet kitap koruma-onarım cihazı hibe almıştır.¹⁴⁵ Kütüphane bu cihazlar sayesinde daha hızlı onarım yapabilme kapasitesine ulaşmıştır. Fakat böylesi bir teçhizatla donatılmış olmasına

¹⁴⁴ "Yazma Eser Kütüphaneleri Çalışma, Yazma ve Eski Harfli Basma Eserlerden Yararlanma Yönetmeliği" **Resmi Gazete Tarihi:** 19.04.2003, Resmi Gazete Sayısı: 25074, Üçüncü Bölüm, Hizmet Türleri, Madde; 6, Kütüphanedeki Hizmetler Fıkra: 4

¹⁴⁵ <http://www.tumgazeteler.com/?a=4256865,01-04-2009>

rağmen sadece iki merkez eliyle yapılan kitap koruma uygulamalarının, koruma konusunda uzman elaman eksikleriyle birlikte, tüm ülkedeki yazma eserlerin koruma faaliyetlerini sürdürmesi zor ve zaman alıcı olacaktır. Ayrıca farklı bölgelerdeki yazma eserlerin onarım için bu iki merkez kütüphaneye getirilmesi, onların yolculuk esnasında ya da onarım için sıra bekleme süresi içerisinde tahribata uğramaları veya zaten var olan bozunmaların daha da ilerlemesi ihtimalini arttırmaktadır.

Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nün Kütüphaneler ile ilgili 1982 tarihli yönetmeliğinde¹⁴⁶ cilt ve onarım faaliyetlerinin yapılabilmesi için bir takım tedbirler de alınmıştır. Yönetmeliğe göre “Bölge cilt atölyesi Bakanlık tarafından gerekli görülen Halk Kütüphanesi bünyesinde kurulur. Genel Müdürlükçe belirlenen çevre İl, İlçe ve Şube Kütüphanelerinin kitap, süreli yayın vb. basılı malzemesinin belli bir program dâhilinde cilt ve onarım işlerini yapar” şeklinde bir karar olmasına rağmen, bu kararda, uzman elaman sıkıntısı ve hasarlı kitapların genellikle Konya ve İstanbul'daki koruma servisine gönderilmesinden dolayı tam olarak uygulanamamaktadır. Öte yandan 1982'de çıkarılan bu kanuna rağmen, ülke genelindeki 13 yazma eser kütüphanesine¹⁴⁷ 1998 yılı içerisinde toplam üç adet Kitap Patologu ve dört adet teknisyen yardımcısı kadrosu tahsis edilmiş ancak, o dönem için bu kadrolardan sadece dört adet teknisyen yardımcısı kadrosuna atama yapılmıştır. Diğer taraftan üç adet “Kitap Patologu” kadrosu, uzman elaman sıkıntısı yüzünden boş kalmıştır.¹⁴⁸ Daha sonraki süreçlerde bu kadrolara özellikle kimya mühendisliği ve biyoloji mühendisliği mezunlarından atama yapılmıştır. Koruma çalışmalarında uygulanan işlemler ve bu işleri yapan iş gücü ve sayısı karşılaştırılırsa, yazma eser koruma uygulamaları alanında yetişmiş elaman bulmada yaşanan sıkıntı açıkça görülmektedir. Tasarım, inceleme ve uygulama-onarım aşamalarından oluşturan bir disiplin olan koruma çalışmaları için

¹⁴⁶ Halk ve Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği, Madde: 11, Resmi Gazete Tarihi: 19.08.1982 Resmi Gazete Sayısı: 17789, Halk ve Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği. Bu yönetmelikte yer alan bir diğer madde de ise Halk kütüphanelerindeki yazma eserlerin onarım ve koruma işlemleri için sadece Süleymaniye Kütüphanesi Patoloji servisinin görevlendirildiği yazmaktadır. Bkz: Dipnot. 144

¹⁴⁷ Türkiye'de toplam 35 kütüphanede yazma eser koleksiyonu mevcuttur, detaylı bilgi için Bkz: 1.2. Türkiye'de Yazma Eserlerin Buldukları Yerlere Göre Dağılımı, 15-18 s.,; A. Sernikli, **a.g.e.**, 39 s.

¹⁴⁸ Bu bilgi dönemin Kültür Bakanı Mustafa İstemihan TALAY'ın İstanbul Milletvekili Bülent AKARCALI'nın “Süleymaniye Kütüphanesi'nin kitap onarımlarının yapıldığı Patoloji Bölümüne ne zaman kadro verilecektir ?” sorusuna verdiği cevap içerisinde yer almaktadır. **TBMM Tutanak Dergisi**, 76 ncı Birleşim, 14-4 1998 Salı, Dönem: 20 Cilt: 50 Yasama Yılı: 3,

sadece lise mezunu teknik elamanlar ve Üniversitelerin Kimya-Biyoloji gibi bölüm mezunlarından personel temin etmek “interdisipliner” bir alan olan koruma çalışmalarında ciddi sorunlar da yaratabilmektedir.

Yazma eserlerin koruma uygulamalarına tabi tutulmak için merkezi laboratuarlara gönderilmesi işleminin de belli bir prosedür gerektirmesi ve özellikle halk kütüphanelerinin onarım işleri için sadece Süleymaniye Kütüphanesinin görevlendirilmiş olması, koruma uygulamalarında aksaklıklar ve uzun sürelilik problemlerinin yaşanmasını daha da arttırmaktadır. Halk Kütüphaneleri ile ilgili yönetmelikte¹⁴⁹ yer alan; “Süleymaniye Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Halk Kütüphanelerinde bulunan yazma eserlerin cilt, onarım ve bakım işleri, “ Cilt ve Patoloji Servisinde” gerçekleştirilir. Cilt ve onarıma muhtaç yazma eserlerin öncelikle tek nüsha ve müellif hattı olanları ile cilt, tezhip, minyatür ve yazı bakımından sanat değeri bulunanların bir listesi hazırlanarak Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğüne gönderilir. Oradan bildirilecek tarihte, kitaplar madeni kutu içinde kütüphaneden bir sorumlu tarafından mutad ulaşım araçları ile ve emniyet tedbirleri alınarak Süleymaniye Kütüphanesine teslim edilir. İade olunacağı zaman da bir sorumlu, kitapları kütüphanesine aynı şekilde götürür.” şeklindeki ifade ile yazma eserlerin korumasında zamanında müdahale ile ilgili yaşanan sıkıntılar, bir yerde kanunlar yoluyla, resmiyet kazandırılarak sürdürülmektedir.

Yazma eserlerin taşınması esnasında da tahrip olma olasılığı göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir problemdir. Yönetmelik içinde, taşıma çantası olarak metal bir kutu tanımı yapılmıştır, fakat bu kutunun hangi özelliklerde olması gerektiği ve taşıma esnasında yazma eserlerin hangi koşullarda ve nasıl paketleneyeceği gibi hayati konuların belirlenmemiş olması da tahribat riskini arttıran önemli faktörler arasındadır. Zira taşıma esnasında yazma eserlerin içerisine yerleştirildikleri metal kutuların sarsıntıya karşı oluşturdukları belli bir dirençleri yoksa, yazma eserler, yılların ve tahrip edici unsurların etkisiyle, sarsıntıdan fazlaca etkilenip zarar görebilmektedirler. Diğer bir problem ise özellikle kamyon ya da kamyonet gibi arkası açık-yarı açık taşıma araçlarının her türlü dış atmosfer ve hava

¹⁴⁹ Halk ve Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği, **Resmi Gazete** Tarihi: 19.08.1982 Resmi Gazete Sayısı: 17789, VII Kısım- Cilt ve Onarım İşleri: Madde 28, Fıkra:9

şartlarına karşı ne kadar korunaklı olduğu ve içine yazma eser konulan demir kutuların yağmur, soğuk, nem vs etkenlere karşı ne kadar izole edilmiş olduklarıdır. İyi izole edilmeyen taşıma kutularının veya dış etkenlere karşı koruması olmayan ya da az olan taşıma araçlarının, yazma eserlere yolculukları esnasında zarar verebilecekleri unutulmamalıdır. Zira onarım için getirilen ya da onarımın ardından ait oldukları merkezlere götürülen yazma eserlerin yolda ne gibi olumsuz şartlarla karşılaşacakları kesin olarak tahmin edilemez.

Yörelerinde yazma eser kütüphanesi veya koleksiyonu olan bazı illerin kendi yöresel zenginlikleri saydıkları bu yazma eserleri, devlet tarafından kanuni olarak belirlenmiş merkezi kütüphanelere (İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi ve Ankara Milli Kütüphane) vermek istememeleri de yazma eserlerin korunması çalışmalarında karşı karşıya kalınan bir diğer problem olmuştur. Özellikle bürokratlar ve ilgili bölgenin, şehrin ileri gelenleri, “kültürel veya milli varlıklarımızı başka illere vermeyiz” diyerek yazma eserlerin buldukları yerlerde kalmasını, bu kütüphane-koleksiyonlarda koruma servislerinin kurulmasını talep etmişlerdir.¹⁵⁰ Fakat bu istek yerine getirilememiş ve yazma eserler oldukları mekânlarda bırakılmışlardır.

Karşılaşılan bürokratik, maddi ve özellikle kâğıt onarım-yenileme alanında yetişmiş elaman bulma sıkıntısı yüzünden her kütüphanede ya da küçük ödenekli kütüphaneler ile koleksiyon sahiplerinin elindeki imkânlarla yaşamaya çalışan özel koleksiyonlarda, bir kitap koruma servisinin kurulmasının ne kadar zor olduğu aşikârdır. Bu sıkıntıların üstesinden gelenebilmesi ise; hem yazma eserlerin asıl buldukları alanlara yakın fakat koruma konusunda titiz çalışabilecek hem de bölgenin fiziki ve coğrafi koşullarını göz önünde bulundurarak yazma eserlere zamanında müdahale edebilecek bölgesel koruma servislerinin hayata geçirilmesiyle mümkün olabilecektir. Tabii böyle bir çalışmanın yapılabilmesi için her şeyden önce üniversitelerin, kamu kurum ve kuruluşları ile bölge halkının ortak çabası gerekmektedir. Özellikle üniversitelerin ilgili bölümlerinde lisans düzeyinde kağıt ve

¹⁵⁰ Niğde Milletvekili Mehmet Salih KATIRCIOĞLU'nun, Niğde Kütüphanesinden Konya Halk Kütüphanesine taşınan eserlere ilişkin Başbakan Mesut YILMAZ'a sorusu ve Devlet Bakanı Hikmet Sami Türk'ün cevabı (6/787) **TBMM Tutanak Dergisi**, 76 ncı Birleşim, 14-4 1998 Salı, Dönem: 20 Cilt: 50 Yasama Yılı: 3,

kitap onarım- koruma (Konservasyon-Restorasyon) ile ilgili bölümlerinin açılması¹⁵¹ ya da en azından ilgili fakültelerin ders programları içerisinde kağıt onarım-yenileme gibi çeşitli koruma-onarım branşlarında dersler eklenmesi, koruma faaliyetlerinin branşlaşmaya giderek sürdürülmesi açısından daha faydalı olabilecektir.

Günümüzde yüksek öğretim kurumları içerisinde yer alan Meslek Yüksek Okulları'nın Restorasyon ve Konservasyon gibi bölümleri her yıl onlarca öğrenci mezun etmektedirler. Buna karşın bu öğrenciler, iki yıl gibi kısa bir süreye mobilyadan duvara her türlü alanı ama özellikle de arkeoloji ile ilgili konuları içeren koruma ve onarım tekniklerini öğrenmeye çabalamaktadırlar. Bu uygulama sonucu mezun olan öğrenciler tek bir onarım konusunda uzman olmak yerine birkaç onarım ve koruma tekniğini (ya da tamirini) yüzeysel olarak bilen tekniker, ara eleman daha doğrusu usta olarak yetiştirilmektedirler. İnterdisipliner bir alan olan koruma çalışmaları için bu belki tüm konular hakkında bilgisi olan elamanlara sahip olmak bakımından iyi gibi görünse de, yalnızca bir konuda uzman ancak diğer konularda da fikir sahibi olan elamanlar ile yapılan koruma çalışmaları daha doğru ve az hatalı olabilecektir. Bundan dolayı koruma konusunda verilen eğitimlerde branşlaşmaya yönelik uzman elamanlar yetiştirilmesinin amaçlanması daha doğru bir davranış olacaktır.

Üniversitelerin lisans eğitim programları arasında ise bir tek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi içerisinde *Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım* adı altında bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümden başka, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü dışında, Güzel Sanatlar Fakültelerinin bazı Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinde, yenileme-onarım ve koruma konularında haftalık birkaç saatlik uygulamalı dersler verilmektedir. Koruma-onarım konularında lisans ve meslek yüksek okulları kapsamında verilecek eğitim, eksikliği en çok hissedilen yetişmiş elaman sıkıntısı

¹⁵¹ Mimari Restorasyon alanında mimarlık fakülteleri içerisinde dört yıllık lisans eğitimi verilmektedir. Ancak, günümüzde yazma eserlerin korunmasına yönelik eğitim veren dört yıllık fakülte olarak sadece İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi içerisinde "*Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım*" adlı bir bölüm vardır. Koruma konusunda eğitim veren diğer okullar Meslek Yüksek Okulu olduklarından uzman yerine tekniker-ara eleman yetiştirmektedirler.

problemini çözümlenecektir.¹⁵² Bununla birlikte koruma çalışmalarının sadece onarmak ya da devamlılığını sürdürmek için bir takım uygulamalar yapmak olmayıp aynı zamanda tasarım boyutunun da olduğu unutmamalıdır. Özellikle resimli, süslemeli yazma eserlerin koruma uygulamalarında, çizim ve kullanılan boyalar konusunda tam donanımlı olarak yetişmiş elamanların yapacakları her türlü onarım ya da küçük müdahaleler, koruma çalışmaları ile ilgisi olmayan bir okuldan mezun olmuş ya da eğitim almış kişilerin yapacağı müdahalelerden kesin olarak daha doğru olacaktır. Bundan dolayı Güzel Sanatlar Fakülte'lerinden, özellikle de Geleneksel Türk Sanatları bölümlerinden tasarım ve koruma uygulamaları alanında eğitim alarak mezun olmuş kişilerin İnterdisipliner bir alan olan koruma faaliyetleri içerisinde mutlaka olması gerekmektedir.

Yazma eserlerin arşivlenmesi, koruma ve onarım çalışmalarının yürütülebilmesi için bölgesel laboratuvarlar kurmak öncelikle hem maddi olarak devletin her ilde, her kütüphanede veya koleksiyonda koruma servisi açabilme imkânsızlığını hem de bu merkezlerde çalışacak alanında uzman olarak yetişmiş eleman temin etmedeki sorunları azaltabilecektir. Zira koruma servisinin kurulum aşamasından sonraki süreç içerisinde sürekli olarak yapacağı eğitim faaliyetleri ihtiyaç duyulan alanda ki elamanın yetişmesine olanak sağlayacaktır. Diğer taraftan açılması önerilen bölgesel laboratuvarlar, elinde sayısal olarak fazla miktarda yazma eser bulunan bölgelerle sınırlandırılacağından, devletin bu merkezlere maddi kaynak ayırabilmesi, her ilde koruma servisi açması fikrinden daha fazla mümkün görünmektedir. Ve yine, özellikle her ilde bir koruma servisi açmayı olanaksızlaştıran yetişmiş elaman sıkıntısının çözümü için de bu bölgesel koruma servislerinin planlaması çok yararlı olacaktır. Zira bu merkezlerde görev alacak personel, servisin kurulum aşamasında yani başlangıçta o bölge içerisinde yer alan çeşitli kütüphanelerde çalışan görevlilerden bazılarının eğitimden geçirilip, oluşturulacak merkezi laboratuvarlarda kullanılması yoluyla çözüme ulaştırılabilir. Sonraki süreç içerisinde laboratuvarların kendi personelini yetiştirmeye yönelik yapacakları eğitim programlarıyla personel sorunu çözülebilecektir. Laboratuvarlar

¹⁵² İsmail Öztürk – Serkan İliden (2009a), Ülkemizde El Yazmalarının Korunması İçin Bölgesel Laboratuvarlar Oluşturulmasının Gerekliği, “**Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu**”, 4-6 Haziran 2009 - ERZURUM, Atatürk Üniversitesi Kültür Merkezi

kendi elamanlarını yetiştirdikten sonra, gönüllü gelen personel eski kurumuna geri döndüğünde, o kurumdakilerin de koruma konularında eğitilmelerine yardımcı olmaları planlanabilir. Zira bilindiği gibi kütüphanelerde görev alan personelin çok az bir kısmı koruma konusunda eğitim almışlardır. Tarafımızdan yapılan bir ön araştırmada, Yüksek Öğretim Kurumları içerisinde, kütüphanecilik ve arşivcilik konularında eğitim veren sekiz üniversiteden¹⁵³ sadece İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde 3. sınıfın ilk döneminde korumaya ilişkin ders bulunduğu görülmüştür.

Bunun yanı sıra, özellikle Güzel Sanatlar Fakültelerinin Geleneksel Türk Sanatları Bölümü'nde yazma eserler ile ilgili tasarım ve koruma konusunda yetişmiş elamanlarla ve ilgili diğer fakülte mezunlarının bu merkez kadrolarına alınmasıyla, koruma konusunda yetişmiş personel eksikliği problemi çözüme ulaştırılabilecektir. Diğer taraftan koruma konusunda eğitim veren yüksek okulların mezun ettiği öğrencilerin de teknik elaman statüsü ile bu kadrolara dâhil edilmesiyle de teknik elaman sorununun büyük bir ölçüde çözüme ulaştırılması mümkün olacaktır. Fakat bu uygulamanın en önemli getirisi, yazma eserlerin buldukları yörelerde koruma altına alınması nedeniyle, farklı nedenlerle merkezi kütüphanelere gönderilemeyen yazma eserlerin korunması mümkün olacaktır.

Bölgesel çapta koruma çalışmaları yapabilecek merkezi laboratuvarlar ve onların taşınabilir üniteleriyle yapılacak çalışmalar sonucunda, elinde yazma eser bulunan kişilerin de kolaylıkla bu eserleri koruma uygulamalarına tabii tutması sağlanabilecektir. Laboratuvar içerisinde kurulması öngörülen sayısal arşiv ile öncelik ailelerin elinde bulunan ve hiçbir kaydı bulunmayan yazma eserler olmak üzere kayıtlı veya kayıtsız bütün yazma eserlerin tam kayıtlarının tutulması mümkün olabilecektir. Çünkü şuan miras yolu ile ailelerin eline geçen veya özel koleksiyon ya da dernekler gibi kurumların elinde tam olarak ne kadar yazma eser olduğu bilinmemektedir. Bunların tespit edilip kayıt altına alınması çalışmaları yıllardır sürdürülen fakat tam olarak bitirilemeyen yazma eserlerin kataloglanması

¹⁵³ Bu Üniversiteler; Marmara Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, Hacettepe Üniv. Edebiyat Fakültesi, Başkent Üniv. İletişim Fakültesi, Ankara Üniv. Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doğu Akdeniz Üniv. Bilgisayar Ve Teknoloji Yüksekokulu, Anadolu Üniv. Açıköğretim Fakültesi, Sakarya Üniv. Sakarya Meslek Yüksekokulu

çalışmalarının da daha hızlanmasına ve eldeki yazma eserlerle ilgili bilgilerin artmasına yardımcı olacaktır. Çünkü tek bir ekibin tüm yurdu gezip yazmaları tespit etmeye çalışması çok uzun süren, zahmetli bir çalışmadır. Fakat birkaç bölgede oluşturulmuş bölgesel laboratuvarlar ve onların gezici ekipleriyle yapılacak kataloglama ve arşivleme çalışması sürecin kısılmasına neden olabileceği gibi normal şartlarda ulaşılamayacak ya da adı dahi hiç bilinemeyecek yazma eserlerin de tespit edilebilmesine yardımcı olabilecektir.

Diğer taraftan yazma eserlerin orijinal bilgi kaynağı olmaları, onların çok sık araştırma ve inceleme amaçlı olarak kullanılmalarına neden olmaktadır. Bir yazma eser, ne kadar uygun koşullarda korunursa korunsun, kullanım amacıyla okuyucuya ya da araştırmacıya her çıkarılışında, ortamdaki atmosferin (nem, ısı, ışık, mikrobiyolojik ortam vb) değişmesi sebebiylede zarar görebilmektedir. Yazma eserlerde oluşan bu çeşit tahribatları engellemek için onları ideal şartlar altında korumaya alıp, tıpkıbasımlarının ya da sayısal kopyalarının araştırmacıların kullanımına sunulması, korumanın en iyi yollarından birisidir. Bu kopyalar, araştırmacılar için gerekli bilgileri sağladığından, kültürel miras olan yazma eserlerin korunmasında önemli rol oynarlar. Özellikle son yıllarda yazma eserlerin kopyalarının sayısal ortamda saklanması ve internet üzerinden ilgililerin hizmetine sunulması en çok kullanılan uygulamalardan birisidir. Böylece hem kullanıcıların yazma eserlere kolayca ulaşabilmesi, hem de onlarla daha fazla fiziksel teması engelleyerek insan kaynaklı bozulmaların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.¹⁵⁴ Kurulması önerilen bölgesel laboratuvar içerisinde oluşturulacak sayısal arşivin de bu yönde uygulamalara gitmesi ve yazma eserleri internet üzerinden kullanıcıların hizmetine sunması, böylece hem yazma eserlerin daha geniş bir araştırmacı kitlesinin hizmetine sunulması hem de bölge üzerinde var olan yazma eserlerin daha uzun süre kalabilirliğine yardımcı olunabilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca elinde yazma eser bulunan kurum, kuruluş ve kişiler ile bölge halkına bu eserleri nasıl koruyacakları konusunda yapılacak bilgilendirmelerle de koruma çalışmaları, oluşturulacak

¹⁵⁴ İsmail Öztürk – Serkan İliden (2008), “Utilization of Digital Technology in the Preservation of Manuscripts Qualifying as Cultural Heritage”, **13th International Congress “Cultural Heritage and New Technologies”** 3rd-5th November 2008, Vienna- Austria
<http://www.stadtarchaeologie.at/tagung/abstracts/ozturk.htm> 03.11.2008

merkezler içerisinde hapsolunmadan, bölgesel sınırlarını aşp ülke geneline taşınabilecektir.

Bölgesel laboratuvarlarının bina olarak kurulması ve donanımlarının temin edilmesi aşamasında bir takım sorunlarla karşılaşmak muhtemeldir. Bu problemler, onarımların yapılacağı alanın oluşturulması, bu alanın destek üniteleri olan depolar, fümigasyon alanları, fotoğraflama-belgeleme alanları, arşiv ve bekleme odaları gibi yapılacak işleme göre ayrı mekânların oluşturulması ve genellikle pahalı olan onarım ve koruma teçhizatlarının temin edilmesi gibi sorunlardır. Bu gibi sorunların rahatça aşılabilmesi için alınacak tedbirlerin başında; mekânsal çözümler sağlayacak çözümler üretmek ve pahalı olan teçhizatların temin edilebilmesini zamana yayarak, aciliyet sıralamasına göre malzeme teminini sağlayacak bir plan hazırlamak gelmektedir. Hazırlanacak bu plan sayesinde hem laboratuvarın kuruluşu hem de henüz planlama aşamasında maliyet hesaplamalarının çıkarılmasını kolaylaştıracaktır. Bu plan içerisinde;

- Laboratuvarın kaç bölümden oluşacağı,
- Kaç personel için teçhizatlandırılacağı,
- Ne tür malzemeler gerektiği,
- Kurulum aşamasındaki sürecin kısa, orta veya uzun vadeli mi olacağı,
- Yönetim planlaması ve diğer kurumlar ile olan ilişkisi,
- Merkez bünyesinde faaliyet gösterecek taşınabilir ünitelerin teçhizatlandırılması ve merkez ile taşınabilir ünitelerin görev ve sorumluluklarının neler olduğunun kesin olarak tespit edilmesi

gibi konuların da yer alması gerekmektedir. “Fakat bir Restorasyon servisinin başarılı bir şekilde kurulması, her şeyden önce görevin verildiği kişiyle de alakalıdır. Yeni bir servisin kurulması için, görevlendirilen bu kişi, koruma ve onarım-yenileme konularında görevinin teknik yönlerine hâkim olan yetişmiş bir elaman olması gerekmektedir.”¹⁵⁵ Çünkü konuya hâkim olmayan kişilerin hazırlayacağı her türlü planlama ve uygulanabilirlik çalışmaları gereksiz, yanlış veya eksik donanımların

¹⁵⁵ M. Roper, **a.g.e.**, 44 s.

alınmasına neden olacaktır.¹⁵⁶ Bu ise boşuna harcanan zaman, para ve emek anlamına gelir. Bu türlü problemler ile karşılaşmamak için, iyi bir ön araştırma yapıldıktan sonra planlama yapılmalı ardından da laboratuvar kurulmalıdır.

Bölgesel koruma laboratuvarlarının sadece, bölge üzerinde yer alan yazma eserleri sayısal ortam araçlarıyla arşivlemenin ya da gerektiğinde koruma uygulamalarına tabi tutması dışında diğer önemli çalışması eğitim faaliyetleri olacaktır. Ülkemiz insanların genelde koruma konusunda ki bilinçsiz davranışları ve bilgisizliği nedeniyle sadece yazma eserler değil her biri kültürel miras olan; yapılar, etnoğrafik eşyalar ve kültürün diğer üretimleri olan fakat günümüzde her biri ayrı bir önem arz eden yapıtlarının da sürekli bir tahrip ve yok olması süreci ile karşı karşıya olduğu bir gerçektir. Önerilen bölgesel laboratuvarın uygulamaları içerisinde yer alan eğitim çalışmaları ile zamana yayılmış bir uygulama olarak, ilköğretim seviyesinden başlanarak toplumun tüm kesimlerine, sempozyumlar, workshoplar, bilgilendirme toplantıları vb. faaliyetlerle koruma olgusu ve nasıl koruma sağlanacağı gibi konularda bilgilendirme yapılabilecektir. Temel eğitimden itibaren koruma ve dolayısıyla sanat ve zanaat üretimlerinin önemi ve neden yaşatılması gerektiği öğretilen öğrencilerin ve kişilerin sonraki yaşamları boyunca kültürel miraslarına sahip olmaları, onları korumaları gerektiğini öğrenmeleri bizlere miras olarak bırakılan yapıtların sonraki kuşaklara da aktarılmasını mümkün kılacaktır.

2.3.2. Önerilen Laboratuvarların Donanımları

Kurulacak olan bölgesel laboratuvarın görevlerini, arşivleme, onarım-koruma çalışmaları ve eğitim faaliyetleri olarak sıralandırabiliriz. Bu görevler içerisinde öncelikle üzerinde durulan, bölge üzerinde yer alan yazma eserlerin sayısal ortama aktarılmış orijinal görüntüleri ile oluşturulacak arşivleme çalışması olacağından, laboratuvarların ihtiyacı olan en önemli donanım sayısal kayıt cihazları ve bu kayıtların saklanacağı ortamlardır. Merkez laboratuvar içerisinde oluşturulacak olan fotoğraflama ve arşivleme ünitesi için çeşitli tarayıcılar ve fotoğraflama araçları gerekmektedir. Bunlardan başka içinde onarım için merkezlere getirilecek yazma

¹⁵⁶ Bu konuya örnek olması için bakınız; A. Sernikli, **a.g.e.**, 41 s., Makalede Ankara Milli Kütüphane içerisinde kurulması planlanan” Yazma ve Nadir Eserler Restorasyon Merkezi” nin açılmamasına neden olan yanlış fizibilite çalışmasına değinilmiştir.

eserlerin sayısal ortamda çekilmiş-taranmış görselleri ve yazılı belgeleme işlemleri için hazırlanmış matbu evrakların tutulacağı arşiv odası ve reprografi alanı olarak adlandırabileceğimiz iki ayrı oda oluşturulması gerekmektedir.

Yazma eserlerin sayısal ortama aktarılmasında yazma eserin orijinal görüntüsüne en yakın kopyalama dijital fotoğraf makineleri ve tarama (scanner) denilen teknikle yapılan kopyalamalarda ulaşılmaktadır. Sayısallaştırma uygulaması için hangi tarayıcının uygun olacağına karar verirken kopyalamada kullanılacak formatlar, taranacak malzemenin durumu ve tabii bütçe durumu seçimi etkilemektedir. Tarayıcı ve fotoğraf makinesi seçerken optik çözünürlüğü, bit derinliği, taranacak-fotoğraflanacak alanın boyutu, tarayıcının hızı, bağlantı hızı ve şekli, farklı formatları kullanmadaki yetenekleri ve koleksiyondaki yazma eserlerinin durumunu dikkate almak gerekecektir. Zira bu çekimler tıpkıbasım verebilecek kapasitede olmalıdırlar. Genel olarak yazma eserlerin sayısal ortamda da doğru ve güvenilirlik niteliği taşıyabilmesinin ilk koşulu, orijinal boyutlarından sayısal ortama aktarılmış olmasıdır. Bundan amaç, en az kayıpla yazmayı sayısal ortama aktarabilmektir. Bu teknik özelliklere sahip olan teçhizatlar temin edildikten sonra, elde edilen sayısal kopyaların saklanabileceği depolama ünitelerine de ihtiyaç duyulacaktır.

Diğer taraftan yazma eserlerin sayısal ortama aktarılmalarından sonraki arşivleme sürecinde; veri göçü, güvenilirlik, veri güvenliğinin sağlanması, sayısal depolama ve yedekleme, sistem ve yıllık bakım maliyetlerinin yüksekliği gibi bazı sorunlarla da karşılaşılır. Özellikle teknolojik gelişmelere paralel olarak sayısal teknolojinin ortalama beş yılda bir yenilenmesinden dolayı veri göçünün önleyebilmek için, önceki teknoloji ile üretilen ve depolanan verilerin yeni teknolojiye adapte edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde önceden kullanılan dosya formatlarının yeni formatlara dönüştürülmesi sırasında kaçınılmaz olarak veri kaybı yaşanacaktır. Sayısal kopyalamada ve arşivleme çalışmalarında karşılaşılan diğer bir sorunda güvenilirliktir. Çünkü sayısal belge üzerinde dışarıdan yani başka bir sayısal ortam cihazı yardımıyla değişiklik yapmak oldukça kolaydır ve yapılan değişiklik kolayca anlaşılmaz. Bundan dolayı verilerin güvenilirliğinin sağlanması için e-imza

gibi özel teknolojiler geliştirilmektedir. Bu sayede verilere dışarıdan müdahale edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.¹⁵⁷

Bölgesel laboratuvarların merkez dışındaki yerleşim bölgelerinde var olan yazma eserlere ulaşmada yararlanacağı en önemli unsur olan taşınabilir birimlerin sahip olması gereken teçhizatları ise; arşivleme çalışmaları için gerekli taşınabilir kayıt cihazları, küçük onarımlar yapmak için gerekli olan onarım-yenileme malzemeleri ve eserlerin sürekli buldukları ortamların ideal şartlarda olup olmadığını kontrol etmeye yarayacak olan ekipmanlar olarak sıralayabiliriz.

Taşınabilir birimlerin arşivleme çalışmaları için ihtiyaç duyduğu temel araçlar; özel çekim aparatlarıyla donatılmış dijital fotoğraf makineleri ve taşınabilir tarayıcılardır. Kullanılan dijital fotoğraf makinesinin yüksek çözünürlüğe sahip pikseli olması ve ışık ya da çekim açısı gibi sorunları ortadan kaldıran çekim aparatlarının olması gerekmektedir. Ayrıca elde edilen belge niteliğindeki çekimlerin aktarılacağı diz üstü bilgisayarlar (tercihen internet erişimi sürekli olmalı) taşınabilir birim personelinin diğer önemli donanımlarındandır. Çünkü elde edilen bilgilerin ana merkezlere paylaşılması ve gerekirse koruma uygulaması yapılacak ortam ile ilgili merkezdeki konunun uzmanlarından alınacak bilgiler içinde bu dijital fotoğraf makineleri ve bilgisayarlar çok faydalı olacaktır.

Fotoğraf 49; Kaiser Marka Taşınabilir Kopyalama Sistemi Kaynak: Hayati Ulusay, Fotoğraf; Gökay Tazegül

Fotoğraf 50 Kaiser Marka Taşınabilir Kopyalama Sistemi Reprokid Kaynak: Hayati Ulusay, Fotoğraf; Gökay Tazegül

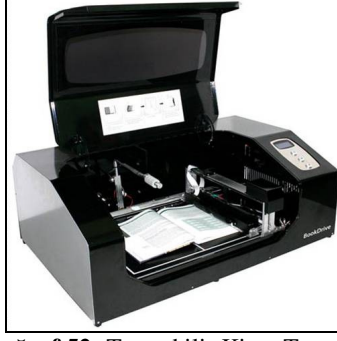
¹⁵⁷ İsmail Öztürk-Serkan İlden (2009b), "El Yazmalarının Araştırmacıların Kullanımına Sunulmasında Sayısal Ortamdan Yararlanma" **10. Ulusal El Sanatları Semp. 19-20 Kasım 2009** (Bildiriler), D.E.Ü. G.S.F. İZMİR-2009, 317-318 s.

Fotoğraf 51; DUNCO DesktopStudio Pro
Marka Taşınabilir Kopyalama Sistemi Kaynak:
Hayati Ulusay, Fotoğraf; Gökay Tazegül

Taşınabilir ünitelerde görevli uzmanların büyük çaplı müdahaleler yapması yerine, kısa süreler içinde yapılacak müdahaleler varsa onları yapması beklendiğinden, onarım malzemelerinin seçimi küçük onarımlar¹⁵⁸ olarak adlandırılan işlemlere yönelik malzemeler olacaktır. Ayrıca taşınabilir ünite personelinin ihtiyaç duyacağı diğer malzemeler arasında ortamdaki atmosfer koşullarını tespit edecek aletler ile aşırı yıpranmış ve büyük ölçekli onarım gereken yazma eserlerin taşınması işlemleri için ihtiyaç duyulan çeşitli boyutlarda ki asitsiz saklama ve taşıma kutuları sayılabilir. Birimler öncelikle koruma uygulamaları için gittikleri alan içerisindeki atmosfer şartlarını tespit etmek için ph ölçüm kâğıtları veya dijital bir Ph metre ve nemölçere ihtiyaç duymaktadırlar. Daha sonra yazma eserin uğramış olduğu tahribatın kesin tespiti için araç içerisine yerleştirilmiş gerekirse taşınabilir olan mikroskoplar, basit müdahaleleri yapmaya yarayacak, Japon kâğıtları, paçavra kâğıtlar, çeşitli kola ve yapıştırıcılar, bunları kullanırken ihtiyaç duyulan el aletleri ve portatif ışıklı masaya ihtiyaç vardır. Özellikle ana merkezde müdahalesi gerekli olan yazma eserlerin taşınmasına yardımcı olacak çeşitli boyutlarda ki asitsiz karton kutular ile yine taşıma işlemi sırasında yazma eseri tam güvenliğe alacak, sarsıntıya ve darbelere karşı dayanıklı metal taşıma çantaları gibi malzemelerde kesinlikle araçlarda bulundurulmalıdır.

¹⁵⁸ Küçük onarımlar için bkz: Y. P. Kathpalia, a.g.e., 95-96 s.

Fotoğraf 52: Taşınabilir Kitap Tarayıcısı
Foto: Serkan İlden

Diğer taraftan onarım amacıyla koruma merkezlerine gönderilen yazma eserler ön inceleme ve belgelemesi yapıp, kaydı alındıktan sonra, inceleme sonucuna göre uzmanların vereceği karar doğrultusunda, yazma eserin fiziki durumunu düzeltmek ve mümkün olabildiği kadar eski (orijinal) durumuna getirecek bir takım aktif koruma işlemlerine de tabi tutulabilirler.¹⁵⁹ Yapılan bu işlemler kâğıt ve kola ile yapılan klasik tamirat şeklinde olabildiği gibi objenin tahrip olma sebeplerine bağlı olarak çeşitli kimyasal malzemelerden faydalanılarak da yapılmaktadır. Kimyasal ve organik malzemeler kullanılarak yapılan onarım işlemlerinin, hem yazma esere, hem de işlemi yapan restoratöre zarar vermeden gerçekleştirilebilmesi için, çalışmanın yapıldığı mekânın ve kullanılan malzeme ve teçhizatların bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler arasında onarım işleminin gerçekleştirileceği mekânın genişliği ve içindeki alet, malzeme ve teçhizatların işlem akışını hızlandıracak şekilde yerleştirilmesi, yenileme işleminde kullanılacak alet, malzeme ve ekipmanların kaliteli olması ve atölyenin su-elektrik servislerinin tam güvenli olarak çalışması gibi konular sayılabilir.

Önermiş olduğumuz bölgesel laboratuvarın donanımlarının neler olacağına geçmeden önce bu donanımların içerisinde yer alacağı mekânların ne için kullanılacakları ve boyutları gibi fiziksel özelliklerinin tam olarak tespit edilmesi faydalı olacaktır.¹⁶⁰ Yazma eserlerin aktif koruma uygulamalarını da yapmak

¹⁵⁹ Pasif ve Aktif Koruma işlemleri için bkz: 2.2.1. Pasif Koruma (Onarım-Yenileme Öncesi İşlemler), 2.2.2. Aktif Koruma (Onarım-Yenileme Uygulamaları)

¹⁶⁰ İçinde 10 kişilik personelin çalışabileceği düşünülerek, önerilen laboratuvarın donanımları ile ilgili olarak; Serkan İlden, “**Türkiye’de Kitap Konservasyonu Çalışmaları ve Bir Kâğıt Restorasyonu Laboratuvarı Kurma Projesi**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), D.E.Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü. Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, İzmir- 2006, Yash Pal Kathpalia’nın “**Arşiv**

amacıyla oluşturulacak olan bir bölgesel laboratuvar, birbirine bağlantılı birkaç odadan ¹⁶¹ oluşturulabilir. Öncelikle iyi bir ışıklandırma ve havalandırmaya sahip, içerisinde onarım çalışmaları için kullanılacak çeşitli malzeme ve teçhizatlarının konulacağı bir büyük koruma-onarım odası gerekmektedir. Ayrıca zararlıların yazma eserlerden arındırılmasında kullanılan malzeme ve cihazlarının yerleştirileceği orta büyüklükte bir fümigasyon odası, kimyasal malzemelerin ve onarımla ilgili diğer malzemelerin konulacağı malzeme deposu olarak kullanılacak ve mümkün olduğu kadar birbirinden uzakta yer alan birkaç malzeme odası da olmalıdır. Bunlara ek olarak yazma eserlerin sulu ve kuru temizleme işlemlerinin yapılacağı iki dezasidifikasyon odasına ihtiyaç duyulmaktadır. Koruma uygulaması yapılacak yazma eserlerin beklemeye alınacağı ve işleminden çıkmış yazma eserlerin birbirinden ayrı olarak konulacağı, içinde dondurucuların olduğu birkaç küçük bekleme odası da gerekmektedir. Atölye içerisinde onarım gören kâğıtların yıkanma yerleri, tuvalet, ilk yardım ve onarıma gelen veya onarımı yapıldıktan sonra gönderilmeyi bekleyen yazma eserler için de odalar oluşturulmalıdır. ¹⁶²

Laboratuvar içerisinde bu alanlar oluşturulurken, alanların birbiriyle olan ilişkisi ve birbirine olan mesafesi, çalışanların sayısı, laboratuvarı teçhizatlandırmada kullanılacak malzemelerin ebadı gibi etkenler hem işlem akışının sürekliliği ve hızı hem de çalışan personelin güvenliği bakımından önemli bir faktördür. Bundan dolayı oluşturulacak olan laboratuvar, depoları ve yardımcı üniteleri ile bir bütünlük içinde ele alınmalı ve planlama buna göre hazırlanmalıdır. ¹⁶³

Bununla birlikte atmosfer şartları bakımından merkez içerisinde oluşturulacak ideal şartların, yazma eserlerin asıl depolama, sergileme veya kullanıma sunulacağı ortamın ışık ve atmosfer değerleriyle yaklaşık aynı olmasına özen gösterilmelidir.

Malzemesinin Korunması ve Restorasyonu” isimli kitabından, Michael Roper’ın “**Koruma ve Konservasyon Servisinin Planlanması, Teçhizatlandırılması ve Personel İstihdamı**” isimli RAMP çalışmasından ve T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nün arşiv ve arşivcilik ile ilgili yayınlarından, Süleymaniye Kütüphanesi Restorasyon laboratuvarında yapılan çalışmalardan ve T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Restorasyonu laboratuvarında yapılan faaliyetlerden ve kullanılan malzemelerden faydalanılmıştır.

¹⁶¹ Odaların büyüklüğü kullanılacak teçhizat ile orantılı olacağından ortalama olarak verilmektedir, Büyük oda ile kastedilen ölçü ortalama 100 m². Orta büyüklükteki oda ile kastedilen ölçü ortalama 50-60 m², Küçük boyutlardaki oda ile kastedilen ölçü ortalama 15-20 m²’dir.

¹⁶² Y.P. Kathalia, **a.g.e.**, 152 s.; ,M. Roper., **a.g.e.**, 30 s.

¹⁶³ İçindeki Tüm Alanlarla Birlikte Çizilmiş Laboratuvar Planı İçin Bkz: S. İlden (2006), **a.g.e.**, 92 s.

Çünkü koruma laboratuvarında ideal şartlarda onarım gören yazma eserler depolanma veya kullanım alanlarına geri gönderildiklerinde, bu alanların, onarımlarının yapıldığı ortamdan farklı çevresel değerler taşıyabilmesi durumunda hem yazma eserin kendisi hem de yazma eser üzerine onarım maksadıyla uygulanan malzeme ve kimyasalların vereceği tepki geri dönülemez bir sonuç ortaya çıkarabilir. Ayrıca laboratuvarın havalandırmalarının çok iyi yapılması, hatta bunun için tüm laboratuvara havayı temizleyen aspiratör sisteminin kurulması, yazma eserlerin yanı sıra tedavi maksadı ile yazma eserlere müdahalede bulunan personelin can güvenlikleri içinde önemlidir. Özellikle buharlaşan kimyasal maddeler ile çalışılan yerlerde, çeker ocakların yanı sıra, odanın içindeki havayı en az saatte üç defa değiştirebilecek bir sistem kurulmalıdır. Onarım odasında tabii ışıktan da faydalanılmak isteniyorsa ışığın direkt olarak içeri alınmasının bazı sakıncalı durumlar doğuracağı göz önünde bulundurularak pencerelerin kuzeye bakması ve çeşitli filtre ve kalın perdeler kullanılarak şiddetinin azaltılması gerekmektedir.¹⁶⁴

Onarım bölümünün büyüklüğü 10 kişi için yaklaşık 100 m² olması yeterlidir. Bu alan içerisinde, düz bir şekilde duracak değişik tiplerde kâğıt ve onarım malzemeleri, pres, giyotin, çeşitli büyüklüklerdeki masalar, sıcak-soğuk su ve lavabo tertibatı ile onarıma yönelik çeşitli malzeme ve ekipmanlar yer almaktadır. Bunlardan başka onarıma gelen değerli yazma eserlerin ve evrakların konulacağı kilitli kasa ve dolaplara da ihtiyaç vardır. Ayrıca, onarım çalışmalarında kullanılmak üzere alttan aydınlatmalı üstü camlı masalar, eğer ciltleme, yıkama ve dezasidifikasyon işlemleri için ayrı mekânlar oluşturulması düşünülmüyorsa, ciltli yazma eserin cilt işlerinin ve cilt süslemesinin yapılacağı, onarım kâğıtlarının fazlalığının kesileceği, yazmaların kurutma, dezasidifikasyon işlemlerinin yapılacağı alet ve makinaların konulacağı yerlere de ihtiyaç vardır.

Onarım bölümünün sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için restoratörlerin kullandıkları her bir tezgâh için ve diğer teçhizat veya işlem alanları için 15' er m²'lik alanlar ve yeterli dolaşım alanlarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca onarım atölyesinde bulunan malzeme ve cihazların düzenli ve sıralı bir şekilde bulunması, çalışma yerlerinin rahat, yeterli sıcaklıkta ve tercihen ayarlanabilir suni

¹⁶⁴ Işığın filtrelenmesi ile ilgili bkz: Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 42 s.

aydınlatma sistemleri ile donatılmış olması çok önemlidir. Onarım odasının işlem akışını kolaylaştırmak ve kimyasal işlemler gerektiren çalışmalar için küçük odalardan da faydalanılabilir. Bunun için onarım odasının içinde veya hemen bitişiğinde hazırlanacak 3-4 adet küçük boyutta kimyasal işlem odası yeterli olacaktır.

Küçük odalardan birisi nemlendirme işlemleri için kullanılmalıdır. Burası ortama nem veren bir cihaz ve üzerine yazma eserin konulacağı plastik ve plastik kaplı ızgaralı raflar ile donatılmalıdır. Küçük odalardan bir diğeri ise, yazma eserlerin kimyasal maddeler ile temizlenmesi için gerekli olan malzeme ve teçhizatlar ile donatılmalıdır. Ayrıca bu oda içerisinde kâğıt asiditesinin testinde kullanılacak kimyasal maddeler ve isteğe bağlı olarak kâğıt ve diğ er malzemelerin testlerinin yapılabileceği küçük bir laboratuvar da kurulabilir. Üçüncü oda dezasidifikasyon çözeltisi, kola, ahar gibi çözeltilerin hazırlanması için ayrılır. Bu oda içerisinde yazma eserlerin yıkanması, dezasidifikasyonu ve bu işlemlerden sonra kurutulması için gerekli donanımlar da olmalıdır. Laminasyon işlemlerinin yapılması için ayrı bir oda ayrılması ve bu işlem için gerekli laminatör, pres, kesici ve çalışma masası gibi aletler ile donatılması işlem hızı açısından önemlidir. Küçük odaların yapılan işleme ve içerisindeki teçhizatlara bağlı olarak 15- 20 m² büyüklükte olması yeterli olacaktır. Eğer bu kadar küçük odaya sahip olunamıyorsa presler, laminasyon cihazı, dezasidifikasyon, aharlama ve kurutma işlemlerinin yapıldığı malzemeler onarım odasının içerisinde işlem akışı da göz önünde bulundurularak yerleştirilebilirler.

Fümigasyon alanı olarak 15-20m²'lik orta büyüklükteki bir oda yeterli olacaktır. Bu oda vakum fümigasyonu, hava ile temizlemede kullanılan cihazlar, timol ve paradikloro benzen fümigasyonları için gerekli etüv cihazı çeşitli ilaçlama ve soğutma dolapları gibi malzemeler ile donatılır. Bu odanın, içerisinde kimyasal malzemelerin yoğun kullanılmasından dolayı çalışanların sağlığı ve güvenliği için onarım odasının hemen yanında değil, temizleme işlemlerinin yapıldığı veya koruma uygulamaları için bekleyen yazma eserlerin konulduğu küçük odalardan birinin yanında olması daha iyi olacaktır.

Fümigasyon alanı içerisinde koruma uygulamaları için gelen yazma eserlerin birbirlerinden ayrı olarak beklemeye alınacağı ve içerisinde dondurucuların olduğu bir oda hazırlamak, gelen yazma eserde ki problemlerin bekledikleri süre içerisinde diğer yazma eserlere bulaşmasını engellemek için çok faydalı olacaktır. Bu oda aynı zamanda gelen yazma eserlerin temizliğinin yapıldığı mekân olarak ta kullanılabilir.

Kimyasal malzemelerin ve onarımla ilgili diğer malzemelerin konulacağı depo iki yıl yetecek miktardaki malzemeyi alabilecek ve en az 20 m² büyüklükte bir oda olmalıdır. Fakat mümkünse kimyasal malzemeler ile diğer onarım malzemelerini ayrı mekânlarda saklamak daha doğru olacaktır. İçinde raflar ve kilitlenebilir dolaplar olan bu odanın, dayanıklı olmayan malzemelerin bozulmasını önlemek için sabit ısı ve nisbi nem sağlayan makinalar ile donatılması gereklidir. Özellikle tutkal ve laminasyonda kullanılan ipek kâğıdı gibi malzemelerin sürekliliği için iç atmosfer şartlarının kontrol altında tutulması gereklidir.

Fotoğraf 53:-Fotoğraf 54: Süleymaniye Kütüphanesi Restorasyon Laboratuvarı'nın Fümügasyon odasından genel görünüş

Foto: Serkan İlden

Malzeme depolarında yangın söndürme cihazları ve alarm sistemleri teçhiz edilmeli, depoların girişi onarım odasından ve dolaşım alanından olmalıdır. Kimyasal malzemelerin konulacağı depoların mümkünse ana binanın dışında olması sağlanmalıdır fakat bu mümkün değilse, fümügasyon alanının hemen yakınında kurulacak küçük bir oda kimyasal malzeme deposu olarak kullanılabilir. Böylelikle yenileme çalışmaları sırasında kimyasal işlemler yapılırken hem buradaki malzemelere ulaşım kolaylaşmış olur hem de malzemelerin kontrolü kolaylaşır ve diğer onarım malzemelerinden ayrılması sağlanır. Kimyasal malzeme depolarında kimyevi maddelerin özelliklerine uygun bir tezgâh ve bir lavabo, ayrıca kimyasal işlemlerde kullanılmak üzere bir davlumbaz ya da çeker ocak, düşük ısılarda

saklanması gereken kimyevi maddeler için de bir buzdolabı bulunmalıdır. Depo çok iyi havalandırılmalıdır ve kazara dökülebilecek bir maddenin sebep olacağı dumanın tavana çıkmasını sağlamak için depo içerisinde portatif bir vantilatör bulundurulmalıdır. Ayrıca kimyevi reaksiyonlar sonucu yangınların meydana gelebileceği unutulmamalıdır. Bunun için depoda yangın alarm sistemleri kurulmalı, yangın söndürme cihazları ve koruyucu giysiler ise her an kullanıma hazır bir şekilde olmalıdır.¹⁶⁵

Yazma eserlerin koruma ve onarım çalışmalarında kullanılacak malzeme ve ekipmanların kullanışlı olduğu ispatlanmış ve halen kullanılan malzemeler olması, yapılan işlemlerin sürekliliği ve kalitesi açısından çok önemlidir. Çünkü yanlış yapılan herhangi bir koruma veya onarım-yenileme işleminden sonra ortaya geri dönülemeyecek hatta yazma eserin tamamıyla tahrip olacağı bir sonuç çıkabilir. Bundan dolayı koruma çalışmalarında sadece en iyi malzemeler kullanılmalıdır. Kâğıt koruma çalışmalarında kullanılan malzemeleri; onarım işlemleri için kullanılan malzemeler, cilt işlemlerinde kullanılan malzemeler ve laboratuarda kullanılan aletler olarak gruplandırabiliriz. Ayrıca görsel ve yazılı kayıtlarının alındığı mekânların donanımlarını da bunlara ekleyebiliriz.

10 kişilik klasik kâğıt koruma uygulamalarını yapacak ekibinin onarım işlemleri, cilt işlemleri ve laboratuvar işlemleri için ihtiyacı olan malzemeler ile bunların miktarları şöyle sıralayabiliriz:

ONARIM ALETLERİ

Kola tabağı (çapı 15 cm);	10 adet
Kola tabağı (çapı 10 cm);	10 adet
Boya fırçası (25 mm-37 mm);	10 adet
Istaka (15-17 cm);	10 adet
Makas (20 cm ve sivri uçlu);	10 adet
Bıçak (7,5 cm ağızlı);	10 adet
Kâğıt kesicisi (17 cm sivri uçlu);	10 adet
Çelik/plastik cetvel (100 cm);	10 adet
Gönye;	2 adet
Kola hazırlama kabı;	2 adet
Emaye tepsi;	8 adet
Elektrikli ütü;	3 adet

¹⁶⁵ Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, s.151 vd.; M. Roper, **a.g.e.**, s.30 vd

Kalem ütü;	5 adet
Üstü camlı (ışıklı) masa;	10 adet
Kurutma rafı;	4 adet
Pres (60 cm x 55 cm)	5 adet
Giyotin (24 cm x 34 cm)	1 adet

Fotoğraf 55: Kâğıt Onarım Malzemeleri
Foto: Serkan İlden

Bu aletlerden başka klasik kâğıt onarım çalışmaları için gerekli olan diğer onarım malzemeleri ise; Japon kâğıtları, paçavra kâğıdı, parafinli ve yağlı (mumlu) kâğıtlar, ipek kâğıdı, ipek müslin ve el yapımı kâğıtlar, keten ve pamuk kumaşlar, sentetik maddeler ve yapıştırıcılardır.

Onarım işlemlerinde kullanılan yapıştırıcıların, yapılan işlemin uzun ömürlü ve sağlıklı olması bakımından ayrı bir önemi vardır. Yapıştırıcılarda aranan özellikler arasında; asitsiz olması, böcek ve kurtları çekecek özellikte olmaması ve özellikle uzun ömürlü olması tercih sebebi olmalıdır. Buğday-pirinç unu ve nişastası ile yapılan kola ve tutkal geçmişte en fazla tercih edilen yapıştırıcılar olmuştur. Günümüzde ise nylon, terylene, polivinil asetat, metil selüloz, CMC (Karboksil metil selüloz) gibi çeşitli sentetik yapıştırıcılarda kullanılmaktadır. Yenileme çalışmalarında özellikleri ve sürekliliği iyice bilinmeyen sentetik yapıştırıcıların kullanılmaması gerektiği unutulmamalıdır. Yapıştırıcı seçilirken sadece polimer sınıfına (poliakrilat veya polivinil gibi), polimerin cinsine (polimetil metakrilat gibi) bakmak yeterli değildir. Çünkü bazı firmaların ürettikleri malzemenin içeriğinde, tanıtım yazılarında belirtmedikleri bazı özel hazırlanmış kimyasallar olabilmektedir. İçeriği bilinmeyen bu kimyasalların onarımı yapılacak yazmaya zarar verip

vermediği bilinmeyeceği için üretici firmadan (gerekiyorsa gizli kalması şartıyla) belirtilmemiş kimyasal katkılarında neler olduğu öğrenilmelidir.

Fotoğraf 56: Yapıştırıcı olarak kullanılan CMC, Nişasta kolası ve fırça
Foto: Serkan İlden

Fotoğraf 57: Kâğıt Onarımında kullanılan bıçak, ıskata, bisturi, cımbız
Foto: Serkan İlden

Yenileme işlemlerinde kullanılan fırçalar 25mm-37mm ebatlarında samur veya kaliteli sentetik tüylü olmasına ve sert olmamasına dikkat edilmelidir. Çünkü yapıştırma işleminde çok sert kıllara sahip bir fırça kullanılırsa, fırça yüzeyine sürüldüğü kâğıdı tahrip edebilir. Yapıştırma işlemlerinden sonra yapıştırılan yüzeyin sağlamlaştırılması için kullanılan ıstaka genellikle kemikten veya ahşaptan yapılan yaklaşık 15cm-17cm ebatlarında bir malzemedir. Onarım kâğıdı tamir edilecek yüzeye yapıştırıldıktan sonra ıstaka ile yüzeyine vurarak veya basınç uygulayarak iki malzemenin birbirine iyice yapışması sağlanır. Yapıştırılan kâğıt fazlalıklarının alınması ve tıraşlanması işleminde kullanılan bıçak ve bisturiler çelikten yapılmış ve çok keskin olmaları gerekmektedir. Ameliyatlarda kullanılan bisturiler bu işlem için kullanılabilen gibi ayakkabıcıları kullandığı ve falçata adı verilen bıçaklar da kullanım kolaylığı ve rahatlığından dolayı tercih edilmektedir. Onarım çalışmalarında en fazla kullanılan bıçaklar 7,5 cm ağızlı normal işlem bıçağı ile 17 cm uzunlukta sivri uçlu kâğıt kesme bıçaklarıdır.

Fotoğraf 58: Elle çalışan giyotin
Foto: Serkan İlden

Kâğıt onarımı çalışmalarında kalın ya da fazla miktardaki kâğıdın (sayfanın) eşit büyüklükte ve düzgün olarak kesilmesi için giyotin kullanmak gerekmektedir. Bu kesici alet aynı ölçüde birden fazla kâğıt kesiminde işlemi hızlandırması yanı sıra normal kesim bıçağı ile tek sayfalar halinde yapılan kesim işlemi esnasında karşılaşılan orantısız kesim problemini de ortadan kaldırır. Elle ya da elektrikli olarak tercih edilecek olan giyotinler aynı zamanda cilt işlemlerinde de kullanılmaktadır

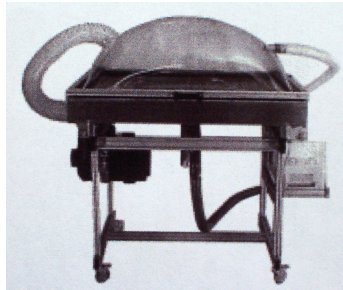

Fotoğraf 59: Işıklı masanın üstten görünüşü
Foto: Serkan İliden

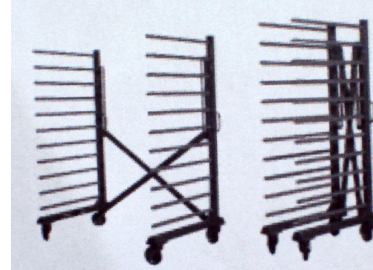

Fotoğraf 60: Işıklı masa
Kaynak: www.art&restoration.com

Işıklı masa kâğıt onarımı çalışmalarında vazgeçilemeyecek bir malzemedir. Cam yüzeyli bir masa ve cam yüzeyin altına yerleştirilen flüoresan lambalarla hazırlanan ışıklı masa ahşap, alüminyum veya çelik kasalı ve tek ya da hem altta hem de üstte olmak şartıyla çift ışık kaynaklı olabilmektedir. İdeal bir ışıklı masanın 200 cm uzunluk, 75cm genişlik ve 90cm yükseklikte olması yeterlidir. Ayrıca onarım işlemi sırasında tıraşlanan veya kazınan kâğıdın yüzeyinden kalkan kâğıt ve toz parçacıklarını emen basınçlı veya çeker ocaklı ışıklı masalarda kullanılmaktadır.

Fotoğraf 61: Vakumlu ışıklı masa
Kaynak: art&restoration.com

Fotoğraf 62: Ayarlanabilir kurutma rafı
Kaynak: www.art&restoration.com

Kurutma rafları ahşap, plastik, paslanmaz metal veya yüzeyi plastik ile izole edilmiş metalden yapılan yıkama işleminden sonra sayfaların kurutulması işleminde kullanılan malzemedir. Yıkanan sayfanın fiziki durumuna göre tercih edilen raflı ya da üzerine asılabilen çeşitleri mevcuttur. Elektrikli ütü yıkanmış kâğıtların veya kırışıklığı giderilmesi için nemlendirilmiş kâğıtların asılıp kurutulduktan sonra kırışıklıkları kalmaması için son işlem olarak kullanılan malzemedir. Evlerde kullanılan ütüler ile onarım-yenileme amaçlı kullanılan çok küçük uçlara sahip kalem ütüler bu işlem için yeterlidir. Büyük koruma servisleri için özellikle arşivler gibi kuruluşların koruma servislerinde çok sayıda kâğıt işleminden geçirildiğinden, daha büyük ütülerde kullanılabilir. Fakat her iki çeşit ütünün de kullanımı esnasında sıcaklığın kâğıtlara direkt temasının engellenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Emaye tepsi ise kâğıtlara uygulanan yıkama, soğuk laminasyon ve kurutma işlemlerinde işlem gören kâğıdın, yüzeyine yapışma riski az olduğundan dolayı kullanılan malzemedir.

Fotoğraf 63: Pres
Foto: Serkan İlden

Onarımı yapılan kitap ve belgelerin kurutulması ve düzleştirilmesi aşamasında preste kullanılmaktadır. Ortalama olarak 60 cm x 55 cm ebatlarında ki bir pres normal ölçülerdeki kitap ve kâğıtların düzleştirilmesi için yeterli olacaktır.

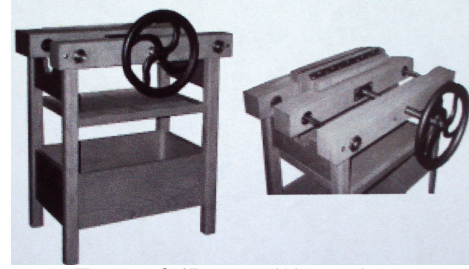
CİLT ALETLERİ

Baskı presi (60 cm x 55 cm);	4 adet
Pres tahtası (40 cm);	5 çift
Sırt tahtası (40 cm);	5 çift
Karton kesici (45 cm veya daha geniş);	3 adet
Sırt çekici (45 gramlık);	5 adet

Yazı ve motif kalıpları (küçük – büyük)	
Makas (25 cm'lik bez ve deri kesmek için);	5 adet
Bıçak (8 cm ağızlı);	10 adet
Deri traşlama bıçağı;	3 adet
Biz;	3 adet
Kâğıt kesicisi(18 cm'lik, çelik);	10 adet
Gönye;	2 adet
Tutkal fırçası (yuvarlak);	5 adet
İğne;	36 adet
Giyotin (24 cm x 34 cm);	1 adet
Çalışma masası (75 cm x 100 cm x 95 cm);	10 adet
Keski (5 ve 15 cm ağızlı);	3 adet

Fotoğraf 64: Baskı Presi
Foto: Serkan İlden

Fotoğraf 65: Sırt Dikiş Presi
Kaynak: www.art&restoration.com

Baskı presi, formaların sırt dikişleri atılırken, şirazeleri örülürken ve işlemiden çıkan yazma eserin düz olarak şekillendirilmesinde kullanılmaktadır. Motif ve yazı kalıplarının deri üzerinde uygulanmasında da baskı preslerinden faydalanılmaktadır. Ayrıca ciltleme işleminden sonra kitabın formunu sabitlemek ve sayfaların düzeltilip kesilmesinde (daha çok laminasyon işlemi görmüş yazma eserin aynı boyuta getirilmesi için taşan asetat kısımların kesilmesinde) pres kullanılmaktadır. 60 cm x 55 cm'lik düz pres ve 71 cm x 106 cm x 107 cm (yükseklik) ebatlarındaki bloklama presi cilt işlemleri için yeterlidir. 40 cm'lik pres tahtası ve sırt tahtası cilt yapılırken formun oluşturulmasında ve oluşturulan biçimin kalıcı olmasında kullanılmaktadır.

Motiflerin deri üzerine kabartma olarak çıkmasını sağlayan alete kalıp denir. Cilt üzerinde süsleme ve yazı yazmak amacıyla kullanılan küçük ve büyük boyutlarda ki olan kalıplar, metalden, tahtadan ve deriden yapılmaktadır. Kalıplar, kapak üzerindeki yerlerine göre "şemse kalıbı", "köşe kalıbı" gibi isimler alırlar. Tahta ve metal kalıplar baskı sırasında bazen deriyi zedelediğinden Türk ciltçiliğinde

daha çok deve derisinden yapılmış kalıplar tercih edilir. Bazı ciltlerde, özellikle şemse ve köşebentlerle mikleb ve kapak içlerinde form vermek için tek parça büyük kalıplar kullanmak gerekebilir. Bunların dışında genellikle zencirekler, köşebentler, şemse iç dolguları ve sertabın muhtelif yerlerinin süslenmesi için daha pratik olan küçük kalıplar kullanılmaktadır.¹⁶⁶

Fotoğraf 66: Cilt Süslemesinde Kullanılan Bazı Motifler
Foto: Serkan İlden

LABORATUAR ALETLERİ

Çalışma masası (200cm x 90cm x 105cm);	1 adet
Çeker ocak;	1 adet
Terazi;	2 adet
Su destilasyon cihazı;	1 adet
pH metre;	1 adet
Mikroskop;	1 adet
Etüv cihazı;	1 adet
Yıkama havuzu (ısı kontrollü 90cm x 110cm x 30cm-havuz derinliği-);	1 adet
İklimlendirme dolabı;	1 adet
Sıcak Laminasyon cihazı;	4 adet
Fırın;	1 adet
Elektrikli mikser;	1 adet
Katlama dayanıma test cihazı;	1 adet
Ültraviyole lamba;	1 adet
Elektrik ısıtmalı dezasidifikasyon tankı;	2 adet
Yıkama desteği;	4 adet
Geniş tepsi;	8 adet
Çelik tel ızgaralı tabla;	10 çift
Plastik tel ızgaralı tabla;	10 çift

¹⁶⁶ Ahmet Saim Arıtan, "Ciltçilik" **İslam Ansiklopedisi**, C.VII, , İstanbul-1993, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 551- 552 s.

Laboratuarda kullanılacak olan çalışma masası üzerinde kimyasal malzemelerin hazırlanacağı göz önünde bulundurularak mermer yüzeyli, elektrik ve sıcak-soğuk su tesisatı bağlı banko şeklinde hazırlanmalıdır. Yapılan kimyasal işlemler sonucu ortaya çıkacak olan gazların, çalışanlar için tehlike oluşturmaması için, hemen ortamdan çekecek kaliteli bir çeker ocak tercih edilmelidir. Kullanılacak terazinin dijital göstergeli ve hassasiyetinin $\pm 0,01$ olması tercih edilmelidir. Onarım çalışmalarında sıklıkla kullanılan destilasyon cihazı özellikle kâğıtların yüzeyindeki lekelerin çıkarılması için kullanılan destile suyu temin edilmesi için gerekli olan bir cihazdır.

Fotoğraf 67: Bakteri ve Virüsleri Çekerek Yok Edebilen Ocak (Hava Temizleme Cihazı)
Kaynak: www.art&restoration.com

Fotoğraf 68: Yıkama Havuzu
Kaynak: www.art&restoration.com

Yıkama havuzu kâğıtların temizlenmesi ve mekanik dayanımlarının artırılması işlemlerinde kullanılan bir malzemedir. Yıkama havuzunun ısı kontrollü olması yapılan işlemler esnasında ihtiyaç duyulan ısının sürekliliği için gereklidir. İklimlendirme dolabı mantar ya da böcek istilasına uğramış olan yazmaların diğerlerine de bulaştırmasını engellemek için poşetler içerisinde saklanabildiği bir çeşit buzdolabıdır. Dondurmak mantar sporlarını değilse bile hifleri öldürebilmektedir. Katlama dayanımı test cihazı, kâğıdın çekme dayanımının ve dayanıklılığını ölçen bir alettir. “MIT” ve “Schopper” tipi makineler bu test için idealdir. pH metre objede çeşitli kimyasal, çevresel veya objenin kendisinden kaynaklanan sebeplerle oluşan asidite oranlarının kontrolü için kullanılan bir alettir. Asit oranı yükselmiş veya asitten dolayı tahrip olmuş olan kâğıtların asidite oranlarını nötralize etmek için dezasidifikasyon işlemi uygulanır. Dezasidifikasyon yöntemlerinden biri olan “sulu dezasidifikasyon yöntemi” banyolu bir işlemdir. Bu işlem sırasında kullanılan suyun sıcaklığını sabit olmasını gerekmektedir. Bunun için elektrik ısıtmalı dezasidifikasyon tankı kullanımı, işlem sırasında ısı düşmesinden

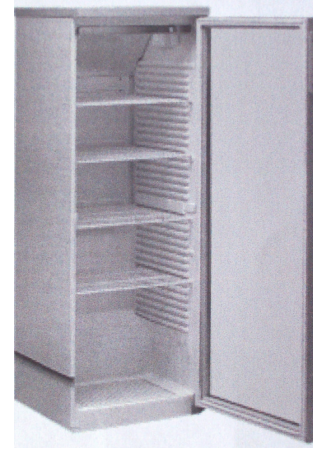
kaynaklanan problemlerin önlenmesini sağlar. Yıkama desteği, çelik/plastik tel ızgaralı tabla ve geniş tepsi de yine sulu olan işlemlerde normal ve zayıf kâğıtlara destek olması ve işlem sonrasında kâğıtların kurutulmasında kullanılır. Kurutma işlemi için sıcaklığı 38 °C'ye ayarlanmış fırında kullanılır. Fırın laboratuvar çalışmalarının yanında hızlı yaşlandırma testi uygulamasında ve iç ortamdaki nemi kontrol altına almada kullanılan silika jelin tekrar kullanım için ısıtılması gibi diğer işlemlerde de kullanılmaktadır.¹⁶⁷

Fotoğraf 69:
Mikroskop
Foto: Serkan İlten

Fotoğraf 70: pH metre
Kaynak: www.art&restoration.com

Fotoğraf 71: İklimlendirme Dolabı
(Buzdolabı) Foto: Serkan İlten

2.3.3. Önerilen Laboratuvarların Görevleri

Önerilen laboratuvarların görevlerini; belgeleme-arşivleme, koruma-onarım çalışmaları ve eğitim olmak üzere üçe ayırmamız mümkündür. Bölgesel laboratuvarların en önemli görevlerinin başında gelen belgeleme ve arşivleme çalışmaları, sayısal ortam kayıt cihazları ve belgelemeye yönelik hazırlanmış evraklar aracılığıyla yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Bu çalışmalar, yazma eserlerle ilk temas anından itibaren başlanmalıdır.

¹⁶⁷ İ. Binark (1988), **a.g.e.**, 353-355 s.; İ. Binark (1980), **a.g.e.**, 163-164 s.; Y. P. Kathpalia, **a.g.e.**, 155-202 s.; M. Roper, **a.g.e.**, 11-18 s.; www.art&restoration.com.tr 17.05.2008, www.brescianisrl.it 16. 05. 2008

Belgeleme çalışmaları, yazma eserin koruma uygulamalarına tabi tutulması durumunda, tahrip olmadan önceki hali hakkında bilgi vermesi ya da tahribata uğratan nedenlerin tespit edilmesine yönelik çalışmalarda faydalanılacak en önemli veri kaynakları olmaktadır. Bilindiği gibi korumanın doğru tanımlanması ve amacına ulaşması, ancak doğru bir belgeleme çalışması ile mümkündür. Doğru bir koruma uygulamasına yönelik olarak hazırlanacak yazılı ve görsel belgeler, kültürel mirasın mevcut durumu ve hasarının tespiti ile söz konusu hasarın çözümüne ilişkin her türlü koruma çalışmalarının temel verileridirler. Bu veriler, kültürel mirasın gelecek nesillere iletilmesinin ve topluma tanıtılmasının da önemli bir aracıdır. Ön araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler, hasar nedenlerini ortadan kaldıracak veya etkilerini azaltacak koruma tekniklerinin seçilerek uygulanmasına temel oluşturmaktadır. Bu nedenle her şeyden önce ister müzede, ister özel koleksiyonda, isterse ailevi miras olarak günümüze kadar gelmiş olsun, kültürel miras örneklerinin doğru ve eksiksiz olarak kayıt altına alınması gerekmektedir.¹⁶⁸ Bu bilgilerin yazma eserlere yönelik hazırlanacak bir kimlik formu¹⁶⁹ ile yazılı olarak kayda geçirilmesi koruma faaliyetlerinin doğru olarak yürütülmesi için önemlidir.

Bununla birlikte korunması planlanan yazma eserin görsel ve yazılı olarak kayıt altına alınması, önerilen bölgesel laboratuvarların ve bu laboratuvarlara bağlı olarak çalışacak taşınabilir birimlerin en öncelikli görevi olduğundan çok titiz ve dikkatli yapılmalıdır. Bölgesel laboratuvarların sayısal ortamlarda hazırlayacağı yazma eser arşivleri, yazma eserlerin en azından sayısal ortamda bile olsa, sonraki kuşaklara aktarılabilmesini mümkün kılabilecektir. Ayrıca bu sayısal kopyalar internet üzerinden, yazma eserler üzerinde araştırma yapmak isteyen ilgililerin kullanımına sunulabilmesi olanağı sağladığı için çok önemli veri kaynağı olabileceklerdir. Diğer taraftan bu sayısal kopyalar sayesinde araştırmacılar, birbirlerinden oldukça farklı yerlerde bulunan yazma eserleri aynı anda birbiriyle karşılaştırılabileceklerdir. Yazma eserlerin sayısal ortamda kullanıma açılması, kullanıcıların yazma eserleri sayısal ortamda detaylı incelemesine olanak vermesi yanında yazma eserlerin kullanıcıya her çıkarılışında değişen atmosfer şartlarından

¹⁶⁸ İ. Öztürk (2007) **a.g.e.** 39-42 s.

¹⁶⁹ Kimlik formu örnekleri için bkz: 2. BÖLÜM, 2.3.1. Korumada Belgelemenin Önemi. s. 53 - 56

olumsuz etkilenmesi ve kullanıcıların yazma eserlerin orijinallerine teması engellenerek insan kaynaklı bozulmaların önüne geçilmesi de sağlanabilecektir.¹⁷⁰

Bu kopyalar yazma eserlerin orijinali olmasalar bile araştırmacılar için gerekli bilgileri sağladığından, kültürel miras olan yazma eserlerin korunmasında önemli rol oynarlar. Kurulması önerilen bölgesel laboratuvarların temel görevi olan yazma eserlerin korunması, gelecek kuşaklara aktarılması, ancak bilimsel ve kültürel alanda bilgi kaynağı olarak da kullanımının devam etmesi gerekli olduğu düşüncesi yer aldığından, hazır evraklarla ve sayısal ortam araçlarıyla yapılan arşivleme ve belgeleme çalışmaları, koruma faaliyetlerinin amacına uygun olarak sürdürülmesine önemli katkı sağlayacaktır.

Yapılacak olan arşivleme çalışması, büyük oranda sayısal kopyalar üzerinden olacağından, orijinal yazma eserlerin depolanması, saklanması veya sunum mekânlarında karşılaşılan tahrip edici unsurların azaltılması için harcanacak emek ve para, elde edilen sayısal kopyaların saklanmasına harcanacaktır. Bu ise masrafların çok fazla azalması anlamına gelecektir. Bu kazanç aynı zamanda istenmeyen ya da yanlış bir karar sonucu yapılacak bir müdahale neticesinde geri dönülemeyecek, hatta tamamen yok olabilecek bir noktaya gelen yazma eserin, mümkün olan en iyi durumundaki (yani ilk kayıt edildiği, kopyalandığı andan itibaren) görsellerinin elde bulunması anlamına da gelmektedir. Bu ise kültürel mirasın sürekliliğini sağlaması bakımından önemli bir kazanım olacaktır.

¹⁷⁰ İ. Öztürk – S. İlden (2008), **a.g.m.**, Yazmaların sayısal ortam araçları ile kayıt altına alınmaları ile ilgili bkz; “The Digital future for Documentary Studies” Oxford University Centre for the Study of Ancient Documents www.csad.ox.ac.uk/csad/Newsletters/Newsletter3/Newsletter3.pdf, 24 Aralık 2007, p.3.; Türkan TÛZÛN, “Belgelerin Dijitalleştirilmesinde Yeni Teknolojiler: Kütüphane ve Arşiv Uygulamaları” www.ankos.gen.tr/acikerisim/tammetin/belgelerindijitallestirilmesi.pdf, 22 Aralık 2007

Fotoğraf 72; Sayısal Ortamda Tarama Uygulaması
Kaynak: <http://www.konyayazmakutup.gov.tr/dijital.htm>

Diğer taraftan, bölgedeki yazma eserlerin tespit edilip kayıt altına alınması, çalışmalarını yıllardır sürdürülen fakat tam olarak bitirilemeyen yazma eserlerin kataloglanması çalışmalarına da katkı sağlayabilecektir. Ayrıca sayısal ortam araçlarıyla detaylı tüm kayıtları ve gerekli bilgileri tutulan bu yazmalar, internet üzerinden araştırmacıların kullanımına da sunulabilecektir. Bu işlemler, yazmaların sonraki dönemlerde geçirecekleri koruma uygulamaları için ön bilgi olabileceği gibi, henüz daha resmi kayıtlara geçmemiş, varlığı bilinmeyen yazmaların da kayıt altına alınmasını sağlayacaktır. Bölgesel laboratuvarlar içinde kurulacak dijital arşivlerin internet üzerinden kullanıma sunulması da, araştırmacıların veya ilgililerin normal şartlarda ulaşamayacakları veya ulaşmalarının çok zor olduğu yazmalara ulaşmalarını da kolaylaşabilecektir.

Fotoğraf 73: Laboratuvar Ortamından Sayısal Kayıt
Kaynak: <http://www.konyayazmakutup.gov.tr/dijital.htm>

Oluşturulacak bölgesel laboratuarlarda gerçekleştirilecek koruma-onarım çalışmalarının bir diğer önemli adımını da “yerinde koruma” uygulamaları oluşturmaktadır. Bu uygulamayla, normal şartlarda, çeşitli sebeplerle, Konya ve İstanbul’daki koruma servislerine götürülemeyen ya da gönderilemeyen yazma eserler, artık ait oldukları mekânlarda veya bölgeler içerisinde gerekli koruma işlemlerine tabi tutulabileceklerdir. Bilindiği gibi yazma eserler onarım için büyük merkezlere gönderilirken taşınma esnasında veya gönderildikleri merkezlerde onarım sıralarını beklerken de, gerekli tedbirler alınmamışsa eğer, bozunmaya uğrayabilmekte ya da oluşmuş hasarları daha da kötüye gidebilmektedir. Ayrıca yazmaların sürekli buldukları bölgedeki iklim şartları ile onarım gördükleri bölgedeki iklim şartlarının birbirinden farklı olma ihtimali ve barındırıldıkları ortamın koruma uygulamaları için ideal şartlara sahip olmaması da bozunmanın sürekliliğini devam ettirebilmektedir.

Yerinde koruma-onarım uygulamaları kapsamında önermiş olduğumuz bölgesel laboratuvarların kurulması çalışmaları ile yazma eserler, buldukları, kullanıma sunuldukları bölge ya da illerde koruma altına alındığında, koruma uygulamaları için hayati olan zamandan kazanımdan faydalanabileceklerdir. Ayrıca çeşitli sebeplerle merkezlere gönderilemeyip, koruma uygulamalarına tabi tutulamayan tüm bölge yazma eserlerine ulaşıp, onlarında korunması, arşivlenmesi mümkün olacaktır. Diğer taraftan elinde yazma eser bulunan kişi ve kurumlar da taşınabilir ekiplerin yapacakları yerinde koruma uygulamasından faydalanabilecek, böylelikle çok büyük oranda bozulması veya tahribatı olmayan yazma eserler ana merkez laboratuvarlara götürülmelerine gerek kalmadan oldukları mekânlarda gerekli müdahalelerden faydalanabileceklerdir.

Bölge koruma laboratuvarlarının ve taşınabilir birimlerin arşivleme ve belgeleme çalışmalarından sonraki en önemli görevlerinden olan koruma uygulamalarını merkezlerde yapılan çalışmalar ve taşınabilir birimlerin yapacağı çalışmalar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Merkezlerde yapılacak olan korumaya yönelik faaliyetler; yazma eserlerin her türlü koruma ve onarım işlemlerini kapsamaktadır. Koruma işlemleri; çeşitli kimyasallar kullanarak ya da temizleme bezi, fırça, silgi gibi malzemeler yardımıyla silmek, temizlemek ve tozlarından arındırmak gibi işlemlerden, yazma eseri olumsuz etkileri bulunan unsurları yazma eserden uzaklaştırma yani arındırma işlemlerine kadar olan her türlü müdahaleyi kapsamaktadır. Onarım işlemleri ise; yırtılmış, yıpranmış ya da tahribata uğramış

yazma eserin eksik ya da tamire ihtiyacı olan kısımlarının tamamlanmasına yönelik yapılan işlemlerini kapsamaktadır. Bu merkezlere gelen veya taşınabilir üniteler aracılığıyla ulaşılan yazma eserin sayısal ortamda kayıtlarının alınması ve bu kayıtların araştırmacıların hizmetine sunulması da servislerin yazma eserlerin orijinal hallerinin korunması konusunda ki uygulamalarından olacaktır. Merkezlerde yapılan bu uygulamalarda amaç; yapılan tüm onarım ve koruma işlemlerinin mümkün olduğu kadar yazma eserin orijinalliğine zarar vermeyen, onun sürekliliğini devam ettirecek uygulamalar olmasıdır.

Merkezler dışında yapılacak koruma faaliyetleri ise; kamu kurum ve kuruluşları ile kişilerin ya da özel koleksiyonların elindeki yazma eserleri, taşınabilir birimler aracılığıyla, buldukları alanlar içerisinde, koruma uygulamalarına tabi tutmak ve gerekli hallerde çok büyük olmayan onarımlarını yapmaktır. Fakat yapılması gereken müdahale çok geniş kapsamlı ve taşınabilir birimlerin yapabileceği yetki ve becerileri dışında ise, taşınabilir birimler bu yazma eserleri gerekli paketlenme ve taşıma kriterlerine uyarak en az zarar ve temasla ana merkezlere götürecektir. Ana merkeze getirilen yazma eserler, korumaya yönelik gerekli uygulamalar ve işlemlere tabi tutulup, dijital kayıtlarının alınmasının ardından tekrar gerekli taşıma tedbirleri alındıktan sonra ait oldukları merkezlere geri götürülecektir.

Yerinde yapılacak koruma uygulamalarının bazı önemli getirileri de olacaktır. Bunlardan en önemlisi; taşınabilir birimler, yazma eserlere oldukları mekânlarda ulaştıkları için bu mekânın yazma eserin gelecekte varlığını sürdürmesine uygun olup olmadığını yerinde görebilme imkânına sahip olacaklardır. Bu sayede yazma eserlerin sürekli olarak buldukları mekânların koruma standartlarına uygun olmaması durumunda, mekânda en iyi ortamın sağlanmasına yardımcı olacak bilgilendirmelerle de koruma faaliyetlerine katkı sağlanabilecektir.

Bölgesel laboratuvarlarda korumaya yönelik yapılan çalışmalar sadece çeşitli kimyasal veya el ile yapılan onarım ve düzeltmeye yönelik faaliyetlerle sınırlı olmayıp, yazma eserlerin sürekli buldukları mekânların uygun şartlarda düzenlenmesine yardımcı olmak, zarar görmüş yazma eserlerin onarım için koruma

merkezlerine getirilmesi ve gerekli koruma işlemlerinin tamamlanmasının ardından tekrar geri götürülmelerini, sürekli kaldıkları mekânlardaki ilgili personelin-kişilerin yazma eserleri nasıl sağlıklı tutabilecekleri konularında eğitilmelerini de kapsamaktadır. Bölgesel laboratuvarlar tarafından yapılacak eğitim çalışmaları iki yönlü olarak gerçekleştirilebilir. İlki bölgesel laboratuvarların kendi ihtiyacı olan personeli eğitime yönündeki eğitim çalışmaları, diğeri ise bölge halkına yönelik yapacağı eğitim çalışmalarıdır.

Kendi personeline yönelik yapacağı eğitimler ilk kurulum aşamasında ihtiyacı olan elamanların yetiştirilmesi kapsamındayken, sonraki süreçte hem sürekli ihtiyaç duyulan uzmanların yedeği olabilecek elamanların yetiştirilmesi hem de kurulacak başka koruma merkezleri için elaman yetiştirilmesi şeklinde olabilecektir. Bu amaçla, kurulması düşünülen bölgesel laboratuvarlardan biri koruma çalışmalarının yanı sıra sürekli olarak personel eğitimi görevi de üstlenebilir. Böylelikle merkezlerin, her konuda, ihtiyacı olan uzmanların yetiştirilmesi süreklilik kazanabileceği gibi merkezlerin kurulduğu bölgelerin özel durumlarına uygun, gerekli elamanlarında yetiştirilmesi mümkün olabilecektir. Çünkü bir bölgede yoğun görülen problemler ya da tahrip edici unsurlar diğeri bir bölgede alt seviyelerde görülebileceğinden, her bölge, içinde bulunduğu şartlara uygun elamana ihtiyaç duyacaktır. Koruma uygulamalarında önemli olan, konservatörlerin kendi yapabilme yetilerin dışında olan uygulamaları yaparak, istemeden de olsa yazma eserlere zarar vermelerini önlemektir. Genel olarak korumaya yönelik konularda yetkin bilgi sahibi olmak ama tek bir konuda uzmanlaşmak ve bu uzmanlık alanına göre müdahalede bulunmak konservatörlerin en önemli sorumluluğu olmalıdır. Fakat koruma konusunda eğitim veren okulların branşlaşmaya yeterli önem veremediklerinden dolayı, uzmanlık konularına yönelik çalışmalar bu merkezler eliyle hayata geçirilebilir.

Bölge halkına yönelik yapılacak eğitim çalışmaları ise çeşitli seminerler, bilgilendirme toplantıları ve workshoplar yoluyla öncelik ilköğretim olmak üzere, halkın koruma bilincini edinmesine yönelik yapılacak faaliyetlerdir. Çeşitli kurumlarla işbirliği yapılarak veya belki bizzat okullara gidilerek yapılacak bu korumaya yönelik bilgilendirmeler, yalnızca yazma eserleri değil kültürün ürünleri

olan tüm yapıları kapsayacak şekilde verilebilir. Böylece erken yaşlarda koruma bilinci ile tanışan kişilerin, ileriki yaşlarında kültürel mirasına karşı daha sorumlu davranması mümkün olabilecektir. Yine laboratuvarın hizmetleri arasında, koleksiyon sahiplerinin ellerindeki yazma eserlerin saklanması ve korunması konusunda bilgilendirme görevi de olacaktır. Elinde tarihi yazma eser bulunduran kişilerin talepleri halinde, yazma eserleri nasıl koruyup saklayacakları konusunda seminerler düzenlenip eğitimler verilebileceği gibi kurulması düşünülen laboratuvar, talep gelmesi halinde bölgedeki kütüphanelerde bulunan personelin koruma konusunda eğitilmesinde de yardımcı olacaktır.

3. BÖLÜM
UYGULAMALAR

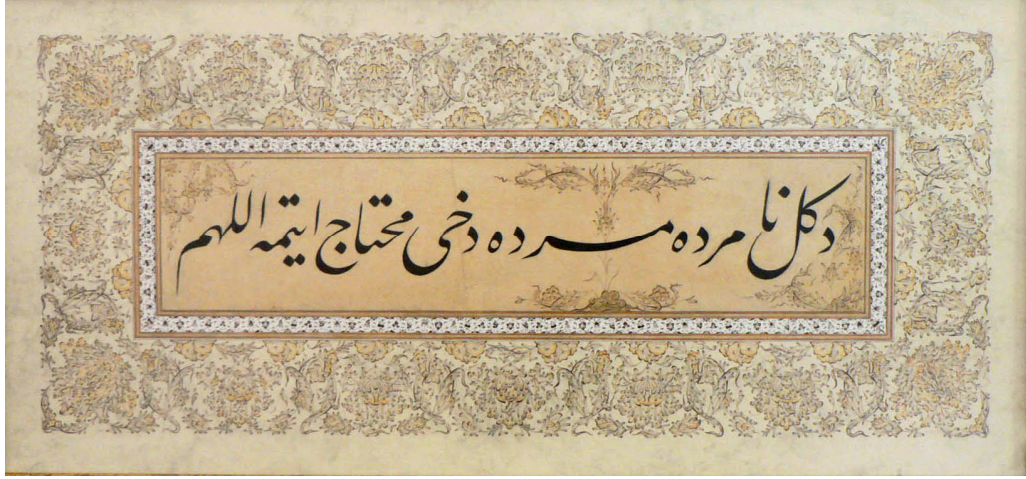

Uygulama 1: Tavus Kuşu

Konu: Tavus kuşu 2007

Teknik: Ebru

Ölçüler: 35 x 50 cm

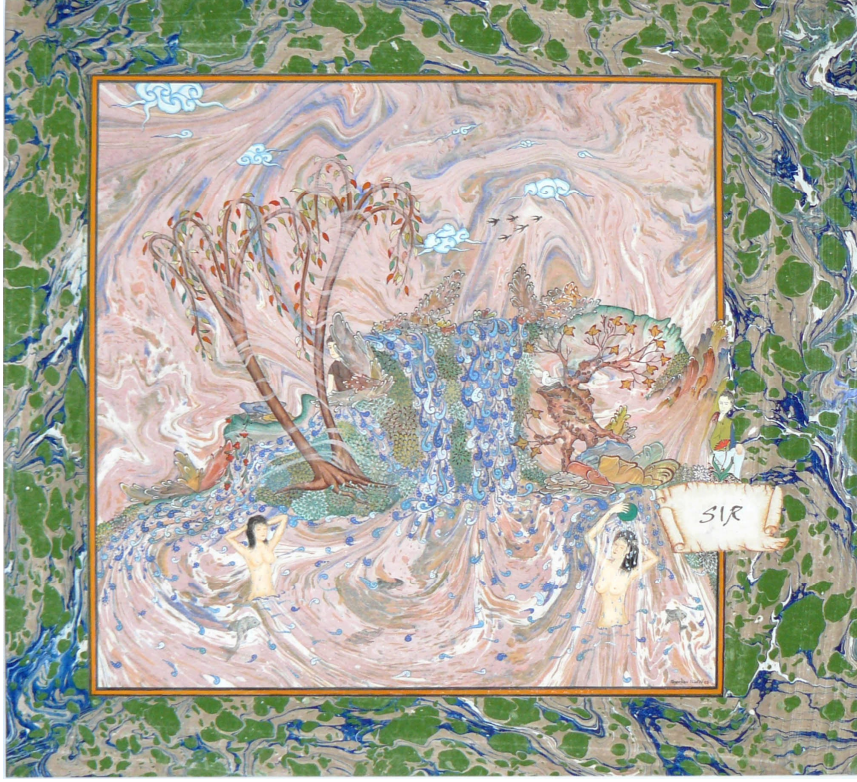

Uygulama 2: “Değil Namerde Merde Dahi Muhtaç Etme Allah’ım” duası – 2006

Uygulama 2: “Değil Namerde Merde Dahi Muhtaç Etme Allah’ım” duası – 2006 - Detay

Konu: “Değil Namerde Merde Dahi Muhtaç
Etme Allah’ım” duası - 2006
Teknik: Halkâr (Özgün Tasarım)
Ölçüler: 67 x 32 cm
Malzeme: Ezme Altın–Guaj
Hat: Aynur MAKTAL

Uygulama 3: "SIR"

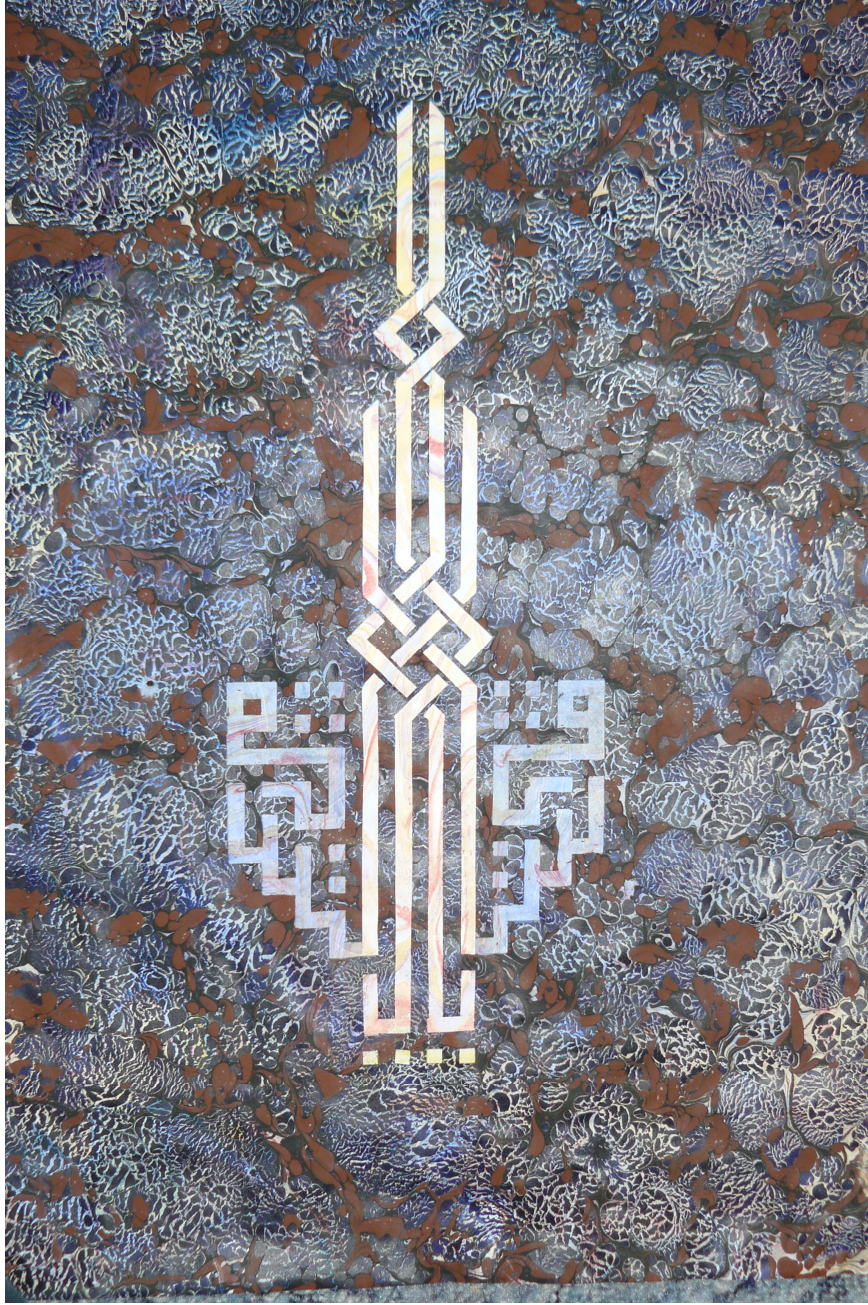

Uygulama 3: "SIR" Detay

Konu: "SIR" 2009

Teknik: Barut Ebru Üzerine Tarama
Tekniği

Ölçüler: 60 x 55 cm

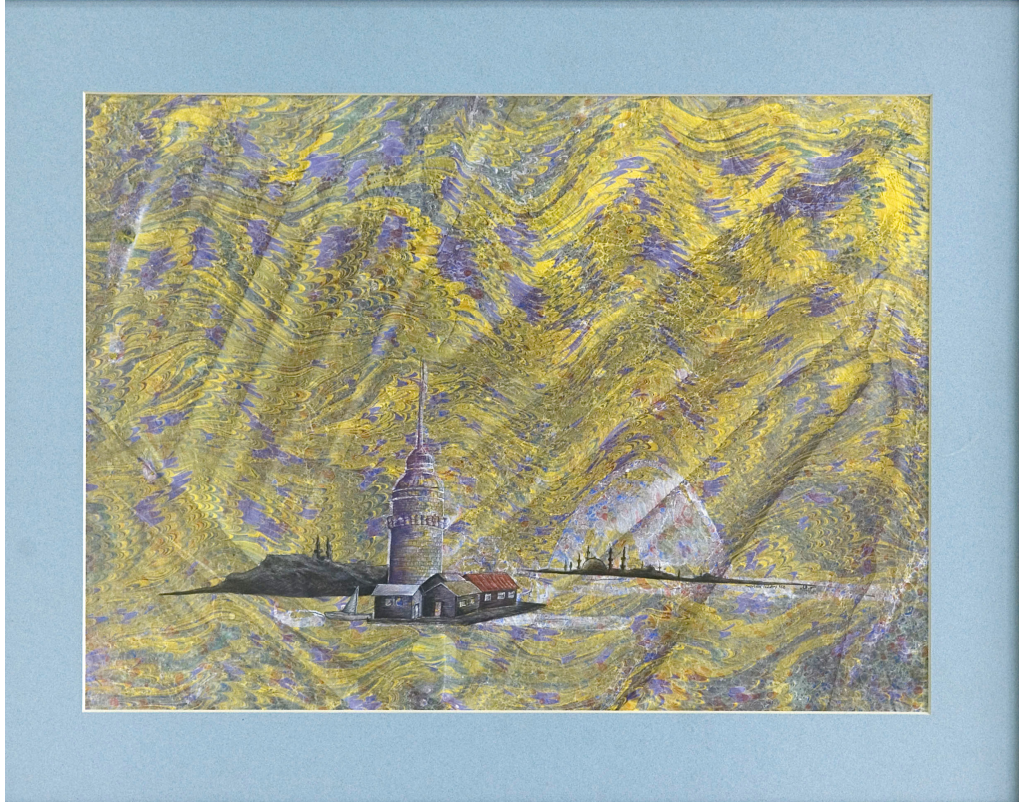

Uygulama 4 Yazılı Ebru

Konu: Yazılı Ebru 2008

Teknik: Akkase Ebru

Ölçüler: 35 x 50 cm

Uygulama 5: Kız Kulesi

Konu: Kız Kulesi 2008

Teknik: Dalgalı- Akkaseli Ebru
Üzerine Tarama Tekniği

Ölçüler: 35 x 50 cm

Uygulama 6: Patenci Kız

Konu: Patenci Kız 2009

Teknik: Akkaseli Ebru

Ölçüler: 35 x 50 cm

Uygulama 7: "SIS"

Konu: "SIS" 2009

Teknik: Akkaseli Ebru

Ölçüler: 35 x 50 cm

Uygulama 8: AŞK

Konu: Aşk- 2009

Teknik: Minyatür Tarama

Ölçüler: 28.5 x 31cm

SONUÇ

Günümüzde korumanın gerekliliği, yapılacak uygulamaların kapsamı ve içeriği konusundaki anlaşmazlıklara rağmen, artık tartışılmamaktadır. Tüm dünya halkları gibi ülkemiz insanlarında da koruma konusunda önemli ortak duygu ve tepki uyanmaya başladığı görölmektedir. Ancak korumayı gerçekleştirmek için gerekli ilkelerin ve uygulamaya yönelik politikalar ile kullanılacak maddi, örgütsel, eğitsel vb. imkânların istenilen seviyeye ulaşmadığı da bilinmektedir.

20. yüzyılın ortalarına kadar koruma olgusu; var olanları saklamak düşüncesi ile şekillenmiştir. Günümüzde ise gelişen teknoloji ve yapılan yeni araştırmalar sonucunda koruma; korunacak eserin yaşam süresini uzatacak tedbirlerin alınması ve onlara dair tüm bilgilerin, detaylı olarak, toplumsal belleğe aktarılmasının gerekliliği olarak ortaya konulmuştur.

Ülkemizde kütüphane, arşiv, özel koleksiyonlar ve miras yoluyla ailelerin elinde olan, sayısı kesin bilinmeyen bir yazma eser koleksiyonu varlığı söz konusu olmasına rağmen, bu yazma eserlerin korunmasına yönelik yapılan çalışmaların yeterli olmadığı bilinmektedir. Çeşitli bürokratik, ekonomik ve personel eksiği gibi engeller nedeniyle istenilen seviyelerde yapılamayan koruma çalışmaları, genelde zamana yayılan projelendirmeler ve sadece düşünce olarak ortaya atılan fikirlerle sınırlı kalmaktadır. Zamanın ve çeşitli tahrip edici unsurların tehdidi altında sürekli bir yok oluş ya da bozulma sürecinde olan yazma eserlerin korunması içinse, personel ve teçhizat eksiklikleriyle beraber, sadece iki ilimizde bulunan koruma servisleri yeterli olamamaktadır

Toplumsal belleğin en önemli öğelerinden biri olan yazma eserler, geçmiş hakkında önemli veri kaynakları olma özelliklerinden dolayı, araştırmacılar tarafından sürekli fiziksel temasa uğramaktalar, buda onların tahrip olmasına neden olmaktadır. Ayrıca yazma eserler inceleme, araştırma ve sergileme amacıyla kullanıcılarının ya da izleyicilerin hizmetine her çıkarılışında yani sürekli buldukları ortamdan kullanıma, sergilenmeye sunuldukları ortama getirilişlerinde, değişen atmosfer ve ortam şartlarından da olumsuz etkilenebilmektedirler. Taşındıkları bilimsel ve sanat eseri olma gibi özellikleri nedeniyle, yazma eserlerin

zarar görmesin diye kimsenin ulaşamayacağı mekânlar içine hapsedilmesi de mümkün değildir. Yazma eserlerin kalıcılığının sağlanması, aynı zamanda bilgi kaynakları olarak kullanımlarının sürdürülmesi için orijinaleri yerine çeşitli tekniklerle elde edilmiş kopyalarının veya tıpkıbasımlarının araştırmacıların hizmetine sunulması zorunluluğu da bundan dolayı doğmuştur. Yazma eserlerin kayıt altına alınıp araştırmacılar ve ilgililerin hizmetine sunulması, bilim ve sanat araştırmaları için olduğu kadar, ülke genelinde yazma eserlerin sayısı ve içeriğinin tespit edilmesi içinde büyük önem taşımaktadır.

Gelişen teknoloji ve bilginin evrensel paylaşım olanaklarının artması sonucu, yazma eserlerin de içerisinde yer aldığı her türlü bilgi kaynağı, mekânlar ya da sınırlar içerisine hapsedilmeden, tüm dünya ulusları tarafından paylaşılabilme olanağına kavuşmuştur. Artık, internet ortamına taşınmış olması koşuluyla, bilginin paylaşılması için bilgisayar tuşlarına dokunmak yeterli olabilmektedir. Ayrıca sayısal ortam kayıt araçları denilen fotoğraflama ve tarama gibi tekniklerle elde edilen kopyaların da bilgisayarlar üzerinden işlem görebilmesi, bilgiye ulaşmak maksatlı olarak orijinal bilgi kaynaklarına fiziksel teması ortadan kaldırmıştır.

Tez çalışmamızda bir öneri olarak getirdiğimiz bölgesel laboratuvarların kurulması düşüncesi de yazma eserlerdeki çeşitli sebeplerden ve sürekli kullanımda olmadan kaynaklı tahribatın önlenmesi ve ülke genelinde varlığı dahi tam olarak tespit edilememiş yazma eserlerin kayıt altına alınıp, araştırma dünyasına sunulması için neler yapılabileceği ve bunların nasıl hayata geçirilebileceği fikri üzerinden hareketle oluşturulmuştur. Bilindiği gibi bazı kütüphaneler, ellerindeki koleksiyonlarda bulunan belli başlı önemli yazma eserleri sayısal ortama aktarıp, kullanıma açmaktadırlar. Fakat bu yazma eserler, genellikle, pek çok kez araştırma konusu olmuşlardır ve haklarında detaylı bilgi ve görsel içeren onlarca yayın yapılmış kitaplardır. Bununla birlikte haklarında yeterli görsel ve bilimsel kayıt olmayan hatta bazen sadece ismi bilinen ya da belki de daha önce hiç bilinmeyen pek çok yazma eser ise zamanın ve çeşitli zararlı unsurların etkisiyle yok olup gitmektedir.

Yazma eserlerin korunmasına yönelik ülkemizde yapılan faaliyetler ile ilgili yapmış olduğumuz araştırmada, yazma eserleri korunması için neler yapıldığı, sürekli saklandıkları veya kullanıma sunuldukları alanların nasıl olduğu, buna karşın nasıl olması gerektiği ve en önemlisi yazma eserlerin korunması için sayısal ortamdan nasıl yararlanabileceği soruları üzerinde durulmuştur. Araştırmalarımız sonucu İstanbul ve Konya'da bulunan merkez koruma laboratuvarına yakın bölgelerdeki yazma eserlerin, herhangi bir tahribata uğramaları durumunda, ulaşımın kolaylığı ve oluşan zararın telafisine yönelik koruma merkezleriyle hızla temasa geçme, koruma uygulamalarından faydalanma olasılığının diğer illerde ki koleksiyonlara göre daha kolay olduğu görülmüştür. Fakat bu merkezlerin kanun ve yönetmelikler yoluyla diğer bölgelerdeki yazma eser korunması çalışmalarını da yürütmesi nedeniyle büyük bir yoğunluk yaşadıkları muhakkaktır. Yoğunluk; fiziki alt yapı ve uzman personel eksikliği ile yeterli donanıma sahip olamama gibi sebeplerden dolayı daha da artmaktadır. Buna birde sayısı yüz binlerle ifade edilen yazma eser sayısına karşın sadece iki merkez eliyle yapılan koruma faaliyetleri eklenince, yapılan çalışmaların yetersizliği ve ülkemiz yazma eserlerinin karşı karşıya olduğu tehlike daha net görülmektedir.

Yazma eserlerinin korunması için Cumhuriyet dönemi ile birlikte bazı çalışmalar yapılmıştır. Özellikle de dağınık bir coğrafi alanda bulunan yazma eserlerin korunması ve tespitlerinin yapılıp, kayıt altına alınabilmesi için İstanbul, Ankara ve Konya'daki merkez kütüphanelerde toplanılması çalışmaları başlatılmıştır. Fakat bu uygulama genel anlamda faydalı olabilecek bir tutum gibi görünse de, yazma eserlerin buldukları bölgelerdeki politikacılar tarafından uygulanan yanlış politik yaklaşımlar ve dönemin içinde bulunduğu teknik, ekonomik ve tüm yazma esere ulaşamama gibi sorunlar yüzünden tamamlanamamıştır. Böyle bir çalışma daha sonraki dönemlerde yazma eser koleksiyonlarının 35 merkezde toplanması şeklinde hayata geçirilmiştir. Fakat bu merkezlerde bir araya getirilen yazma eserler de ülke sınırları içindeki tüm yazmaları kapsamamaktadır. Hatta günümüzde bile, henüz daha bilimsel ve tarihsel kayıtlara geçmemiş ve aileler elinde bulunan pek çok yazma eser olduğu tahmin edilmektedir.

Diğer taraftan yazma eserlerin korunması ile ilgili sorunların çözümü ve kayıtlarının çıkarılıp kataloglanması amacıyla bu 35 merkezde toplanan yazma eserler, ne yazık ki, merkezlerin hepsinde koruma servisinin olmaması ve bünyelerinde çalışan personelin koruma konusunda uzman olmamaları gibi nedenlerle gerekli koruma uygulamalarına tabii tutulamamaktadırlar. Aslında bu sorun sadece yazma eserlerin buldukları kütüphanelerde değil hemen hemen bütün kütüphanelerde karşılaşılan bir sorundur. Zira kitapların tutuldukları ve kullanıcıların hizmetine sunuldukları bu mekânlarda görev alan kişiler, genelde üniversitelerin kütüphanecilik eğitimi veren Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinden mezunu olmalarına rağmen, koruma konusunda yeterli eğitim alamadıkları, kütüphanecilik bölümlerinde verilen eğitimler, ders programları ve içerikler incelediğinde görülmektedir. Yalnızca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde 3. sınıfın ilk döneminde kitapların korunması ile ilgili ders verilmektedir. Dolayısıyla ülkemiz için çok önemli olan yazma eserlerin kalıcılığının sağlanmasında, çalışacakları kütüphaneler vasıtasıyla, aktif rol oynayacak bu bölüm mezunlarının, sadece bir dönem verilen yazma eserlerin korunması eğitimleriyle birlikte bu çalışmaları tam ve eksiksiz yapmaları beklenememektedir. Bu kütüphanecilerin sürekli kitaplarla iç içe olmalarına rağmen, yazma eser koruması konusunda yeterli bilgi ve tecrübe donanımına sahip olamamaları, yanlış yapılacak koruma uygulamalarına neden olabilmektedir.

Halk kütüphaneleri başta olmak üzere, tüm kütüphane ve koleksiyonlar, ellerindeki hasara uğramış basılı veya yazma eserleri İstanbul ve Konya'daki patoloji ve restorasyon servislerine göndermeye çalışmaktadırlar. Fakat bu iki merkez, ülke sınırları içerisindeki hasarlı tüm basılı ve yazma eserleri onarmakla görevli olmalarından dolayı, merkezlere gelen her yazma eseri anında koruma uygulamalarına alamamaktadır. Yazma eserler taşıdıkları sanatsal ve bilimsel olma değerlerine göre bir sıralamaya konmaktadır. Bu da onların onarım sıraları gelene kadar servislerin yoğunluğuna bağlı olarak birkaç yılı da bulabilecek bekleme sürecine girmeleri anlamına gelmektedir. Zaten belli bir bozulmaya uğradıkları için bu merkezlere gönderilen yazma eserler, onarımlarının yapılmasını bekledikleri süre içerisinde, eğer saklandıkları alanlar içerisinde ideal koruma şartları sağlanamamışsa,

yeni bozunmalara uğrayabilmektedirler veya var olan sorunlarının daha da artması durumu ile karşı karşıya kalabilmektedirler.

Diğer taraftan koruma uygulamaları için ideal olan şartlar sağlanmış İstanbul ve Konya'daki merkezlerde onarılan yazma eserler, ait oldukları merkezlere gönderildiklerinde, eğer bu merkezlerde ideal koruma şartları sağlanamamışsa, değişen coğrafya ve buna bağlı atmosfer ya da çevre şartları dolayısıyla yeni sorunlarla da karşılaşabilmektedirler. Çünkü onarım için kullanılan bir kâğıdın veya yapıştırıcının değişen atmosfer ve iklim şartlarına vereceği tepki her zaman tahmin edilemeyeabilmektedir. Biraz daha kuru veya nemli bir ortam, kâğıdın genleşme ya da gerilme oranlarını etkileyebilmektedir. Yeni eklenen onarım malzemesinin, yazma eserin sayfaları ile birlikte, oluşabilecek her türlü tepkimeye aynı oranda cevap verememesi, onarım görmüş sayfaların biraz daha bozulmasına sebep olabilmektedir. Diğer bir sorun ise eserlerin gönderilirken veya geri getirilirken taşıma esnasında karşılaşabileceği olumsuzluklardır. Uzman olmayan bir personel tarafından gerekli tedbirler alınmadan paketlenen yazma eser, yolda taşıyıcı aracın titreşiminden, sürekli değişen atmosfer ve iklim şartlarına kadar her türlü durumdan olumsuz etkilenebilmektedir.

Bu ve buna benzer tahrip edici nedenleri asgariye indirme amacından dolayı kurulması önerilen bölgesel laboratuvarlar, yazma eserin kalıcılığının sağlanması yanında ülkemiz genelinde koruma uygulamaları sırasında karşılaşılan problemlerin giderilmesine yönelik çözüm önerilerini de üretmeyi amaçlamaktadır. Bölgesel laboratuvarların kurulma amaçları arasında, öncelikle sayısal ortam araçlarıyla elde edilen kopyaların arşivlenmesi çalışmaları başta olmak üzere, yerinde koruma ve eğitim çalışmaları gösterilebilir. Bilindiği gibi yazma eserlerde koruma uygulamaları, yalnızca yazma eserlerin ideal şartlar oluşturulmuş belli mekânlarda tutulması, yırtık kısımların tamamlanması veya tahrip edici biyolojik unsurlara karşı ilaçlanması gibi işleri kapsamamakta, her şeyden önce sistemli bir uygulama ve süreklilik gerektirmektedir.

Önermiş olduğumuz bölgesel laboratuvarlar kurma fikriyle, koruma konusunda uzman personelin yetiştirilmesinden, yazma eserlerin karşılaşıacağı tüm

sorunların çözümüne kadar birçok “ne yapılabilir?” sorununu tartışmaya çalışılmıştır. Gelecek kuşaklara, geçmişin bilim-sanat dünyasının rehberleri olan yazma eserlerin ya da en azından onlar hakkında her türlü detaylı bilgiyi içeren görsellerin nasıl aktarılabilceği, fakat bununla birlikte yazma eserin teknolojinin de yardımıyla kullanıcıların hizmetine nasıl sunulabileceği üzerinde durduğumuz en önemli konu olmuştur. Önerilen laboratuvarların en öncelikli görevi olan, çeşitli kayıt ve kopyalama araçları yardımıyla buldukları bölgelerdeki yazma eserlerin sayısal arşivlerinin oluşturulması fikride bu düşünceyle geliştirilmiştir. Oluşturulacak bu arşiv sayesinde yazma eserlerin kendileri belki tek bir çatı altında toplanamayacak fakat elde edilen sayısal kopyalarının, internet üzerinden de kullanıma sunulmasıyla birlikte, sanat veya bilim alanında çalışmalar yapan tüm araştırmacıların kullanımına sunulması mümkün olacaktır.

Yazma eserlerin, buldukları mekânlar başta olmak üzere, var oldukları bölgeler içerisinde koruma uygulamalarına tabi tutulması, yani yerinde koruma çalışmaları önerilen bölgesel laboratuvarların diğer görevleri arasında yer almaktadır. Böylelikle farklı coğrafi bölgelerde koruma uygulamalarına tabi tutulan yazma eserlerin geri getirildiklerinde yaşayacakları olumsuzluklar engellenebilecektir. Bölgesel laboratuvarlar, yerinde koruma uygulamalarını taşınabilir birimler aracılığıyla daha etkin hale getirebilecektir. Bu uygulamayla yazma esere sürekli buldukları mekânlarda ulaşabilecek ve normal şartlarda varlığı dahi bilinmeyen yazma eserlerin bilim ve sanat literatürüne kazandırılması mümkün olabilecektir. Bu yaklaşım aynı zamanda yıllardır sürdürülen fakat henüz daha tamamlanamayan, ülke yazma eserlerinin toplu katalogunun çıkarılması çalışmalarına da önemli katkı sağlayacaktır. Çünkü taşınabilir birimler ve kurulacak merkezi laboratuvarlar, yazma eserlerin fiziksel onarımlarının yapılmasına yardımcı olmanın yanı sıra ulaşabildikleri her bir yazma eseri de kayıt altına alacaklardır. Bu kayıtlar bir araya geldiğinde ise merkezi laboratuvar içinde önemli bir arşivin oluşmasını sağlayacaktır. Yapılacak arşivleme çalışmaları sayısal ortam araçları ile gerçekleştirileceğinden ve bu kayıtların internet üzerinden kullanıma sunulacak olmasından dolayı ülke üzerinde ne kadar yazma eser olduğu, bunların görsel ve içerik bilgilerinin neler olduğu daha kolay tespit edilebilecektir.

Diğer taraftan koruma çalışmalarında önemli bir diğer unsur olan eğitim faaliyetleri, kurulacak bu merkezler eliyle sürdürülebileceğinden, sıkıntısı sürekli hissedilen yazma eser koruma konusunda uzman bulma sorunu da azaltılmış olabilecektir. Merkezlerde görev alacak yazma eser koruma konusunda yetişmiş uzmanlar interdisipliner bir yaklaşımla seçilecektir. Çünkü unutulmamalıdır ki koruma çalışmaları her bir uzmanın kendi alanında yapacağı doğru müdahalelerle istenilen sonuca ulaşabilecektir. Bundan dolayı oluşturulacak ekip koruma uygulamalarında karşılaşılabilecek her türlü problemi aşabilecek eğitim, teknik ve beceriye sahip kişilerden oluşturulacaktır. Bununla birlikte oluşturulacak bu koruma ekibi içerisinde mutlaka Güzel Sanatlar Fakültesi mezunu tasarım konusunda eğitim almış kişilerin de bulunması gerekecektir. Özellikle de dekoratif öğeler taşıyan yazma eserlere en doğru müdahale Geleneksel Türk Sanatları Bölümü mezunu kişiler tarafından yapılabileceğinden, oluşturulacak olan bu ekiplerde önemli fayda sağlayacak personeller olacaklardır.

Merkezde yapılacak eğitim faaliyetleri üç aşamadan oluşacaktır. İlk aşamada öncelikle merkezlerin ihtiyacı olan koruma konusunda uzman personel yetiştirilecektir. Daha sonra elinde yazma eser bulunan kişi veya kurumların bu yazma eserleri nasıl koruyacakları konusunda eğitilmesi çalışmaları yapılacak. En son uygulama ise yazma eserlerin içerisinde yer aldığı bölge insanlarının koruma konusunda eğitimleri için seminerler, konferanslar ve workshoplar düzenlemek olacaktır. Tabi bu çalışmalar toplumsal bir mutabakat içerisinde sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, kamu kuruluşları başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin ortak çabası ve katkısı ile gerçekleştirilecek ve sürdürülebilecek uygulamalardır. Fakat bu düşünce hayata geçirilebilirse, şu anda devletin ve yerel yönetimlerin sorumluluğu altında olan yazma eser kütüphanelerinin ve elindeki imkânlar ölçüsünde var olmaya çalışan özel koleksiyon veya kütüphanelerin sürekliliği ve geleceğe aktarılması problemleri çözüme ulaştırılabileceği düşüncesindeyiz.

Kurulması önerilen bölgesel laboratuvarların kendi uzman personelini yetiştirmeyi amaçlaması, ülkemiz fakülte ve yüksek okullarından yazma eser veya kâğıt konservasyonu alanından branşlaşmaya yönelik yeterli donanıma sahip kişilerin

yetiştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle koruma uygulamalarında tekniker statüsünde ara elaman yetiştiren meslek yüksek okullarının konservasyon ve restorasyon programlarından mezun olan kişilerin kağıt koruma konusunda almış oldukları eğitimlerin yetersizliği, eğitim programları ve ders müfredatları incelendiğinde görülmektedir. Meslek yüksek okullarının koruma programlarında belirli bir alanda yapılan koruma uygulamaları konusunda branşlaşmak yerine, mobilyadan arkeolojik buluntuların onarımına kadar birbirinden farklı pek çok materyalin korunması konusunda eğitim verilmektedir. İki – üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde bu kadar farklı objenin korunmasına yönelik eğitiminin verilmesi nedeniyle mezunlar, koruma konusunda uzman olmaktan çok tamir yapmayı bilen, onarım yapan teknik elaman daha doğrusu usta olarak yetiştirilmektedirler.

Diğer taraftan yazma eserlerin korunması konusunda eğitim verebilecek öğretim elamanı sıkıntısının fazla olması nedeniyle de pek çok meslek yüksek okulunda kitap konservasyonu konularında yeterli teorik ve uygulama eğitimi verilememektedir. Yazma eserlerin korunması konusunda eğitim alanların büyük çoğunluğu da sadece ansiklopedik bilgilerle donanımlı olmaktadır. Fakat her yazma eser, üretiminde kullanılan malzemenin farklılığından dolayı, zararlı etmenlere karşı farklı tepkiler vermektedir. Bu yüzden koruma çalışmalarında uygulama ile teorik bilgiler bazen birbirini tutmamaktadır. Yanlış yapılacak bir uygulamayla da korunması istenilen objenin tamamıyla kaybedilmesi mümkün olabilmektedir. Merkezler bu sorunların asgariye indirilmesi için personeli arasında yer alacak meslek yüksek okulu mezunu teknik elamanların, almış oldukları koruma eğitimine ek olarak, yazma eserlerin korunması çalışmalarında da yerli donanıma sahip olacak şekilde yetiştirilmesini planlamaktadır. Böylelikle koruma çalışmalarıyla ilgili tüm konulardan birazcık anlayan personel yerine tek bir konuda uzmanlaşmış bununla birlikte diğer işlemler hakkında da yeterli bilgiye sahip elaman yetiştirilebilmesi, yetiştirilecek elamanın yetisiyle orantılı olarak, mümkün olabilecektir.

Koruma uygulamalarında hep karşılaşılan bu eğitim eksikliği, sadece meslek yüksek okullarında değil fakültelerde de görülmektedir. Zaten İstanbul Üniversitesi içerisindeki bir fakültede dışında, doğrudan koruma eğitimi veren başka fakülte de bulunmamaktadır. Oradan mezun olan öğrenciler de yine pek çok alanda koruma

uygulanması yapabilecek kişiler olarak yetiştirilmektedirler. Öte yandan Güzel sanatlar fakülteleri içerisinde de özellikle de Geleneksel Türk Sanatları Bölümü'nde yazma eserlerin korunması eğitime yönelik dersler veren bazı üniversiteler bulunmaktadır. Fakat Dokuz Eylül Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü dışında, koruma eğitimi için teorik ve uygulama yapılabilecek laboratuvarları olan fakülte bulunmamaktadır. Dokuz Eylül Üniversitesi dışında ki okullarda verilen eğitim, uygulamaya yönelik olarak haftalık birkaç saatlik müfredatlarla yürütülmeye çalışılmaktadır. Bundan dolayı kurulacak merkezlerde verilmesi planlanan eğitim çalışmalarında, merkezlerin ihtiyacı olan kendi elamanlarını yetiştirme çalışmalarına öncelik verilecektir.

Laboratuvarlar tarafından verilmesi planlanan bir diğer eğitim çalışması ise yazma eserin sahiplerinin veya yazma eserlerin sürekli buldukları ortamlarda görevli kişilerin bilinçlendirilmesi faaliyetleridir. Bu faaliyetler hem ana merkezlerde verilecek eğitimlerle, hem de taşınabilir birimler tarafından yerinde koruma çalışmaları bünyesinde yürütülebilecek bir uygulama olacaktır. Yerinde koruma uygulaması için bir koleksiyon veya kütüphaneye giden taşınabilir birim personeli eserlerle ilgili gerekli çalışmalarını yaparken, istek geldiği takdirde, bu yazma eserlerden sorumlu kişileri de koruma konusunda veya yazma eserlerin saklandıkları ortam şartlarının en iyi hale nasıl getirilebileceği konularında bilgilendirebileceklerdir. Bölge halkının koruma konularında bilinçlendirilebilmesi faaliyetleri de bölgesel laboratuvarların, koruma kültürünün tüm halka anlatılması ve kültürel miraslarını sahiplenmelerini sağlayabilmesi bakımından yapacağı bir diğer önemli çalışmalardandır. Genel anlamda halkın bilinçlendirilebilmesine yönelik böyle bir uygulama çok zor gibi gözükse de yerel yönetimler, milli eğitim, üniversiteler ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarının atacakları ortak ve kararlı adımlarla başarıya ulaşabileceği, en azından denenebilecek bir uygulama olduğu düşüncesini taşımaktayız. Bu çok zor gibi görünen düşünce hayata geçirilebilirse, toplumun tüm kesimlerinin katkısıyla, geçmişten miras aldığımız dolayısıyla geleceğe de miras olarak bırakmak zorunda olduğumuz tüm kültürel varlıkların devamı sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA:

Kitaplar;

AFYONCU, Fatma; XVII. Yüzyılda Hassa Mimarlar Ocağı, Ankara–20001,
“T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2702, Kültür Eserleri
Dizisi/316.”

AHUNBAY, Zeynep; Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul–1996, s.8,
“YEM Yayınları.”

ALEKSEYEV, V.P; İnsan Türünün Kökeni ve Gelişimi, çev: Alâetin ŞENEL,
İstanbul–1993, “Sosyal Yayınları.”

ALSAC, Üstün; Türkiye’de Restorasyon, İletişim Cep Üniversitesi / Yayınevi
Genel Dizisi, İstanbul–1992.

**BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ’NDEKİ BELGE TÜRLERİ, PADİŞAH
EL YAZILARI VE BELGE RESTORASYONU;** Yayına
Hazırlayanlar: Dr. Ş. Nihal SOMER, İlhan OVALIOĞLU,
Nizamettin YÜZBAŞIOĞLU, Mustafa KÜÇÜK, Şefik
KANYILMAZ, İstanbul–1997, “T.C. Başbakanlık Devlet
Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire
Başkanlığı.”

BENOİT, Gérard-Daniéle NEİRİNCK; Endüstriyel ve Tropikal Ülkelerin Arşiv
Binalarında En Ekonomik Korunma Metot ve Vasıtaları, T.C.
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müd., Ankara–1990
IX+59 S. “Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yayın
No:8.”

BERKOL, Feramuz; Vakıf Müessesesi: Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü,
Vakıflar Bülteni- 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınlarından,
Milli Eğitim Basımevi, İstanbul -1970.

- BİNARK, İsmet;** Arşiv ve Arşivcilik Bilgiler, Ankara 1980, Başbakanlık Basımevi, XXIV+245 S. “T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yay. no:3, Gn. no:049.”
- BİNARK, İsmet;** Arşiv ve Arşivcilik Bibliyografyası (Türkçe ve Yabancı Dillerde Yayınlanmış Kaynakçalar), Ankara 1979, Başbakanlık Basımevi, LXXIX+285 S. “T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; Yay. no:2 Gn. No:042.”
- BİNARK, İsmet;** Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Ankara -1975. 162 S. Ayyıldız Mtb. A.Ş. “Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.”
- BİNARK, İsmet;** Türk Kültür ve Medeniyetinin Bir Buluşu Olan Matbaanın Tarihçesi, Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Ankara-1975. s.58-68. Ayyıldız Mtb., A.Ş., “Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.”
- BİNARK, İsmet;** Türkiye’ye Matbaanın Geç Girişinin Sosyal- Psikolojik Sebepleri, Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Ankara-1975 Ayyıldız Mtb. A.Ş. “Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.”
- BLOOM, M. Jonathan;** Kâğıda İşlenen Uygarlık, Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi, çev: Zülal KILIÇ, İstanbul- Aralık 2003, Kitap Yayınevi, 336.S.
- BOSTANCI, Şahin;** Kâğıt Hamuru Üretiminde Kullanılan Hammaddeler ve Bunların Kâğıthamuru Üzerindeki Etkileri, Kâğıt Teknolojisi, Haz: Şahin BOSTANCI - Hüdaverdi EROĞLU- Osman İZGİ, SEGEM, Ankara – Haziran 1982, 451 S. “Sınai Eğitim ve Geliştirme Merkezi Genel Müdürlüğü, Yay. No:97.”

- CLEMENTS, D.W.G.-D.L.,THOMAS;** Arşiv Belgelerinin Korunması Konusunda Temel Bilgiler (Bir RAMP çalışması), Ankara-1993, XIII+29 S. “T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yayın No:18.”
- ÇİĞ, Kemal;** Türk Kitap Kapları, İstanbul-1971, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi ,72 S.
- DAHL, Svend;** Kitabın Tarihi, Antik Çağdan Günümüze Kadar Her Yönüyle, çev: Mehmet DÜNDAR, Ankara 1999, Milli Kütüphane Basımevi, XII+335 S. “T.C Kültür Bakanlığı Milli Kütüphaneler Başkanlığı, Çeviri Esreler Dizisi.”
- DOIZY, Marie-Ange - Pascal FULACHER;** Pariers Et Moulins, Paris 1997, Art & Métiers Editions, 279 S.
- DUMAN, Hasan;** El Yazmaları Dünyasında Türkiye'nin Yeri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları /1992, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Kültür Eserleri Dizisi / 200, Ankara-1997
- ERDER, Cevat;** Tarihi Çevre Bilinci, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayın No: 24. Ankara-1975.
- EROĞLU, Hüdaverdi;** Kâğıt ve Karton Üretim Teknolojisi, Trabzon-1985, 623.S “Karadeniz Üniversitesi Orman Fakültesi.”
- GAMBRICH, Ernest;** Sanatın Öyküsü (çev. B.Cömert), İstanbul-1976, “Remzi Kitapevi Yayınları.”
- GÖKMEN, Mustafa;** Eski Türk Kitabeleri, II. Baskı, İstanbul- 1981, (b.y.y).
- GÜRLEK, Ahmet;** Bir Kent Bir Kütüphane, Atatürk İl Halk Kütüphanesi, İzmir-2001, Ankara Matbaası, 272 S.
- İLİNE, M;** Ak Üstünde Karalar, Çev: Rakım ÇALAPALA, 2. Baskı, İstanbul-1996, İnkılâp Kitapevi, 136 S..

KABACALI, Alpay; Türk Kitap Tarihi, cilt:1, Başlangıcından Tanzimat'a Kadar, 2. Baskı, İstanbul – 1989, Cem Yayınevi,176 S.

KÂĞITÇI, Mehmet Ali; Kâğıtçılık Tarihçesi, İstanbul–1936, Kader Basımevi, 239+XXII. S.

KATHPALIA, Yash Pal; Arşiv Malzemesinin Korunması ve Restorasyonu, çev: Nihal SOMER, Ankara–1990, Başbakanlık Basımevi XLVII+219 S. “T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yayın No:6.”

KİPER, H. Perihan (2006); Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel Kültürel Değerlerinin Korunması/ Türkiye-Bodrum Örneği, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınevi, İstanbul–2006.

KUBAN, Doğan; Osmanlı Yaşamında Küçük Sanatlar, Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul -1995, “Arkeoloji ve Sanat Yayınları.”

KUBAN, Doğan; Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, Kuram ve Uygulama, İstanbul–1997, “YEM Yay.”

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat; Yazı ve Yazı Malzemeleri, Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), Kubbealtı Neşriyat, İstanbul–1998.

LABARRE, Albert; Kitabın Tarihi, çev: Galip ÜSTÜN, İstanbul -1994, 129 S. “İletişim Yayınları.”

MADRAN, Emre (2002); Tanzimat'tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler; 1800–1950, Ankara–2002, “ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İslığı.”

MADRAN, Emre -Nimet ÖZGÖNÜL; Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, Ankara–2005, 189 S “TMMOB Mimarlar Odası Yayını.”

MÜZELERDE KORUMA: Çevresel Koşulların Denetimi. ICCROM Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Araştırmaları Uluslararası Merkezi-İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkezi Laboratuvarı Yayınları, Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul-1987.

Nefeszade İbrahim; Gülzar'ı Sevak, Tahsis ve Tertip Eden; Kilisli Muallim Rıfat, İstanbul-1938, s. 93-100 "Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından."

ÖCAL, Orhan; Kitabın Evrimi, Ankara-1971, Tisa Matbaacılık, 312.S "Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Faydalı Eserler Dizisi:7."

ÖZEN, Mine Esiner; Türk Cilt Sanatı, Ankara- Haziran1998, Bellek Tanıtım Ltd. Şti., 91.S "Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları."

ÖZTÜRK İsmail; Koruma Kültürü ve Geleneksel Tekstillere Korunması-Onarımı, Ankara-2007, "Morfil Yayınları."

REFİK, Ahmet; Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1100-1200), Hazırlayan: Abdullah UYSAL, İstanbul-1930, İstanbul Devlet Matbaası, "Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 791, Kültür Eserleri Dizisi:10."

ROPER, Michael; Koruma ve Konservasyon Servisinin Planlanması, Teçhizatlandırılması ve Personel İstihdamı (Bir RAMP Çalışması), Ankara-1994, Başbakanlık Basımevi, XVI+97 S. "T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yayın No:21."

ROSTAND, Jean; Biyoloji Açısından İnsan, çev: Ender GÜROL, İstanbul- 1964 Ekin Basımevi,162 S. "Varlık Yayınları."

SON YASAL DÜZENLEMELERDE KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI VE YEREL YÖNETİMLER EL KİTABI; Der: Emre MADRAN-Nimet ÖZGÖNÜL, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara -2005.

TANER, Nuri; Yalova Kâğıthanesi (Kâğıthane-i Yalakâbât), Yalova Kongresi, (8-14 Mayıs 1998), İstanbul-1998, 56.S.

TEKİN, Şinasi; Eski Türkler’de Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları, Baskıya Hazırlayan: R.Tuba ÇAVDAR, İstanbul – 1998 137.S
“Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.”

TÜRKİYE YAZMA ESER KÜTÜPHANELERİ VE BU KÜTÜPHANELERDE BULUNAN YAZMALARLA İLGİLİ YAYINLAR BİBLİYOGRAFYASI; Editör; Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA İstanbul–1995.

YÜCEL, Ayhan- A.Serda KANTARCIOĞLU; Müzelerdeki Eserlerin Bozulmasında Mikropların Rolü, Ankara – 1997, Türk Tarih Kurumu Basımevi 201+XXI S. “T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları.”

YÜCEL, Erdem; Türkiye’de Müzecilik, İstanbul, 1999, Kanat Matbaası, “Arkeoloji ve Sanat Yayınları Başvuru ve El Kitapları Dizisi:5.”

ZEREN, Nuran; Türkiye’de Tarihsel Mimari Değeri Koruma Anlayışının Gelişimi, **Tarihsel Çevre Koruma Seminer Dizisi**, İstanbul.- 1984, “İ.T.Ü. Yayınları.”

Makaleler;

ACAROĞLU, M.Türker; “Kitabın Tarihçesi”, **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, XX.cilt, 2. Sayı, 1971, s.73-81.

ADAM, Mehmet; “Korumacılık ” **Ege Mimarlık**, sayı:22, No:97/1, İzmir–1997, s.43–44.

ADANIR, Tülin; “İzmir Milli Kütüphanesindeki Zarar Görmüş Bazı Tezhipli Yazmalar ve Zarar Görme Nedenleri”, **8. El Sanatları Sempozyumu**, 13-15 Kasım 2002, İzmir Bildiriler Kitabı, İzmir-2005 s.1-13, “D.E.Ü. G.S.F. Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İzmir İl Kültür Müdürlüğü Dokuz Eylül Yayıncılık Ltd Şti.”

AHUNBAY, Zeynep; “Eyüp’teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler**, 5-6 Mayıs 2000, Seçil Ofset, s.132-141, 495 S. “Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları: 13.”

AKAT, Atlan; **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı**, Ankara, 14–16 Mart 1990.

AKÇURA, Nevin; “Türkiye’de Eski Eserler”, **Mimarlık Dergisi**, sayı:8, s.39–42, Ankara–1972.

AKILLI, Hüseyin; “Eski Mozaiklerin Yerinde Koruma ve Onarımı: Yeni Bir Uygulama”, **Sanat Tarihi Yılığ** XIII, İstanbul–1988, Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 11-18 “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Araştırma Merkezi.”

AKIN, Nur; “Osman Hamdi Bey, Asâr-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine”, **Osman Hamdi Bey ve Dönemi, 17-18 Aralık 1992**, s.233-239 “Tarih Vakfı Yurt Yayınları.”

- AKSU, Hatice;** “Türk Tezhip Sanatında Süsleme Unsurları”, **Osmanlı, Kültür ve Sanat**, c:11, Ankara–1999 “Yeni Türkiye Yayınları.”
- ANAFARTA, Nigar;** “Türkiye’de İlk Kâğıt İmalathanesi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, 1 Temmuz 1970, Yıl:6, cilt:1, Sayı:6, s.16–18.
- ANMAÇ, Elvan;** “Tekstil Ürünleri Konservasyonunun Temel İlkeleri”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokiyumu**, 6-7 Mayıs 1999, Ankara- 2000, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.75- 80.
- ARSLAN, Adnan;** “Askeri Müzede Tarihi Eserlerin Depolanması”, **5. Müzecilik Semineri Bildiriler**, Harbiye-İstanbul, 20–22 Eylül 2000, s.100–106 “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.”
- ATILGAN, Doğan;** “Yazmaların Bilgisayar Ortamına Aktarılması ve Hizmete Sunulması: DTCF Kütüphanesi Deneyimi”, **Akademik Bilişim 2000 Bildirimleri** S. D. Üniversitesi, Isparta–2000.
- AVCI, Nadir;** “Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasında Örgütlenme ve Koruma Sorunları”, **TAÇ Vakfının 25. Yılı Anı Kitabı**, Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras, der. Haluk Sezgin, s. 211–212, İstanbul–2001.
- AYDIN, Öznur;** “Etnoğrafik Eserlerin Sergilenme ve Depolanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Folklor/Edebiyat** Sayı:13, 3-4/1998, s.145-154.
- AYGEN, Zeynep;** “Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı Mıdır?” **Cogito**, Kent ve Kültür Özel Sayı No:8, 1996, s.43–62 “Yapı Kredi Yayınları.”
- BAKLA, Erdinç;** “Yönetmelikleri Düzenleyen Devlet Kendine Ait Kültür Varlıklarını Koruyabiliyor mu?” **Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu, III. Bildiriler**, 24–26 Eylül

1996-İstanbul, Ankara-1997, Genel Kurmay Basımevi s.34-37. “Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları.”

BALSTON, Michael; “Koruma mı, Saklama mı?”, çev: Dilek ŞENDİL, **Toplumsal Tarih**, s:115, Temmuz 2003, s.24-29.

BAYDAR, Nil; “Arşiv Belgelerinde Bilgi Toplamaya Yönelik Araştırmalar; İnönü Vakfı Arşivi’ndeki Yazılı Belgelerin Durumlarının Tespiti”, **6. Müzecilik Semineri, Bildiriler**, Harbiye-İstanbul, 25-27 Eylül 2000, s.104-108., “T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları.”

BAYDAR, Nil; “Müzelerdeki Organik Eserler Hangi Koşullarda Depolanmalı ve Eserlere Nasıl Muamele Edilmelidir?”, **5. Müzecilik Semineri Bildiriler**, Harbiye-İstanbul 20-22 Eylül 2000, s. 107-111., “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.”

BAYDAR, Nil; “Kâğıt ve Deri Eserlerin Çağdaş Müzecilik Anlayışı ile Korunması”, **Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu, III. Bildiriler**, 24-26 Eylül 1996-İstanbul, Ankara- 1997, Genel Kurmay Basımevi, s.176-195., “Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları.”

BAYDAR, Nil; “El Yazmalarında Belgeleme, Koruma ve Onarım Çalışmaları”, **7. Müzecilik Semineri, Bildiriler**, 20-22 Ekim 2004, Harbiye-İstanbul, s.79-84., “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.”

BAYDAR, Nil; “Türkiye’de Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Uzlaşma”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu**, 6-7 Mayıs 1999, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara- 2000, s.39-44.

- BERKES, Niyazi;** “İlk Türk Matbaasının Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği”, **Belleten**, s.104, 1962.
- BİNARK, İsmet;** “Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt sanat”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu’86**, (Bildiriler), Fırat Üniversitesi, Elazığ’ 87, s. 91–107.
- BİNARK, İsmet;** “Arşiv Malzemesini Tahrip Eden Unsurlar, Bunlara Karşı Korunma Metotları ve Arşiv Malzemesinin Restorasyonu”, **Vakıflar Dergisi XX. Mas Mtb. Ankara -1988** s.347–364.
- BİNGÖL, Işık;** “Türkiye’de Konservasyonun Tarihi”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu**, 6–7 Mayıs 1999, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara- 2000, s.9–15.
- BOZDOĞAN, Melek-Pınar KISAVALI-Selma ÖZKAN;** “Mimar Sinan’ın “Koruma” Anlayışı Ve Günümüzde Sinan’ın Eserlerini “Koruma” Anlayışı (Edirne Örneği)” **Trakya University Journal of Science**, sayı: 7(2), yıl: 2006, s.143–152.
- CUMBUR, Müjgan;** “Yazma Eserlerde Kullanılan Kâğıtlar ve Özellikleri”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu’86**, (Bildiriler),Fırat Üniversitesi, Elazığ’ 87, s. 83–90.
- CUMBUR, Müjgan;** “Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları”, **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 46, Ankara 1990, s.153–182.
- ÇEÇENER, Besim;** “Ülkemiz Taşınmaz Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Olayı”, **İstanbul’un Kültür ve İmar Sorunları**, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, 1995, 281 S.

- ÇETİN, Murat;** “Koruma Eğitiminde Alternatif Bir Etkileşim Modeline Doğru”, **Korumada 50 Yıl (Bildiriler)**, 17-18 Kasım 2005, M.S.G.S.Ü. Yayınları, M.S.G.S.Ü. Basımevi, İstanbul-Kasım 2005, s.119-126.
- ÇİĞ, Kemal;** “Türk Kitap Kapları”, **Türkiyemiz**, Yıl:3, Sayı:9, Şubat 1973, s.6–10.
- DAVİES, J.;** “A Study On The Basic Standards And Methods in Preservation And restoration Workshops Applicable to Devolving Countries”, **International Council on Archives, Brussels**, 1973.
- DEMİRKESEN, Ali Can-M.T. ÖZLÜDEMİR-Hülya M. DEMİR;** “Kapadokya Örneğinde Tarihi Ve Kültürel Mirasın Korunması Ve Bu İşlemlerde Harita Mühendislerinin Yetki Ve Sorumlulukları”, **TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı**, 28 Mart - 1 Nisan 2005, Ankara–2005, (s.n.y).
- DERMAN, Çiçek;** Osmanlı Asırlarında Üslûp ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı, **Osmanlı, Kültür ve Sanat**, c:11, Ankara–1999, s. 109, “Yeni Türkiye Yayınları.”
- DERMAN, Uğur;** “Kâğıda Dair”, **İslam Düşüncesi**, 2.Yıl, 5.Sayı, 4/1968 (Muharrem 1388-Nisan 1968) İstanbul–1968, s.338–347.
- DERMAN, Uğur;** “Yazma Kur’an-ı Kerim’ler Nasıl Hazırlanır dı?”, **Hayat Tarih Mecmuası** Cilt:1, Sayı:7, 1970, s.12–15.
- DERMAN, Uğur;** “Yazma Eserlerde Kullanılan Alet ve Malzemeye Dair”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu’86**, (Bildiriler),Fırat Üniversitesi, Elazığ’ 87, s.15–32.

- DERMAN, Uğur;** “Vakıf Eserlerinde Hat Restorasyonu”, **VII. Vakıf Haftası, Kıbrıs Mevzuatının Aksayan Yönleri, Kıbrıs Vakıf İdaresi Çalışmaları ve Türk Vakıf Medeniyetinde Vakıf Eski Eserlerinin Restorasyonu Seminerleri**, Ankara, 5–7 Aralık 1989, s.305–317 “Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.”
- DİNÇER, İ. – O. AKIN;** “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı”, **2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kolokyumu**, s.127–131, İstanbul–1994.
- DOĞRUL, Ömer Rıza;** “Kitap”, **Kitap ve Kitapçılık**, 1. sayı, Vakıf Yayınları, İstanbul 1 İkinikânun (Ocak) 1936, s. 4–7.
- ENEZ, Nevin;** “Müze Ortamının Düzenlenmesi”, **II. Müzecilik Semineri**, Bildiriler, 19–23 Eylül 1994 Harbiye-İstanbul, s.67–69 “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.”
- ERDEM, Ayten;** “Eyüp/Kuyubaşı, Emin Baba Tekkesi Restorasyon Değerlendirmesi”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu**, Tebliğler, 5–6 Mayıs 2000, s.202–213, Seçil Ofset, 495 Sayfa, “Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları: 13.”
- ERDER, Cevat;** “Kültürel Varlıkların Korunmasında Bilim ve Teknoloji”, **Anadolu (Anatolia), (Akurgal’a Armağan)**, sayı:21, s.113–119
- EREN, Erdal;** “Tarihi Binalarda Sergilenen Objelerin Bozulmalarında Buldukları Ortamın Etkileri”, **Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu**, III. Bildiriler, 24–26 Eylül 1996, İstanbul, Genel Kurmay Basımevi, Ankara- 1997, s.236–246 “Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları.”

- ERSOY, Hande Kökten;** “Müze Koleksiyonlarının Korunma Durumlarının Saptanması; Müze Araştırmacısı Tarafından Uygulanabilir Survey Yöntemleri”, **5. Müzecilik Semineri**, Bildiriler, 20–22 Eylül 2000, Harbiye-İstanbul, s.112- 115 “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.”
- ERSOY, Hande Kökten;** “Türkiye’de Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu Konusunda Etik Birliğin Sağlanması”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokiyumu, 6–7 Mayıs 1999**, Ankara- 2000, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.33–37.
- ESİN, Emel;** “BİTİĞ” (İlk Devir Türk Kitap Sanatları), **Kemal ÇİĞ’a Armağan**, İstanbul’84, Başak Mtb., s.111-121., “Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları.”
- GAZİ, Saadet;** “Yazma Eserlerin Bakım ve Tamiri”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu’86**, (Bildiriler),Fırat Üniversitesi, Elazığ’ 87, s. 109–113.
- GENİM, M. Sinan;** “Koruma Kültürü Üzerine Düşünceler”, **Korumada 50 Yıl (Çağrılı Bildiriler)**, 17-18 Kasım 2005, M.S.G.S.Ü. Basımevi, İstanbul-Kasım 2005, s.33-38 ., “M.S.G.S.Ü. Yayınları.”
- GÖKÇE, Fuat;** “Kültürel Mirasımızın Belgelenmesinde Çağdaş Teknikler”, **TMMBO, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten**, Şubat 2003, s.37.
- GÖNCÜ, Cengiz-Aytekin KILAVUZ-İlksen YUMRUKÇAĞLAR;** “Belgeler” **Dolmabahçe Sarayı – Belgeler – Araştırmalar – Uygulamalar - Haberler**, Sayı:1, Mayıs 2000, s:6.
- GÜLEÇ, Ahmet;** “Ayasofya Müzesi, Eski Aşevi Kapılarında Koruma Uygulaması”, **İnşaat Dergisi**, Haziran–1986, s.44–48.

- GÜNGÖR, Ali;** “Askeri Müzede Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu**, 6–7 Mayıs 1999, Ankara-2000, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.171–176.
- İŞİK, Ali;** “Vakıflar Genel Müdürlüğünün Restorasyon Çalışmaları”, **VII. Vakıf Haftası, Kıbrıs Mevzuatının Aksayan Yönleri, Kıbrıs Vakıf İdaresi Çalışmaları ve Türk Vakıf Medeniyetinde Vakıf Eski Eserlerinin Restorasyonu Seminerleri**, Ankara, 5-7 Aralık 1989, s.223-230., “Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.”
- İŞİK, Ali;** “Vakıfların Restorasyon İlkeleri”, **VIII. Vakıf Haftası Kitabı, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Yunus Emre ve Dönemi, Restorasyonu ve Kıbrıs Vakıfları Seminerleri 4–5–6 Aralık 1990**, Ankara 1990 s.207–208., “Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.”
- İLDEN, Serkan;** “Yazılı Eserlerde Korumanın (Konservasyonun) Tarihi ve Türkiye’de Kitap Konservasyonu Çalışmaları.” **Sanat, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Sayı:14, Yıl: 2008, s.117–122.
- İNEL, Berke;** “Amerika Birleşik Devletlerinde Sanat Müzelerindeki Sanat Etkinlikleri, Koruma ve Onarım İle İlgili Periyodik Çalışmalar ve Sergilemedeki Planlamalar”, **4. Müzecilik Semineri**, Bildiriler, 16–18 Eylül 1998- İstanbul, s.24–29., “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayını.”
- KÂAT VE KÂATÇILIK HAKKINDA NOTLAR;** Konya, 2.yıl, 20–21. sayı, 2-3 / 1938, s. 1198-1200.
- KAHYA, Nimet CANDAŞ - Derya ELMALI ŞEN - Reyhan MİDİLLİ SARI, Süleyman ÖZGEN, Tülay ZORLU, Ayşe SAĞSÖZ;**

“Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Koruma Kavramının Gelişimi”, **Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu 1**, 27–29 Eylül 2007- Ankara, s.171–174, “TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi.”

KANTARCIOĞLU, A. Serda; “Topkapı Sarayı Müzesindeki Bazı Mekanlarda İklimin Saptanması ve Organik Eserler İklim İlişkisi Üzerine Yeni Araştırmalar”, **Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu, III. Bildiriler**, 24–26 Eylül 1996, İstanbul, Genel Kurmay Basımevi, Ankara- 1997, s.185–197., “Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları.”

KARADUMAN, Hüseyin; “2863 Sayılı Kanun ve Belgeleme Sistemi”, **4. Müzecilik Semineri, Bildiriler**, 16–18 Eylül 1998- İstanbul, s.62–73 “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayını.”

KARAMUT, İsmail; “Eski Eserlerimizi Neden Koruyoruz?”, **Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri**, 1992–1993–1994–1995, 1. Baskı, Alanya – Kasım 1996, s. 49–52.

KARAOĞLU, A.Sultan - Celâl KÜÇÜK - Mine YAR; “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Güzel Sanatlar Fakültelerinde Koruma Eğitiminin Gerekliliği ve Önemi”, **Korumada 50 Yıl (Bildiriler)**, 17-18 Kasım 2005, M.S.G.S.Ü. Basımevi, İstanbul-Kasım 2005, s.189-193., “M.S.G.S.Ü. Yayınları.”

KARPUZ, Haşim; “Taşınır Kültür Varlıklarının Belgelemesi”, **Halk Kültürü** 1985/3-4, Yedinci ve Sekizinci Kitap, Gümüş Basımevi, İstanbul – 1986,204 S., s.127-132., “Halk Kültürü Yayınları:11, Sürekli Kitaplar Dizisi:7.”

- KEJANLI, Türkan-Can Tuncay AKIN- Aysel YILMAZ;** “Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Deneme”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Kıs-2007 Cilt:6, Sayı:19, s.179-196.
- KÖKTEN, Hande;** “Türk Müzeciliğinde Kanun, Yönetmelik ve İç Tüzüklerde Koruma(ma)”, **Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu, III. Bildiriler**, 24-26 Eylül 1996, İstanbul, Genel Kurmay Basımevi, Ankara- 1997, s.168-175., “Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları.”
- KÖKTEN, Hande;** “Türkiye Müzeleri İçin Çok Düzeyli Koruma Yapılanması”, **7. Müzecilik Semineri**, Bildiriler, Harbiye-İstanbul, 20-22 Ekim 2004, s.111-118., “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.”
- KUBAN, Doğan;** “Tarihi Yok Etmeden Restore Etmek”, **VII. Vakıf Haftası, Kıbrıs Mevzuatının Aksayan Yönleri, Kıbrıs Vakıf İdaresi Çalışmaları ve Türk Vakıf Medeniyetinde Vakıf Eski Eserlerinin Restorasyonu Seminerleri**, Ankara, 5-7 Aralık 1989, s.247-254., “Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.”
- KÜÇÜK, Celal;** “Türkiye’de Restorasyon Eğitimi, Sorunları ve Sonuçları”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu**, 6-7 Mayıs 1999, Ankara- 2000, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.23- 27.
- KOZ, M. Sabri;** “Saadet GAZİ ile Söyleşi”, **4. Kat**, Yapı Kredi Sermer Çifter Araştırma Kütüphanesi Bülteni, Ekim-Kasım-Aralık Bülteni, s. 8-9, “Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.”
- MADRAN, Emre;** “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatındaki Son Düzenlemeler”, **Korumada 50 Yıl (Bildiriler)**, 17-18 Kasım

2005, , M.S.G.S.Ü. Basımevi, İstanbul-Kasım 2005, s.245-253
“M.S.G.S.Ü. Yayınları.”

MADRAN, Emre; “Osmanlı Devletinde “Eski Eser” ve “Onarım” Üzerine Gözlemler”, **Bellekten**, sayı: XLIX/195, yıl: 1985, s. 503–546.

MANSEL, Arif Müfit; “Osman Hamdi Bey”, **Bilim ve Ütopya**, sayı: 2, yıl: 1996, s. 52–53.

NEMLİOĞLU, Candan; “Yugoslavya- Foça Alaca Camii Kalem İşleri Sorunu”, **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler**, İkinci Cilt, 23-27 Eylül 1991, Atatürk Kültür Merkezi- İstanbul, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi Ankara 1995, 558 S., s.529-541., “T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları /1703, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Özel Kongre Dizisi /20-1.”

ONUR, Bekir; “Eğri Oturup Doğru Korumak”, **Milli Kültür**, sayı: 94, 7/1992 s.27–33.

ÖNEY, Gönül; “İslam Süsleme ve El Sanatlarına Türklerin Katkısı” **İslam Sanatında Türkler**, Tifdruk Mtb., A.Ş., İstanbul 1976, s.118-129.

ÖNKAL, Hakkı - Ayşe ÜSTÜN; “Eyüp’teki Bazı Cami ve Türbelerin Tamirleriyle İlgili Arşiv Belgeleri Hakkında Görüşler”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu**, Tebliğler, 5–6 Mayıs 2000, Seçil Ofset, 495 Sayfa, s.142- 155., “Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları: 13.”

ÖZBEK, Ayşegül Erdamar; “Askeri Müzedeki Tarihi Eserlerin Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları”, **7. Müzecilik Semineri, Bildiriler**, 20–22 Ekim 2004, Harbiye-İstanbul s.220-223., “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.”

ÖZEN, Mine Esiner; “Klasik Cilt Sanatımızda Lâke”, **Antik Decor**, sayı:6, Asır Matbaacılık, İstanbul-1990, s.78-81.

ÖZEN, Mine ESİNER; “Yazıda Gönül Çiçekleri”, **Art Decor**, Ocak-1998, Sayı:58, s.79

ÖZEN, Sanem Lerzan -Ali ihsan KADIOGULLARI; “Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının Cbs Yardımıyla Saptama-Belgeleme Çalışmaları İçin Model Önerisi” **4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri, 13 – 16 Eylül 2006**, s, 3-4, Fatih Üniversitesi / İstanbul-Türkiye.

ÖZKÖSE, Aysun; “Türkiye Müzelerinde Korunma Sorunları”, **7. Müzecilik Semineri**, Bildiriler, 20-22 Ekim 2004, Harbiye-İstanbul s.147-150., “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.”

ÖZTÜRK, İsmail; “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kültürel Değişim ve Müzecilik Açısından Kültürün Maddi Ürünlerinin Önemi” **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara-1997, s. 331-335. “T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları:1904, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:249, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi:56.”

ÖZTÜRK, İsmail; “Müzecilikle İlgili Yayınlar Işığında Türkiye’de Etnografya Müzeleri ve Yenilikler” **7. Müzecilik Semineri Bildiriler**, 20-22 Ekim 2005, İstanbul, s.59-64.

ÖZTÜRK, İsmail-Serkan İLDEN; Utilization of Digital Technology in the Preservation of Manuscripts Qualifying as Cultural Heritage, **13th International Congress “Cultural Heritage and New Technologies”** 3rd-5th November 2008, Vienna- Austria <http://www.stadtarchaeologie.at/tagung/abstracts/ozturk.htm>.

ÖZTÜRK, İsmail-Serkan İLDEN; “Ülkemizde El Yazmalarının Korunması İçin Bölgesel Laboratuvarlar Oluşturulmasının Gerekliliği”, **Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu**, 4-6 Haziran 2009 - ERZURUM, Atatürk Üniversitesi Kültür Merkezi.

ÖZTÜRK, İsmail-Serkan İLDEN; “El Yazmalarının Araştırmacıların Kullanımına Sunulmasında Sayısal Ortamdan Yararlanma” **10. Ulusal El Sanatları Sempozyumu**, 19-20 Kasım 2009 İzmir, (Bildiriler), D.E.Ü. G.S.F. İZMİR-2009, 313-322 s.

PAKSOY, İsmail Günay; “Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti’nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler”, **Osman Hamdi Bey ve Dönemi**, 17-18 Aralık 1992, s.201-221., “Tarih Vakfı Yurt Yayınları.”

PANEL; “Türkiye’de Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonuna İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu**, 6-7 Mayıs 1999, Ankara- 2000, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.201-224.

SALTIK, Emine - N., CANER; “Taş Ve Seramik Eserlerin Özelliklerinin Ve Bozulmalarının Koruma Amacıyla İncelenmesi”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu**, 6-7 Mayıs 1999, Ankara- 2000, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.107-117.

SALTIK, Emine - N., CANER; “Taş Koruma Malzemeleri: İşlevleri ve Sorunları”, **I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu**, 6-7 Mayıs 1999, Ankara-2000, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.119-123.

SERNİKLİ, Altınay; “Elyazması Eserlerimizin Dünyü, Bugünü, Yarını, Eski Eserler ve Müzecilik, Kütüphanecilik”, Arşiv Dökümantasyon, cilt:

IX, V. Türk Kültürü Kongresi, Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17–21 Aralık 2002, Ankara),Yayına Hazırlayan: Dr. Azize AKTAŞ YAŞA, Ankara–2005, s.27–42., “Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.”

SİLİER, Orhan; “Tarihsel Mirasın Korunması ve Arşiv Malzemesi”, **Osman Hamdi Bey ve Dönemi**, 17–18 Aralık 1992, , s.233–239., “Tarih Vakfı Yurt Yayınları.”

ŞAHİN, Kamil; “Sahaflık”, **Milli Kültür** 60.sayı, Mart 1988, s.30-33.

TAMER, Cahide; Cumhuriyet Devrinde Eski Eser Anlayışı Ve Onarım Faaliyetleri, **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, 1974-Ankara “Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları–1.”

TANINDI, Zeren; “Rugani Türk Kitap Kaplarının Erken Örnekleri”, **Kemal ÇİĞ’a Armağan**, Başak Mtb. İstanbul’84, s. 223–253., “Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınlar.”

TANINDI, Zeren; “Cilt” Maddesi, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi Cilt:1**, , İstanbul–1997, s.347–349., “Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.”

TANER, Nuri; “Yalova Kâğıthanesi, (Kâğıthane-i Yalakâbâd)” **Yalova Kongresi**, 8-14 Mayıs 1998, Birinci Baskı, , İstanbul -1998, s,25/46., “T.C Yalova Valiliği ve Yalova Ticaret ve Sanayi Odası Yayını.”

TEK, Ela; “Koruma ve Uygulamada Brüksel Örneği”, **Ulusal Koruma Planlaması Semineri II, 29–30 Eylül/ 1 Ekim 1993**, YTÜ Oditoryumu, İstanbul, Yıldız Üniversitesi Fakülte Yayın No: 94067.

- TEKELİ, İlhan;** “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço’98**, İstanbul–1998. “Tarih Vakfı Yayınları.”
- TURAN, Sinan Ahmet;** “Yazma Eserlerle İlgili Terimler”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu’86**, (Bildiriler), Fırat Üniversitesi, Elazığ’ 87, s.33–48.
- UYDAŞ, Nurcan;** “Koruma Politikaları Üreten Kesimin Koruma Bilinci Üzerine Bir Araştırma”, **Ulusal Koruma Planlaması Semineri II, 29,30 Eylül, 1 Ekim 1993**, YTÜ Oditoryumu, İstanbul–1994, Yıldız Üniversitesi Fakülte Yayın No: 94067, s. 63–70.
- UYGUR, Ayşe;** “Müzelerde Bulunan Tekstil Ürünlerine UV Radyasyonunun Etkisi ve UV Radyasyonundan Korunma Yöntemleri”, **Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu, III. Bildiriler**, 24-26 Eylül 1996, İstanbul, Genel Kurmay Basımevi, Ankara- 1997, s.200- 215., “Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları.”
- UYGUR, Ayşe;** “Tekstil Ürünlerinin Depolama Esnasındaki Sararma Nedenleri ve Önleme Yöntemleri”, **4. Müzecilik Semineri**, Bildiriler, 16-18 Eylül 1998- İstanbul, s.101-107., “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayını.”
- UYGUR, Ayşe;** “Tarihi Tekstil Ürünlerinin Temizlenmesi ve Yıkınması”, **5. Müzecilik Semineri Bildiriler**, 20-22 Eylül 2000, Harbiye- İstanbul s.80-84., “Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.”
- ÜLKER, Muammer;** “16. Yüzyıl’da Kâğıt, Mürekkep ve Cilt Yapımı”, **II. Uluslararası Türk –İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi**, İ.T.Ü., 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt III, Çağrılı Bildiriler ve Kongre Faaliyetleri, , İ.T.Ü. İnşaat Fakültesi Mtb.

1987s. 146–154., “İ.T.Ü. Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi.”

ÜLKER, Muammer; “Türk Cilt Sanatı”, **Sandoz Bülteni**, 7. Yıl, 26. Sayı, 2/1987, s.13-21.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir; “Türkler de Kitap, Kütüphane ve Sahafılık Üzerine Küçük Bir Araştırma”, **Türk Kültürü**, sayı:135, yıl:XII,s.161-167.

ÜNVER, A. Süheyl; “XV. Yüzyılda Türkiye’de Kullanılan Kâğıtlar ve Su Damgaları”, **Bellekten**, sayı: XXVI/104 yıl:1962 s.739-762.

VAİSEY, D.G.; “Recording Conservation Treatment”, **Journal of The Society of Archivist** 6, October 1978, p. 96.

YALÇIN, Hülya; “Kültür Mirası Yapıların Koruma ve Kullanımı (Eyüp Örneği)”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu**, Tebliğler, 5-6 Mayıs 2000, Seçil Ofset, 495 S., s.238-251 “Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları: 13.”

YILDIRIM, Mücahit; “Kültürel Mirasın Korunmasında Eğitimsel Yaklaşımlar”, **Korumada 50 Yıl (Bildiriler)**, 17-18 Kasım 2005, , M.S.G.S.Ü. Basımevi, İstanbul-Kasım 2005, s.339-343., “M.S.G.S.Ü. Yayınları.”

YILMAZ, Cihat; “Tezyinat Restorasyon, Örnekler ve Karşılaşılan Sorunlar”, **VIII. Vakıf Haftası Kitabı, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Yunus Emre ve Dönemi, Restorasyon ve Kıbrıs Vakıfları Seminerleri 4-5-6 Aralık 1990**, Ankara 1990 s.275-289., “Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.”

YÜCEL, Ayhan- A.Serda KANTARCIOĞLU; “Parşömen El Yazmalarda Demotofikler Biyolojik Bozulmaya Yol Açabilir mi? Bu Durumda Timol Fümigasyon İle Tedavi”, **4. Müzecilik**

Semineri, Bildiriler, 16–18 Eylül 1998- İstanbul, s.108–113
“Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayını.”

Tezler ve Araştırma Projeleri

BELLEK, SERGİLEME VE TEMSİLİYET: Mimarî Tarih Yazımına Yeni Açılımlar. (Araştırma Projesi) Proje Yürütücüsü: Doç. Dr. Deniz ŞENGEL. (İzmir) 01.04.2007–30.09.2008.

ÇELİKAY, Selma H.; Kentsel Sit Alanı için Tasarım Yönlendiricileri, Bartın Örneği, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul–1995.

İLDEN, Serkan; “Türkiye’de Kitap Konservasyonu Çalışmaları ve Bir Kâğıt Restorasyonu Laboratuvarı Kurma Projesi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, D.E.Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü. Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, İzmir- 2006.

KİPER, H. Perihan; Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması -Türkiye-Bodrum Örneği- **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara–2004.

ÖZTÜRK, Hasan Hüseyin; Tarihi ve Kültürel Çevrenin Korunmasında Sivil Toplumun Rolü: Hamamönü Örneği; **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara–2007.

YILMAZ, Ayşe; Kentsel Koruma Alanlarında Planlama ve Kentsel Tasarım İlişkileri, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara–2000.

ZEREN, Nuran; Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul. 1981, s. 31-33, “İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi”.

Ansiklopedi, Gazete, Sözlük ve İnternet Adresleri;

ANADOLU UYGARLIKLARI; Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, 1.cilt, , (b.y.y)1982, “Görsel Yayınlar.”

ARITAN, Ahmet Saim; “Ciltçilik”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul–1993, Cilt: VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.551- 557.

BÜYÜK TÜRKÇE SÖZLÜK, <http://tdkterim.gov.tr/>

DEEP, Mary-Jane, Michael ALBİN, Alan HALEY; Library of Congress Mission to Baghdad, Report on the National Library and the House of Manuscripts, October 27- November 3, 2003, <http://www.oi.uchicago.edu/OI/IRAQ/mela/LC/Iraqreport.html>

DEVELİOĞLU, Ferit; Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, 24. Baskı, Ankara–2007, “Aydın Kitapevi Yayınları.”

ECZACIBAŞI SANAT ANSİKLOPEDİSİ; Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1.cilt, İstanbul, s.582-583.

FAZLIOĞLU, İhsan; “Yazmalarda Karıştırılmaması Gerekenler”, **Farklar Kılavuzu Sözlüğü** <http://www.farklar.net/Yazmalar/> **12–02–2008**

HALK VE ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ YÖNETMELİĞİ; Madde: 11, **Resmi Gazete**, Tarihi: 19.08.1982 Resmi Gazete Sayısı: 17789,

2863 NOLU KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNU; Resmi Gazete, sayı:18113, tarih: 23–07–1983

KAYA Dursun -Niyazi ÜNVER; El Yazması Eserler,
http://www.konyayazmakutup.gov.tr/yazma_eser.htm
19.07.2008

KAYA, Dursun - Niyazi ÜNVER; Yazma Kitaplar,
https://www.yazmalar.gov.tr/elyazmaciligimiz_tr.php **08.09.2008**

MADRAN, Emre; Cumhuriyet Döneminde Kültürel Varlıkların Korunması,
(Kültürel Miras ve Doğal Değerlerin Korunması ve Geliştirilmesi Komitesi Çalışmaları Zonguldak-5-8 Nisan 2007) 31.1.2008 http://esergultekin.blogcu.com/cumhuriyet-doneminde-kulturel-varliklarin-korunmasi_7289591.html

SÜRÜL, Ayça - Hamiyet ÖZEN - Murat TUTKUN; Icomos Digital Database Of
The Cultural Heritage Of Trabzon
<http://cipa.icomos.org/fileadmin/papers/antalya/6.pdf>

TANINDI Zeren; “Cilt” Maddesi, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, cilt:1,
İstanbul-1997, s.347, “Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.”

TBMM TUTANAK DERGİSİ; 76 ncı Birleşim, 14-4 1998 Salı, Dönem: 20 Cilt:
50 Yasama Yılı: 3.

THE DIGİTAL FUTURE FOR DOCUMENTARY STUDİES; Oxford University
Centre for the Study of Ancient Documents
www.csad.ox.ac.uk/csad/Newsletters/Newsletter3/Newsletter3.pdf, 24 Aralık 2007, p.3.

YAZMA ESERLER; <http://www.konya.gov.tr/byek/yazmalar/index.htm>

**YAZMA ESER KÜTÜPHANELERİ ÇALIŞMA, YAZMA VE ESKİ HARFLİ
BASMA ESERLERDEN YARARLANMA
YÖNETMELİĞİ;** Resmi Gazete Tarihi: 19.04.2003, Resmi

Gazete Sayısı: 25074, Üçüncü Bölüm, Hizmet Türleri, Madde;
6, Kütüphanedeki Hizmetler Fıkra: 4

<http://www.tumgazeteler.com/?a=4256865>, 01-04-2009

www.art&restoration.com.tr

www.brescianisrl.it

ÖZGEÇMİŞ

Ad, Soyad: SERKAN İLDEN
Doğum yeri ve yılı: Kars / Sarıkamış 12.03.1975
Yabancı Dil: İngilizce
Eğitim:
Yüksek Lisans: 2006, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü,
Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı
Lisans: 2001, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Tezhip Anasanat Dalı
Lise: 1992, Erzurum Atatürk Endüstri Meslek Lisesi
İş tecrübesi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim
Bölümü Öğretim Görevlisi

Yayımları:

İLDEN Serkan; “Sosyo-Ekonomik Bakımdan Osmanlı Dönemi Resim Faaliyetlerinin Gelişimi ve Halk Resmi.” MERFES’08 Mermer Heykel Sempozyumu 16–18 Haziran 2008, Afyonkarahisar, s.61–77

İLDEN, Serkan; “Yazılı Eserlerde Korumanın (Konservasyonun) Tarihi ve Türkiye’de Kitap Konservasyonu Çalışmaları.” **Sanat, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Sayı:14, Yıl: 2008, 117–122 s.

ÖZTÜRK, İsmail – Serkan İLDEN; Utilization of Digital Technology in the Preservation of Manuscripts Qualifying as Cultural Heritage, **13th International Congress “Cultural Heritage and New Technologies”** 3rd-5th November 2008, Vienna- Austria
<http://www.stadtarchaeologie.at/tagung/abstracts/ozturk.htm>

ÖZTÜRK, İsmail–Serkan İLDEN; “Ülkemizde El Yazmalarının Korunması İçin Bölgesel Laboratuvarlar Oluşturulmasının Gerekliliği”,

Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu, 4–6 Haziran 2009
- ERZURUM, Atatürk Üniversitesi Kültür Merkezi

ÖZTÜRK, İsmail-Serkan İlden; “El Yazmalarının Araştırmacıların Kullanımına Sunulmasında Sayısal Ortamdan Yararlanma” **10. Ulusal El Sanatları Sempozyumu,** 19-20 Kasım 2009 (Bildiriler), D.E.Ü. G.S.F. İZMİR-2009, 313-322 s.